

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İLE
DEMOKRAT PARTİ'NİN
BASIN VE MUHALEFETLE
İLİŞKİLERİ
(1950-1955)
(Yüksek Lisans Tezi)
Gül KESKİN ERTEK
Kütahya - 2019**

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İLE DEMOKRAT PARTİ’NİN
BASIN VE MUHALEFETLE İLİŞKİLERİ
(1950-1955)**

Danışman:
Dr.Öğr. Üyesi Naim SÖNMEZ

Hazırlayan:
Gül KESKİN ERTEK

Kütahya - 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafındaAnabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan..... (imza)

Akademik Unvan, Adı-Soyadı

Üye..... (imza)

Akademik Unvan, Adı-Soyadı

Üye..... (imza)

Akademik Unvan, Adı-Soyadı

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

imza

Prof. Dr. Atilla BATUR

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım "Demokrat Parti Dönemi İle Demokrat Partinin Basın ve Muhalefetle İlişkileri (1950-1955)" adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan ve dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

19/11/2019

İmza

Gül KESKİN ERTEK

Özgeçmiş

1991'de Eskişehir'de doğdu. İlkokul ve liseyi burada tamamladı. 2013 yılında Eskişehir Anadolu Üniversitesi Tarih Bölümünden Onur Öğrencisi olarak mezun oldu. Yine aynı üniversitede Pedagojik Formasyon Sertifikasını aldı. Aynı zamanda hem Adalet Bölümünden hem de Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden de mezun oldu. 2014 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalında yüksek lisansa başladı. Şu anda Eskişehir'de özel bir kurumda öğretmenlik yapıyor.

ÖZET

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ İLE DEMOKRAT PARTİ’NİN BASIN VE MUHALEFETLE İLİŞKİLERİ (1950-1955)

KESKİN ERTEK, Gül

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Tez Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Naim SÖNMEZ

Kasım, 2019

1923 yılında Cumhuriyet ilan edildiğinden bu yana çok partili hayata geçiş denemeleri yaşandı. Atatürk’ün ideolojisi olan çok partili sisteme geçip ülkeyi sadece tek partiyle yönetmemek ve demokrasiyi daha iyi yaşamak için çok partili hayata geçiş şarttı. Önce 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile daha sonra da 1930’da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili düzene geçiş denemeleri yaşandı ancak çok partili hayata geçmek için gerekli ortam olmadığı için başarılı olunamadı çünkü CHP dışında kurulan diğer partiler inkılâplara ve cumhuriyete karşı olan insanların bir araya geldiği bir düzen haline geldi. 1945 yılında çok partili düzene yeniden geçildi ve 1946 yılına gelindiğinde CHP içinden çıkanlar Demokrat Parti’yi kurdu ve CHP’ye iyi bir muhalefet partisi oldu. DP ve CHP arasında büyük bir ayrım yoktu. Sadece Demokrat Parti’nin CHP’den ayrılan en önemli iki söyleminden biri ekonomide liberalizmi savunması diğeri ise demokrasi söylemleri oldu. 1950 seçimlerinde de Demokrat Parti’nin seçimi kazanmasıyla çok partili hayata geçiş sağlandı ve artık yaklaşık 27 yıl süren tek parti dönemi son buldu ve DP’li yıllar başladı. Bu tez çalışmasında da 1950-1955 yılları arasında Demokrat Parti dönemi, Demokrat Parti’nin basın ve muhalefetle olan ilişkileri incelendi.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, basın, muhalefet.

ABSTRACT

THE RULING PERIOD OF THE DEMOCRATIC PARTY BETWEEN 1950-1955 DEMOCRATIC PARTY'S RELATIONS WITH THE PRESS AND THE OPPOSITION

KESKİN ERTEK, Gül

Master Degree, Department of History

History of The Republic of Turkey Science

Advisor: Asst. Prof. Naim SÖNMEZ

November, 2019

Since the proclamation of the republic in 1923, transition to a multiparty system has been tested. This was a must to better experience the democracy and stop ruling the country by means of a single party after implementing the multiparty system, which had been Atatürk's ideology. Transition to the multiparty system was first tested through Free Republican Party which was founded in 1930. However, these trials culminated in failure due to the absence of necessary conditions. This was because all the other parties except for CHP turned into a mass where people who were opposed to the republic and reforms gathered. In 1945, the transition to the multiparty system reoccurred and by the year 1946, those who left CHP founded the Democratic Party and became a very good opposition party for it. In fact, there was not a remarkable difference between CHP and DP. Democratic Party simply diverged from CHP in terms of its democratic statements and its support for liberalism in economy. Upon the triumph of the Democratic Party in the elections of 1950, multiparty system was initiated in real terms. Democratic Party's rule began and the single party's rule of almost 27 years finally came to an end. This thesis studies the ruling period of Democratic Party between 1950-1955 and its relations with the press, as well as with the opposition party.

Key Words: Democratic Party, Republican People's Party, press, opposition.

Önsöz

Tarihimize baktığımız zaman 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanından sonra birçok yenilikler ve inkılaplar gerçekleştirdik. Bunlardan en önemlilerden biri de çok partili hayata geçişimiz oldu. Atatürk döneminde iki kez çok partili hayata geçmek istense de gerekli ortam sağlanamadığı için ve içinde bulunduğumuz toplumsal koşullar henüz buna hazır olmadığı için maalesef bu girişimler sonuçsuz kaldı ve çok partili hayata geçiş denemesi olarak tarihe geçti. Çok partili hayata geçişimiz tam anlamıyla İsmet İnönü'nün döneminde kurulan Demokrat Parti ile gerçekleşti.

Bu çalışmamızda Demokrat Parti'nin Türk demokrasi tarihindeki yerini ortaya koyma amacıyla hazırlanan tezimiz iki ana bölüme ayrılır. Birinci bölümde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, iktidarının ilk yıllarındaki faaliyetlerine 1955 yılına kadar ana başlıklar altında bakıldı. İkinci bölümde ise Demokrat Parti'nin 1950-1955 yılları arasında basın ve muhalefet ile olan ilişkileri ele alındı. Tezimizin nihai hedefi, Demokrat Parti gibi Türk Demokrasi Tarihi'ne her yönüyle mal olmuş bir oluşumu tamamıyla anlatmaktan ziyade mevcut ana kaynaklar ve ikincil kaynaklar ele alınarak söz konusu dönemin yeniden değerlendirilmesi ve tezimizin küçükte olsa bu dönemle ilgili tartışmalara katkıda bulunmasıdır.

Bu tezinin hazırlanma aşamasında hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen ve tecrübelerini her daim paylaşan kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Naim Sönmez'e, bana bu süreçte her anlamda destek olan ve inancımı kaybetmememi sağlayan annem Nermin Keskin ile babam Cevat Keskin'e ve sevgili ağabeyim İhsan Keskin ile kıymetli eşim Bektaş Ertek'e esirgemedikleri yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
TABLolar.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1950-1955 YILLARI ARASINDA DEMOKRAT PARTİ

1.1. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINA GİDEN SÜREÇ.....	24
1.1.1. Çok Partili Hayata Hazırlık Süreci.....	24
1.1.2. 14 Mayıs 1950 Seçimine Hazırlık.....	26
1.2. 14 MAYIS 1950 SEÇİMLERİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ.....	28
1.2.1. 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları.....	28
1.3. DEMOKRAT PARTİ'NİN İLK ÖNEMLİ FAALİYETLERİ.....	34
1.3.1. Arapça Ezan ve Radyoda Kur'an Okuma Yasaklarının Kaldırılması.....	34
1.3.2. Genel Af Kanunu.....	35
1.3.3. Özel Girişime Destek.....	36
1.3.4. Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu.....	36
1.3.5. Atatürk'ü Koruma Kanunu.....	37
1.4. İLK DÖNEM DEMOKRAT PARTİ YEREL SEÇİMLERİ, HÜKÜMETLERİ VE KONGRELERİ.....	38
1.4.1. Yerel Seçimler.....	38

1.4.2. Birinci Menderes Hükümeti'nin İstifası ve İkinci Menderes Hükümeti'nin Kurulması.....	39
1.4.3. Malatya Belediye Seçimleri.....	40
1.4.4. 1951 Ara Seçimleri	41
1.4.5. Demokrat Parti'nin Üçüncü Kongresi.....	42
1.5. PARTİ İÇİ MUHALEFET VE BASKI.....	43
1.6. DEMOKRAT PARTİ'NİN 1954 SEÇİMLERİ, HÜKÜMETLERİ VE KONGRELERİ.....	45
1.6.1. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri.....	45
1.6.2. Üçüncü Menderes Hükümeti.....	47
1.6.3. 1954 Yerel Seçimleri.....	47
1.6.4. Demokrat Parti'nin Dördüncü Kongresi.....	48
1.6.5. Dördüncü Menderes Hükümeti.....	49
1.7. 1950-1955 YILLARI ARASINDA DEMOKRAT PARTİ DİŞ POLİTİKASI..	50
1.7.1. Kore Savaşı ve Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı'na (NATO'ya) Girişi.....	50
1.7.2. Kıbrıs Meselesi.....	52
1.7.3. Balkan Paktı.....	53
1.7.4. Bağdat Paktı.....	54
1.8. 1950-1955 YILLARI ARASINDA DEMOKRAT PARTİ'NİN EKONOMİK FAALİYETLERİ.....	55
1.8.1. Demokrat Parti'nin İlk Yıllarında Ekonominin Genel Görünümü.....	55

İKİNCİ BÖLÜM

1950-1955 YILLARI ARASINDA DEMOKRAT PARTİ'NİN

BASIN VE MUHALEFETLE İLİŞKİLERİ

2.1. DEMOKRAT PARTİ VE BASIN.....	62
2.1.1. 1950 Seçimleriyle Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi ve Basındaki Yankıları.....	64
2.1.2. Demokrat Parti'nin Basında Yaptığı İlk Değişiklikler.....	68
2.1.2.1. 5680 Sayılı Basın Yasasının Yürürlüğe Girmesi.....	68
2.1.2.2. 5953 Sayılı Kanun.....	70
2.1.2.3. Demokrat Parti'nin Basına Sağladığı Yardımlar.....	71
2.1.3. İktidar ve Basın Arasındaki İlk Gerginlik.....	72
2.1.3.1. Basın Kanunu İle Basında Baskıların Artması.....	75
2.1.4. İspat Hakkı.....	76
2.1.5. 6-7 Eylül Olayları ve Basına Yansımaları.....	78
2.1.5.1. 6-7 Eylül Olayları Sonucunda Basın Üzerindeki Kısıtlamalar.....	80
2.1.5.2. Basına Getirilen Yeni Yasaklar.....	82
2.1.6. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yasasındaki Değişiklikler.....	84
2.1.7. Nazım Hikmet'in Affı.....	85
2.2. DEMOKRAT PARTİ VE MUHALEFET.....	87
2.2.1. Orduda Yapılan Değişiklikler.....	91
2.2.2. İlk Önemli Baskı İşaretleri.....	93
2.2.2.1. Hüseyin Cahit Yalçın'ın Dokunulmazlığının Kaldırılması.....	93
2.2.2.2. Muhalefete Yapılan Tasfiye.....	94
2.2.3. Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi İle Mücadelesi.....	94
2.2.3.1. Muhalefetteki CHP'nin Tutumları.....	95

2.2.4. 5830 Sayılı Yasanın Kabulü ve Halkevlerinin Kapatılması.....	97
2.2.5. Türkiye Köylü Partisi.....	99
2.2.6. Millet Partisi'nin Kapatılması.....	101
2.2.7. CHP'nin Mallarının Hazineye Aktarılması.....	103
2.2.8. Genç Demokratlar Teşkilatı.....	105
2.2.9. 1954 Genel Seçimleri Öncesi İktidar-Muhalefet İlişkileri.....	107
2.2.10. Kırşehir'in İlçe Yapılması.....	108
2.2.11. Hürriyet Partisi'nin Kurulması.....	109
SONUÇ.....	110
EKLER.....	113
KAYNAKÇA.....	131
DİZİN.....	137

TABLÖLAR LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 1: 14 Mayıs 1950 Genel Seçim Sonuçları.....	29
Tablo 2: Nispi Seçim Uygulanmış Olsaydı Oluşacak Sonuçlar.....	29
Tablo 3: 2 Mayıs 1954 Genel Seçim Sonuçları.....	46
Tablo 4: Kamu Harcamalarının Ekonomik Kriteria Göre Dağılımı.....	59
Tablo 5: Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Kriteria Göre Dağılımı.....	59

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
C	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DP	Demokrat Parti
Haz.	Hazırlayan
s.	Sayfa
S.	Sayı
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Partisi
TPCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
Yay.	Yayınlar

TEZ METNİ

GİRİŞ

TBMM'de Lozan Anlaşmasının 23 Ağustos 1923'te 14 ret, 213 oy ile kabul edilmesinden sonra yeni bir dönem başlıyordu. En önemli ihtiyaç siyasi bir kadro oluşturmaktı. Gazi Mustafa Kemal "halkçılık esası dahilinde bir parti kuracağını" önceden açıkladı ve bu partinin ilkelerini 9 maddelik bir beyanname şeklinde yayımladı. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet İlan edildikten sonra 7 Eylül 1923'te parti için hazırlık çalışmaları başladı, 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası isimli siyasi parti kuruldu ve 11 Eylül 1923'te Gazi Mustafa Kemal, Fırka Genel Başkanlığı'na getirildi.

1923 yılına gelindiğinde 29 Ekim tarihinde Cumhuriyet ilan edildikten sonra Gazi Ulu Önder Mustafa Kemal önderliğinde devlet teşkilatlanması başladı. Yeni kurulan bir devletin Anayasaya ihtiyacı vardı. 20 Nisan 1924'te kabul edilen Anayasa parlamentoyu güçlü kılan, demokratik bir anayasaydı.

Çok partili düzene imkan tanıyan 1924 Anayasası, CHP'ye yeni rakipler çıkaracaktı ve kısa bir süre sonra çok partili hayata geçişin ilk denemesi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924'te kuruldu. Ancak ülkede çıkan ayaklanmalar ve karışıklıklardan yeni kurulmuş olan devletin çok partili hayata geçişe hazır olmadığı anlaşıldı ve dönemin Başbakanı İsmet İnönü 3 Haziran 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatıldığını ilan etti.

Çok partili hayata geçiş denemesinin ikincisi ise Atatürk'ün istemesiyle Fethi Okyar'ın 12 Ağustos 1930'da kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkasıyla oldu. Fethi Okyar kültürlü ve bilgili bir insan olmasına rağmen siyaset adamı değildi. Buna rağmen halk Serbest Fırka'yı benimsedi. CHP'den hoşnut olmayan herkesin birleştiği bir fırka haline geldi. Ne yazık ki bu fırka da beklenen gibi olmadı ve Fethi Okyar'ın İzmir seyahatinde yaşanan olumsuz olaylar CHP, Mustafa Kemal Paşa ve hükümetin tepkisine yol açtı. Mustafa Kemal Paşa'nın desteğini çekmesiyle tedirgin olan parti yöneticileri Gazi Mustafa Kemal'i karşılarına almak istemiyorlardı. Bunun sonucunda da 17 Kasım 1930'da Fethi Bey partisini feshetti.¹

¹ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1999), 118-122; M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, (İstanbul, Ülke Kitapları Yayınları, 2001), 29-35; Sina Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 2008), 130-13.

Bu dönemde kurulmasına izin verilen bir başka siyasi parti de Ahali Cumhuriyet Fırkası idi. Abdülkadir Kemali Bey'in kurduğu Ahali Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Cumhuriyet Halk Fırkası'nın birbirinden farklı olmadığını, gerçek muhalefeti kendinin temsil ettiğini iddia ediyordu. SCF'nin kapanmasından sonra 21 Aralık 1930'da Ahali Cumhuriyet Fırkası hükümet tarafından kapatıldı.²

Fethi Bey partisini kapattıktan sonra 23 Aralık 1930 tarihinde Menemen olayı patlak verdi ve Yedek Asteğmen Fehmi Kubilay şehit oldu. Takviye kuvvetler hareketi bastırıldı, sıkıyönetim ilan edildi ve 28 sanık askeri mahkemede idama mahkum edildi. Bazıları bu gerici olayın Serbest Fırka ile ilgili olduğunu söyleyerek fırkanın kapatılmasının yerinde olduğuna kanıt olarak göstermişlerdi.³

Yeni kurulan devlette her ne kadar demokrasiye çok partili hayata geçilmek istense de olan olaylardan halkın henüz çok partili hayata geçişe hazır olmadığı anlaşıldı.

1936 yılı sonunda Atatürk'ün hastalığının belirtileri ortaya çıktı. 1937 yılında sağlık durumunun bozulduğunun anlaşılmasına rağmen hastalığının kesin teşhisi 1938 yılının başında kesinleşti. Atatürk'ün hastalığının ciddi bir boyutta olduğu ve kötü bir sonucun beklendiği hükümette, mecliste ve partinin ileri gelen kadrolarında bilinmekteydi ve özellikle Atatürk'ün ölümünün yaklaştığı aylarda iktidar mücadelesi başlıyordu. Bu mücadele Atatürk'ten sonra kimin Cumhurbaşkanı olacağı konusundaydı. İsmet İnönü'ye siyasal yönden muhalif olan grup ve kişiler İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasını istemiyorlardı ve İnönü'yü siyasete sokmamak için bir takım girişimlerde bulunmaya başlamışlardı. Diğer yandan meclis ve Cumhuriyet Halk Partisi İsmet İnönü'ye yakınlık duyuyordu. Meclis'ten İnönü'ye muhalif olan grubun istediği bir Cumhurbaşkanı adayının seçilmesinin çok güç olduğu biliniyordu. 1924 Anayasası gereğince, Cumhurbaşkanı TBMM üyeleri arasından seçilmesi gerekiyordu. İnönü'ye karşı olan kişiler, Cumhurbaşkanı adaylığı için ortak noktada buluşamadılar. Cumhurbaşkanlığına aday olarak Fevzi Çakmak, Tefik Rüşti Aras,

² Yücel, *Demokrat Parti*, 35.

³ Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 149.

Celal Bayar, Fethi Okyar ve Şükrü Kaya gibi isimler düşünülüyordu. Ancak Fevzi Çakmak ve Fethi Okyar milletvekili olmadıklarından Cumhurbaşkanı seçilme olanakları da yoktu. Cumhurbaşkanlığına en yakın aday İsmet İnönü idi.⁴

10 Kasım 1938 günü Atatürk'ün ölümünden bir gün sonra, TBMM başkanı Abdülhalik Renda Cumhurbaşkanı seçimi için toplanma çağrısı yaptı. CHP Meclis Grubu toplantısında bulunanlardan 322'si İnönü'ye oy kullanırken, Celal Bayar'a da 1 oy çıktı. TBMM Genel Kurulu'nda da İsmet İnönü 348 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Cumhurbaşkanı seçildi. Seçimler tamamlandıktan sonra İnönü Meclise gelerek yemin etti. İnönü, hükümetin tekrardan Celal Bayar liderliğinde kurulmasını istedi. Bayar da bu isteği gerçekleştirdi ancak Atatürk döneminde dönemin daimi hükümet üyeleri Şükrü Kaya ve Tevfik Rüştü Aras İnönü'nün isteği üzerine yeni hükümette görev almamışlardı.⁵

İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçildikten kısa bir süre sonra CHP Genel Başkanı'nı seçmek için 26 Aralık 1938'de CHP Olağanüstü Kongresini topladı. Bu toplantıda tüzük değişikliğine gidilerek İsmet İnönü Değişmez Genel Başkan oldu ve aynı zamanda "Milli Şef" sıfatı verildi.⁶

Bu sıfat basında da yer almaya başlamıştı, ancak yaygın kullanımı kurultaydan sonra olmuştu. Milli Şef sıfatının almasının diğer bir nedeni ise İç politika gelişmeleridir. Atatürk'ten sonra bir siyasi boşluk oluştu ama İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına gelmesiyle siyasi sistem kaldığı yerden devam edecekti.⁷

1939 yılının ilk günlerinde bazı siyasal içerikli yolsuzluk davaları Bayar Hükümeti'ndeki değişimin hızlanmasına neden oldu. İktisat Vekili Şakir Kesebir, Maarif Vekili Saffet Arıkan ve Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp istifa ettiler.

⁴ Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 160-163; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, C.1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 134-135.

⁵ Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 162-164; Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, 139-143; Yücel, *Demokrat Parti*, 35-36.

⁶ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 37; Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 164. ; Yücel, *Demokrat Parti*, 36.

⁷ Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 164-165; Yücel, *Demokrat Parti*, 37.

Ardından Bayar'ın önemli girişimlerinden biri olan Deniz Bank ile ilgili soruşturma açıldı ve yargılama sırasında Bayar Hükümeti'nin itibarı bir hayli sarsıldı. CHP Parti Divan toplantısında alınan karar TBMM seçimlerinin yenilenmesi üzerine oldu ve bunun üzerine Bayar Hükümeti istifa etti. İnönü Bayar istifa ettikten sonra yeni hükümeti kurması için Refik Saydam'a görev verdi. Bu görevlendirmede Refik Saydam'ın İnönü ile kader birliği yapmış olması da etkiliydi.

Yeni hükümetin ilk girişimi CHP ile hükümet arasından en son 1936 yılında kurulan ilişkileri yeniden düzenlemek oldu. Dahiliye Vekili aynı zamanda CHP Genel Sekreteri olacağı yolundaki karar değiştirildi, sadece onunla kalmadı ve vali ve kaymakamların, il ve ilçe başkanı olmaları, yeni parti müfettişlerinin aynı zamanda idari müfettiş olmaları uygulamaları da kaldırıldı. Bunun sonucunda da parti Genel Sekreterliği'ne Ahmet Fikri Tuzer getirilirken Saydam da CHP Genel Başkan Vekili oldu. 29 Mayıs 1939'da Ankara'da CHP 5. Büyük Kurultayı toplandı. Kurultayda parti nizamnamesi ile yapılan önemli bir değişiklik, parti içinde Müstakil Grup kurulması yolunda alınan karar oldu. Parti milletvekillerinden Kurultay tarafından seçilen 21 kişi Meclis'te bağımsız bir kimlik taşıyacaktı. Müstakil Grup'un kendi başkanı olmakla birlikte İsmet İnönü'ye bağlı kalacaktı. Müstakil Grubun kuruluş amacı parti ve hükümet üzerindeki denetimin arttırılmasıydı ancak etkili bir denetim söz konusu olamadı.⁸

İnönü'nün en önemli siyasal girişimlerinden biri de Köy Enstitüleri idi. Milli Eğitimde öncelikle atılması gereken ilk adımın ilköğretimi yurt düzeyine yaymak olduğu belirlendi. Bunun için gereken kaynağı bulmak ve yeterli sayıda öğretmen yetiştirmek de çözülmesi gereken başlıca sorunları oluşturmuştu. Özellikle köyde görev alacak öğretmenlerin, orada başarılı olacak ve köy koşulları ile uyum sağlayacak nitelikte olmaları ayrı bir önem taşıyordu. Bu sorun Milli eğitim Bakanlığınca ele alınmış ve bunun için çeşitli kuruluş temsilcilerinden oluşan bir yarı kurul kurulmuş olsa da bu yarı kurulun önerileri ancak 3 yıl sonra Saffet Arıkan'ın Bakanlığı zamanında İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne atanan İsmail Hakkı Tonguç'un büyük katkısı ile Köy Eğitimleri Projesi olarak uygulamaya konulmuştu. Bu proje Cumhurbaşkanına da

⁸ Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 166-168.

sunulmuş ve onunda desteği sağlanmıştı.⁹

1939-1945 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı vardı. Bu dönemde İsmet İnönü dış politikada barışçıl bir politika izledi ve bizzat savaflara katılan, savaşın ne demek olduğunu iyi bilen ve savaşın ne denli kayıplara yol açtığını bilen İnönü, Türkiye'nin savaşa girmemesi için büyük bir çaba harcadı. Bu dönemde Türk dış politikasının temel amacı, Lozan Antlaşması ile oluşan barış havasının devamından yanaydı.

Savaş yıllarında Milli Şef İnönü, Batı dünyası ile birlikte olmak zorunluluğunu duymuştu. Daha sonraki açıklamalarında bu zorunluluğu şöyle belirtmişti:

*“İtalya, Nazilerle birlikte yer alınca her ikisi de Sovyetler ve Batının karşısında yer aldılar. Bu savaş iki cephe halinde olacaktı. Biz Batının yanında bulunmalıydık... Naziler ve içlerindeki aşırı grupların Türkiye'ye karşı tutumlarını, düşmanca görüyordum. Habeşistan seferiyle birlikte görüldü ki Naziler Balkanlara hâkim olmakta ısrarcıydı... Bizim iyiliğimiz de Batı ile beraber olmaktan geçiyordu...”*¹⁰

İnönü Batıya yönelirken Almanya ve İtalya dışındaki Batı devletleri ile arasındaki bütün sorunları gidermeye çalıştı. Bunlardan biri Fransa ile olan Hatay sorunu. Ankara'da Fransa hükümeti ile 23 Haziran 1939 tarihinde yeni bir anlaşma imzalanmış ve Fransa hükümeti Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasına razı olmuştu. Oradaki Fransız kuvvetleri bir ay içinde çekileceklerdi. Bu anlaşmadan sonra Hatay Meclisi 29 Haziran'da Türkiye'ye bağlanma kararı almış, TBMM'de 7 Temmuz 1939'da bu kararı onaylamıştı ve böylece Hatay yeni bir il olarak Türkiye Cumhuriyeti toprakları içindeki yerini almıştı.¹¹

Dünya tarihinde yaşanan en büyük savaştan Türkiye bir zarara uğramadan kurtulmuştu. 1939-1945 yılları arasında üç büyük gücün, İngiltere, Almanya ve Sovyetler'in baskısına maruz kalan Türk devlet adamları hareket özgürlüklerini korumayı bildiler.¹²

⁹ Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, (Ankara: Bilge Yayınevi, 2003), 205-206.

¹⁰ A.g.e., 247.

¹¹ A.g.e., 248.

¹² Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 263.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen ekonomik yönden oldukça zorlanmıştı. Savaş öncesinde başlayan kalkınma programları, savunma harcamalarının bütçedeki hakimiyeti dolayısıyla ertelendi. Bu olaylar o yıllarda ekonomik gerileme dönemine yol açan nedenlerdi. 1940 ile 1945 yılları arasında savaş döneminin yaşanması dönemi ekonomik yönden gelişme sürecinin durmasına neden oldu. İthalatın yani hammaddenin ve üretim giderlerinin daralması ve aktif nüfusun çoğunluğunun silahaltına girmesi sonucunda 1940-1945 dönemi, tüm üretimin ve milli gelirin azaldığı yıllar olmuştu.¹³

Savaşın sebep olduğu bu ekonomik bunalım çözülmesi gereken bir sorun olarak duruyordu. Bu amaçla 19 Şubat 1940 tarihinde yürürlüğe sokulan önemli kanunlardan biri olan Milli Koruma Kanunu kabul edildi. Bu kanun, ekonomiyi zor durumdan kurtarmak ve bu ortamdaki yolsuzlukların engellenmesi amacı ile çıkarıldı. Bu yasa ile hükümete ekonomik anlamda olağanüstü yetkiler verilmişti. Böylece ekonomiye müdahale olanakları artıyor, ancak özel teşebbüs devletin kontrolü altına girmişti.¹⁴

Milli Koruma Kanunun yürürlüğe girmesi ile ilk olarak satıcıların fatura vermek zorunluluğu hakkındaki 5 Mart 1940 tarihli kararname yayınlandı ve 3 Nisan 1940'ta da taşınmaz malların kiralarının artırılması yasaklandı. Kanun hükümete birçok konuda ekonomik hayata müdahale edebilme imkanı sağlıyordu. Devlet 40 dönümden az toprağa sahip olan çiftçilerin bütün öküzlerini milli savunma yükümlülüğü olarak alabilirdi. Ayrıca özel sektörün fabrikalarına el koyabilme, haftalık tatil hakkını kaldırabilme, zorunlu çalışma zamanlarını belirleyebilme, ithal mallarını stoklama, maden işletmelerine el koyabilme, fiyatların kontrolü gibi konularda hükümete olağanüstü yetkiler veriliyordu. Bu kanuna uymayanlara ağır cezalar verilebilecekti.¹⁵

Milli Koruma yasasıyla birlikte, Saydam hükümetinde fiyatların daha az yükselmesini sağlamışsa da, iktisadi sorunların daha geniş kitleler üzerindeki etkisini önleyemedi. Aksine genel bir enflasyon ortamında, istenmeyen durum olan

¹³ Korkut Boratav, *İktisat Tarihi 1908-1980*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 2008), 333-336.

¹⁴ Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 170; Yücel, *Demokrat Parti*, 39.

¹⁵ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, (Ankara: İmge Kitapevi, 1997), 129-138.

karaborsacılığın çıkmasına neden oldu. Bürokrasi içindekilerin de, bu karaborsacılarla işbirliği halinde olan grubu da, aynı süre içinde savaş zenginleri kategorilerine girmiş oldular.

Saraçoğlu hükümeti zamanında fiyatlar ve ekonomi üzerindeki devlet müdahalesi ve denetimi kısmen kaldırıldı. Bu uygulama ile fiyatlar bir miktar artacak olsa da, karaborsayı ve mal eksikliğini önlemek amaçlanmıştı, ancak alınan önlemler yeterli olmadı. Fiyatlar beklenmedik şekilde artarken, karaborsacılık devam etti.¹⁶

Savaş zamanlarında yüksek kazançlar elde edenler de bulunmaktaydı. Gelir dağılımının tekrardan iyileştirilmesi, sosyal adaletin sağlanması ve büyük gelir sahiplerinden vergi alınabilmesi için yeni önlemler getirildi. Buna göre şehirlerdeki harp zamanında zengin olanlardan Varlık Vergisi, köylü harp zenginlerinden ise Toprak Mahsulleri Vergisi istenecekti.

Varlık Vergisi Kanunu, mecliste tartışılmadan, 1942 yılının 11 Kasım'ında kabul edildi. Bu Kanun, bütçe gelirlerinin yaklaşık üçte birine denk gelen 315 Milyon liranın en geç 30 gün içinde toplanmasını öngörüyordu. Varlık Vergisi, servet ve kazanç sahiplerinden, servetleri ve olağanüstü kazançları üzerinden bir seferlik alınacak bir vergiydi. Kimin ne miktarda vergi vereceği İl ve İlçelerde oluşturulacak komisyonlarca saptanacaktı. Komisyonların belirlediği vergi miktarlarına itiraz hakkı yoktu. Bu uygulamayla birlikte Müslüman ve Türklere hoşgörü gösterilirken, ülke ekonomisinde önemli rolleri bulunan gayrimüslim azınlıklara katı davranıldı ve bu grubun Varlık Vergisi miktarı son derecede yüksek tutuldu. Verginin toplam tahsilatının %55'i gayrimüslim azınlıklara aitti. Varlık Vergisi uygulamasına 17 Eylül 1943'te fiilen, 15 Mart 1944'te ise hukuken son verildi. Varlık Vergisinden özellikle gayrimüslimler çok şikayetçiydi, bundan dolayı ileride kurulacak olan Demokrat Parti'ye gayrimüslimler tarafından destek verildi.

İkinci Dünya Savaşı sürerken, devletin gıdaya olan ihtiyacını karşılamak amacıyla, 26 Nisan 1944'te Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, TBMM'de kabul edildi. Kanuna göre hububat ve bazı bakliyat ürünleri aynı vergi olarak verilecek, sınai bitkiler için vergi nakden ödenecek ve vergi oranı Aşar'daki gibi %10 olacaktı. Vergi

¹⁶ Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 170-171; Yücel, *Demokrat Parti*, 37-39.

Toplanırken tıpkı varlık vergisinde olduğu gibi maliye memurlarına takdir hakkı tanınmıştı. Bu verginin alınmasındaki amaç kırsal alanda biriken servetin yeniden toplanması, zirai gelirlerin vergilendirilmesiydi. Toprak Mahsulleri vergisi eski Aşar Vergisinin bir benzeri olarak uygulamaya konuldu. Toprak Mahsulleri Vergisi 24 Ocak 1946'da kaldırıldı ancak bu vergiye karşı duyulan tepkiler uzun süre devam etti.¹⁷

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra 'Demokrasi' yeni dünyanın gözdesi haline geldi. Her yerde demokrasinin etkileri oluşuyordu. İsmet İnönü de böyle bir ortamda Milli Şef rejimini terk edip çok partili düzene geçmek istiyordu, ancak kurulacak partinin kısmen de olsa CHP kontrolünde olmasını istiyordu. Türkiye, Birleşmiş Milletlere üye olduktan sonra tek partili yönetim sona erdi ve 18 Temmuz 1945 tarihinde bu dönemin ilk muhalefet partisi olan Milli Kalkınma Partisi kuruldu. Devrin Başkanı Şükrü Saraçoğlu 5 Eylül 1945'te verdiği beyanatta MKP'nin kurulmasına izin verdi. Kuruluşundan kısa bir süre sonra dağılma sürecine giren MKP, 1946 ve 1950'deki seçimlerde bir varlık gösteremedi.¹⁸

Demokrat Parti'nin de doğuşuna yol açan, CHP içindeki muhalefet 1945 yılında iyice kendini belli etmeye başladı. Mayıs ayında başlayan bütçe görüşmelerinde meclis içinde güçlü muhalefet kendini belli etmişti ve eleştiriler çok sertti. Bütçe açığı dolayısıyla artan borçlara, dar gelire, vurgunculuğa, karaborsaya, vergi sisteminin verimsizlik ve adaletsizliğine eleştirilerde bulunmuşlardı. 29 Mayıs'ta yapılan bütçe oylamasında 368'e karşı 5 aleyhte kullanılan oyla kabul edildi. Ayrıca bu 5 aleyhte oy sahibi güvenoyu isteyen hükümete de güvenoyu vermemişti. Bu 5 kişinin arasında DP'nin kurucuları yer almaktaydı.¹⁹

Bütçe görüşmelerinin yapıldığı tarihlerde, 14 Mayıs 1945 yılında çiftçiyi topraklandırma Kanun tasarısı da TBMM'de görüşülmeye başlanmıştı. İnönü'nün bu tasarı ile amacı, geçim sıkıntısı içinde olan ve savaş sırasında büyük özverilerde bulunmak durumunda kalan bu kesimin, hükümete olan tepkilerini azaltabilmek ve Atatürk'ün de isteğini de gerçekleştirmektir. Bu amaçla hazırlanan tasarı, yalnızca

¹⁷ Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 170-171; Yücel, *Demokrat Parti*, 37-39.

¹⁸ A.g.e., 40-42.

¹⁹ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, (Ankara: İmge Kitapevi, 1998), 27-28; Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 198.

köylüye toprak dağıtımını öngörmekle kalmayıp aynı anda da ihtiyaç sahiplerine tarım araç-gereçlerinin yanı sıra, uygun kredi verilmesini de kabul ediyordu ve bu durum, tarımsal üretim faaliyetlerinin artmasına yarayacaktı. Yasa tasarısı Meclise sunulduktan sonra, tasarı üzerinde söz alan Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu, çiftçiye toprak vermenin ana nedenlerini açıkladı;

*“ Birinci gerçek yurt içinde topraksız olan çiftçilerin varlığı. Gene bu yurt içinde toprağı yetmeyen çiftçilerin varlığı. İkinci gerçek, memleketimizde topraksız, yeter topraksız çiftçilere kafi derece de geniş toprakların var olmasıdır. Üçüncü gerçek, ülkemizde toprağı sahip olmayan ancak başkalarının topraklarında çalışan insanların varlığı.”*²⁰ şeklinde açıkladı.

Yasa tasarısına ilk ve en önemli tepkiler büyük toprak sahiplerinden geldi. Bu yeni tasarı ile 5.000 dönümlük oldukça geniş bir üst mülkiyet sınırı tanımakla birlikte toprağın yetmediğı yerlerde, topraksız ve az topraklılara dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar toprağın kamulaştırılabileceğini belirtiyordu (17. madde). Ayrıca, kamulaştırmalar gerçek bedeli üzerinden değil, arazi vergisine matrah olan değere orantılı olarak yapılacaktı (21. madde). Tasarıyı eleştirenler özellikle bu iki madde üstünde yoğunlaştılar bu maddeleri değiştirmek hiç olmazsa yumuşatmak istiyorlardı. 17. Maddeyi eleştirenlerin başında Adnan Menderes varken; 21. Maddeyi eleştirenlerin başında ise Refik Koraltan vardı.

14 Mayıs 1945 tarihinde söz alan Refik Koraltan tasarıyı “kim ne derse desin bu kanun, Ali’nin malını Veli’ye vermektir...”²¹ şeklinde eleştirmiştir.

Kanun tasarısına en sert tepki Adnan Menderes’ten gelmişti. Menderes tasarıya karşı çıkarken aynı zamanda hükümeti de eleştirmişti. Menderes, eleştirilerini altı noktada toplamıştı. Tasarı iyi bir hazırlık devresi geçirmediğı için yeterince olgunlaşmamıştı.

1. Hükümetin tasarı hakkındaki gerekçeleri yetersizdi.
2. Tasarıyı uygulayacak kadar teşkilat ve eleman yoktur.

²⁰ Mustafa Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, (Ankara: Phoenix Yayınları, 2004), 20.

²¹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 29.

3. Geçici komisyon'un hazırladığı metin ile hükümetin tasarısı arasında önemli farklar vardır.

4. Kanunun maddelerinin ikinci ve üçüncü defa görüşülmesi iç tüzüğe aykırıdır.

5. Tarım Bakanlığı'nın on sene önceki düşüncesiyle, hükümetin meclise getirdiği tasarı arasında büyük farklılıklar vardır.²²

Tasarı lehinde söz alanlardan Şükrü Sökmensüer (Erzurum), bu tasarıya karşı olanların daha çok büyük toprak sahipleri olduğunu hatırlatırken; Mustafa Canbolat (Gaziantep) , memleketin bu yasaya olan gereksinimden söz etmiştir. Recep Peker (Kütahya), tasarıya yöneltilecek eleştirileri yersiz bulmuş ve Menderes'e çatarak, onun yasa tasarısının 'Nasyonal Sosyalizm'den mülhem olduğu' yolundaki iddialarını, şiddetle reddetmiştir.

Çiftçiyi topraklandırma kanunu ile CHP içindeki muhalefet kimliği belli olmuştu. Toprak Yasası TBMM'de 11 Haziran 1945 tarihinde, oylamaya katılan 351 milletvekilinin oybirliği ile kabul edilirken, oylamaya 104 milletvekili katılmamıştır.²³

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun TBMM'den çıktığı günlerde dört milletvekili, parti grubuna 7 Haziran 1945'te bir önerge vermişlerdi. Dörtlü Takrir adıyla tanınan bu önergeyi imzalayanlar arasında İzmir milletvekili Celal Bayar²⁴, İçel

²² Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 23.

²³ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 20-24; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 28-29; Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 198.

²⁴ Celal Bayar, 1883'te Bursa'da doğdu, ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra Ziraat Bankası ile Deutsche Orient Bank'ın Bursa şubelerinde memur olarak çalıştı, bu sırada siyasetle ilgilenerek İttihat ve Terakki Cemiyetine girdi ve Halka Doğru adlı bir dergide takma adlarla yazılar yazdı. Toplanan son Osmanlı Meclisine Manisa milletvekili olarak girdi. 1924-1932 yılları arasında İş Bankası Genel Müdürlüğü, 1932-1937'de İktisat vekilliği yaptı. İsmet İnönü'nün Başvekillikten istifa etmesi üzerine 1937'de Celal Bayar bu göreve geldi. 1943-1946 yılları arasında CHP İzmir milletvekili olarak görev yaptı. 1946'da DP kurucuları arasında yer alan Bayar, aynı yıl DP İstanbul milletvekili oldu ve 1950 yılında DP'nin seçimleri kazanmasıyla 22 Mayıs 1950'de Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olarak göreve başladı. 27 Mayıs İhtilali sonrası ömür boyu hapse mahkum edilen Bayar, 1964 yılında serbest bırakıldı. bkz. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, C.2, (İstanbul: 1984), 712-714.

milletvekili Refik Koraltan²⁵, Aydın Milletvekili Adnan Menderes²⁶ ve Kars milletvekili Fuat Köprülü²⁷ bulunmaktaydı. Önergelerinde, “Milli hakimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi’nde, hakiki bir denetimin sağlanmasını, demokratik kurumların serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu kısıtlayan bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği değişikliklerin hemen yapılmasını” teklif ediyordu. İstekleri özellikle üç noktada toplanıyordu: kanunlardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin tasfiyesi, meclisin hükümeti gerçekten denetlemesine olanak verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılmasıydı. 12 Haziran 1945’teki CHP TBMM Grubu toplantısında önerge

²⁵ Refik Koraltan, 1889’da doğdu, orta öğrenimini İstanbul Mercan İdadisinde, yüksek öğrenimini İstanbul Hukuk Mektebinde bitirdi. 1920-1935 yılları arasında dört dönem Konya milletvekilliği yaptı, İstiklal Mahkemesi üyeliği ve başkanlığında bulundu. 1943 yılında İçel milletvekili oldu. DP’nin kurucuları arasında yer alan Koraltan, DP’den milletvekili seçilerek 10 yıl süreyle TBMM Başkanlığı yaptı ve 27 Mayıs 1960’ta tutuklandı. Bkz. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, C.6, 3307.

²⁶ Adnan Menderes, 1899’da Aydın’da doğdu, İzmir İttihat ve Terakki İdadisinde ve Kızılçullu Amerikan Kolejinde okudu. Kurtuluş Savaşında yedek subay olarak görev yaptı. Siyasal yaşamı 1930’da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile başladı, partinin Aydın örgütünü kurarak il başkanlığı yaptı. Bundan sonra CHP Aydın il başkanı oldu ve 1931 seçimlerinde Aydın milletvekili seçildi. Bu arada Ankara Hukuk Fakültesini bitirdi, 25 Eylül 1945’te partinin iç düzenini bozmak istedikleri gerekçesi ile Fuat Köprülü ile birlikte CHP’den çıkarıldı. DP’nin kurucuları arasında yer aldı, 14 Mayıs 1950’de DP’nin seçimleri kazanması ile birlikte Başbakan oldu. DP iktidarının sona erdiği 27 Mayıs 1960’a kadar birbirini izleyen beş hükümet kurdu. 27 Mayıs’ta tutuklanarak Yüksek Adalet Divanı tarafından çeşitli suçlardan yargılandı ve Anayasayı ihlâl suçundan idam cezasına çarptırıldı. 17 Eylül 1961’de cezası infaz edildi. bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes’in Dramı*, (İstanbul: Remzi yayınevi, 1999); Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, (İstanbul: Alkım yayınları, 2004).

²⁷ Fuat Köprülü, 1890’da İstanbul’da doğdu, Ayasofya Rüştîyesi’ni ve Mercan İdadisini bitirdi. Edebiyat ve Tarih öğretmenliği yapmış, 1934 yılında Türkiyat Enstitüsünü kurdu. 1927’de Türk Tarih Kurumu Encümeni Başkanlığına seçildi, 1933 yılında Ordinaryüs Profesör oldu. Birçok dergi de yayınlayan Köprülü, 1935 yılında Kars milletvekili olarak siyasete atıldı, 1943’e kadar milletvekilliğinin yanı sıra üniversitedeki görevini de sürdürdü. Vatan gazetesinde çıkan bir yazısı üzerine CHP’den çıkarıldı ve DP’nin kurucuları arasında yer aldı. 1957 yılında bu partiden ayrılan Köprülü, 18 Aralık 1961’de Yeni Demokrat Parti adlı bir parti kurdu, ancak parti kapatıldı. Türkiye’de modern tarihçiliğin önde gelen isimleri arasında yer alan Köprülü, 1966’da vefat etti. bkz. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, C.6 s. 3321-3322.

sahibi dört kişi dışında tüm CHP grubu oybirliği ile Dörtlü Takrir'i reddetti. Gerekçe olarak da kanun değişikliklerinin TBMM'de ve tüzük değişikliklerinin de CHP kurultayında yapılması gerektiği gösterildi.²⁸

nerge reddedildikten sonra "Dörtler" in nderi Celal Bayar 17 Eylül 1945'te vekillikten istifa etti. Bu tarihten sonra sadece CHP yesiydi.

Vatan gazetesinde yazan Adnan Menderes Fuat Kprlyle birlikte daha sonra alenen muhalefete geçiyorlardı. İşledikleri konular millet denetiminin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye bağlanması, baskının kaldırılması, antidemokratik hükümlerin tasfiyesi, vs. gibi konulardı. Bu yayın üzerine toplanan partinin divanı, 21 Eylül 1945 tarihinde oy birliği ile bu iki vekilin çıkarılmasına karar verdi. 1945 yılının 2 Ekiminde Vatan gazetesine bir beyanat veren Refik Koraltan'ın akıbeti de arkadaşlarıyla aynı oldu ve ihraç edildi.

17 Eylül'de vekillikten ayrılan Celal Bayar 2 Aralık'ta da CHP'den ayrılmıştı. Dörtlü Takrir'i verenlerin tamamı böylece Halk Partisinden kopmuş oldu. Bu dört kişinin parti kuracağı artık kesin bir şekilde ortaya çıkmıştı. Zaten Celal Bayar da yeni parti kurulacağını basına verdiği demele de belirtmişti. 4 Aralık 1945'teki İnönü'nün, Bayar'ı yemeğe davetinde parti kuruluşunu desteklemişti. Demokrat Parti'nin kuruluşunu aynı günlerde sol kesim de desteklemekteydi ve 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti resmen kurulmuştu.²⁹

Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından Demokrat Parti'nin kurulduğu gün, Celal Bayar parti Genel Başkanlığı'na getirildi. Parti tüzüğü ve programı da aynı gün açıklanmıştı. Basın tarafından en çok merak edilen konu ise CHP'den farkının ne olduğuydu. Bir gazetecinin 'Halk Partisi'nin sağında mı, yoksa solunda mısınız?' sorusuna Bayar, politik ve net olmayan bir yanıt verdi. Bayar;

²⁸ Akşın, *Türkiye Tarihi ağdaş Türkiye 1908-1980*, 176-177; Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 43-47; Ensar Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları 1946-1950*, (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2008), 133-136; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 29-31; Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 198; Yücel, *Demokrat Parti*, 47-49.

²⁹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 31-32; Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 198-199; Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları 1946-1950*, 183; Yücel, *Demokrat Parti*, 49-51.

“Parti programı siyasi, iktisadi, içtimai sahaları ihtiva ettiğine göre, Cumhuriyet Halk Partisi’nin aksine sağda veya solda olduğumuzu saptamak güçtür. Programımızda bu konular daha açık vaziyette görülmektedir. Biz Türkiye’nin geçirmesi gereken bir demokratik sahada olduğuna kaniiz. Sınıflar arasında mücadelelerin zaruri olduğu nazariyesini kabul etmiyoruz. Topluca millet menfaatini koruma düşüncesindeyiz”³⁰ şeklinde cevap vermişti.

Partinin hazırladığı tüzüğe göre merkez örgütünü üç organ oluşturuyordu. Bunlar Parti Başkanı, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı idi. Bu üç parti organı da direkt olarak büyük kongrece belirlenecekti. Birer yıl arayla toplanan büyük kongreden sonra en yetkili organ, Genel İdare Kuruluydu. Partinin fiilen bütün idaresi bu kurulda toplanacaktı. Ayrıca parti vekili adaylarını da tespit etme gücüne sahip olacaktı. Taşra Örgütü ise, il, ilçe, bucak ve ocak kademelerinden oluşuyordu. Bunların üç ile yedi üyelik yönetim kurulları ve yılda bir toplanan kongreleri vardı. Her yönetim kurulunda bir başkan, bir sayman ve bir yazman olacaktı. Ayrıca her il bir haysiyet divanına sahipti. Tüzüğün ortaya koyduğu örgüt kısaca buydu. Demokrat Parti’nin programı ise iki ana bölüme ayrılmıştı. Bunlar genel hükümler ve hükümet işleriydi. Birinci bölümde patinin genel hükümleri belirtiliyordu. Bunları da iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar liberalizm ve demokrasidir. Programın hükümet işleri bölümünde ise, yeni bir yargı kademesi oluşturulması istenmekte, üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip olmalarına değinilmekte ve belli başlı konudaki vaatlerden bahsedilmekteydi.

Demokrat Parti programı iki temel görüş çerçevesinde ele alınmıştı: Partinin siyasal amacı ülkede ileri demokrasinin büyük ölçüde oluşmasını sağlamaktı. Temel hak ve özgürlüklere büyük ölçüde değinilmişti. Bu arada dernek kurma özgürlüğüne vurgu yapılmış, seçim güvenliği üzerinde önemle durulmuş ve tek dereceli seçim sistemi istenmişti. İktisadi faaliyetlerde de sermayenin ve özel teşebbüsün hakimiyeti belirtiliyordu. Parti laikliği bazı çevreler gibi dinsizlik şeklinde anlamıyordu ve diğer özgürlükler kadar dinin de özgür olduğunu savunuyordu.

CHP, Demokrat Parti’nin kuruluşunu olumlu karşılamıştı. CHP yeni partiyi, hükümet ve yönetimi denetleyecek yeni bir denetim organı olarak görmekteydi.

³⁰ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 62.

Demokratların başlarda karşılaştığı en büyük güçlük kendilerinin danışıklı parti olmadığını ve Halk Partisi'nden farklı olduğunu göstermek ve toplumun buna inanmasını sağlamak üzerine oldu. Ancak muhalefetin hızla örgütlenmesiyle, CHP'nin tutumunda önemli değişiklikler meydana geldi. Yeni parti sürekli olarak idari baskılardan şikayet etmeye başlamıştı. Ancak yinede ılımlı sayılabilecek tarzda yumuşak muhalefet yapmaktaydı.³¹

CHP 10 Mayıs 1946'da 2. Olağanüstü kurultayını Ankara'da toplamıştı. Kurultayın toplanmasında amaç, çok partili düzene uyum sağlayacak bazı değişiklikleri yapmaktı. İnönü'nün isteği üzerine de, 'Milli Şef' ve 'Değişmez Genel Başkan' sıfatları kaldırıldı ve parti tüzüğünde gereken değişiklik yapıldı. Bundan böyle CHP Genel Başkanı da her dört yılda bir yapılacak parti kurultayında serbest seçim yolu ile belirlenecekti.

Ayrıca çok partili hayata uyum sağlamak için bazı önemli değişikliklerin yapılacağı söylendi. Sınıf esasına göre dernek ve siyasal parti kurma yasağı kaldırılacak ve tek dereceli seçim sistemi kabul edilecekti. İnönü, yaptığı konuşmada, muhalefetin itiraz ettiği bir başka noktaya da değinerek parti Genel Başkanlığı'nın ve Cumhurbaşkanlığı sıfatının birbirinden ayrılacağını vurguladı.³²

Diğer yandan öğrencilere birlik ve dernek kurma hakkı sağlanıyordu, üniversitelere idari ve bilimsel özerklik tanıyan kanun 13 Haziranda oybirliğiyle geçiyor, aynı gün önemli bir hamle daha yapılarak Matbuat Kanunu'nun, hükümete gazete kapatma yetkisini veren 50. maddesi değiştiriliyor, getirilen yeni hükümle bu yetki mahkemelere devrediliyor. Ayrıca son gün çıkarılan kanunla basın suçları affediliyor ve sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin, iki dereceli seçimle seçilmiş son meclisi dağılıyordu.³³

³¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, (İstanbul: Arba yayınları,1995), 646-692; Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 181; Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 62-63,72; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 32-34.

³² Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 181-183; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 35-36.

³³ A.g.e., 35.

Tek dereceli seçim kabul edildikten sonra, kurultaydan önce genel seçimler bir yıl önceye alındı. Seçimlerin önceye alınması yolunda CHP Meclis Grubu tarafından alınan karar muhalefet partileri tarafından şiddetle eleştirildi. Muhalefet bu kararın, muhalefetin gelişmesini önlemek için alındığını ileri sürdü. Bu nedenle Demokrat Parti, seçimlerin öne alınmasını protesto etmek için 21 Nisan 1946 tarihindeki ara seçimlere ve 26 Mart 1946 tarihindeki belediye seçimlerine katılmadı.

Muhalefet karşı çıksa da genel seçimler 21 Temmuz 1946' ya alındı. Demokrat Parti yöneticileri bu durumu protesto edip seçime girip girmeme konusunda tereddütte kaldılar ve örgüte danışma kararı verdiler. Ankara'da 15 Haziran günü toplanan kongre sonucu seçimlere katılma kararı verildi. Demokrat parti özellikle mitinglere önem verdi. Binlerce kişinin katıldığı bu mitingler ilk anda CHP'yi tedirgin etti ve baskıyı attırdı.³⁴

21 Temmuz 1946 yılında yapılan milletvekili genel seçimine CHP, MKP, DP ve diğer küçük partiler katılmıştı. Seçim sonunda 465 milletvekilliğinden 395 milletvekili CHP, 66 milletvekilini DP ve 4 milletvekilini de bağımsızlar kazanmıştı. Ancak seçimlerden sonra DP, CHP'yi ve yöneticilerini seçimlere baskı ve hile kattıkları gerekçesiyle suçlamıştı. Ama Demokrat Parti'nin bu karşı çıkışı sonuçsuz kalmıştı ve sonuçlar değişmedi. CHP bir dahaki seçimlere kadar iktidarda kalacaktı ancak Demokratlarda bu seçimlerden karlı ayrılmışlardı, çünkü seçimler sonunda Meclis'teki üye sayısını yükseltmişti.

TBMM 5 Ağustos tarihindeki toplantıda İnönü Cumhurbaşkanı seçilirken, Kazım Karabekir TBMM başkanlığına getirildi. Meclis açıldıktan sonra DP yapılan seçimlere karşı çıktı ve bunun sonucunda itirazları inceleme komisyonu kurulduysa da, komisyon hiçbir itirazı yerinde görmedi. Meclis'te bazı milletvekillerinin seçim tutanaklarının onaylanmaması sonucunda Meclisteki üye dağılımı şöyle oluştu: 403 sandalye CHP, 54 sandalye DP ve 8 sandalye Bağımsızlardan oldu.

1946 yılında CHP ve DP parti arasında gözle görülür bir şekilde sert bir siyasal mücadele ve karşılıklı suçlamalar vardı. CHP, DP'yi yasa dışına çıkmakla, halkı isyana teşvik edip kışkırtmakla suçlarken; DP ise CHP'yi sürekli baskı yapmakla ve tek parti

³⁴ Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 182; Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 79; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 36-37.

geleneğini sürdürüp uzun yıllar daha iktidarda kalma isteklerinin olduğunu söyleyerek suçluyordu. Bu dönemde basın üzerinden birbirlerini çok sert bir şekilde eleştiriyorlar:

Demokrat Parti yanlısı olan Vatan gazetesinde çıkan yazılar şöyle idi:

Ahmet Emin Yalman 8 Temmuz 1946 tarihinde “Aramızda Hastalar Var” adlı makalesinde; Halk Partisi’nin “iktidar düşkün” olduğunu iddia ederek, gözünün iktidar olmaktan başka bir şey görmediğini söylüyor ve bu durumun önüne geçebilecek tek şeyin kanunlar olduğunu dile getiriyor.³⁵

Gören, “Devletçilik” başlıklı yazısında; Halk Partisine oy vermeyenlerin tehdit edildiğini örnek bir olay ile eleştirir ve Türkiye’nin pahalılığından söz eder.

Aynı gün gazetede buna benzer haberlerde yayınlanmıştı, Vatan gazetesi yazarları halkın, Halk Partisi tarafından tehdit edildiğini hatta dayak yediklerini ileri sürüyorlar.³⁶

Celal Bayar, Ankara’da açılan Demokrat Parti Ocakları’nın açılışında halka yaptığı konuşmada amaçlarının memlekete refahı getirmek olduğunu söylerken, halkı seçimlerde korkmadan Demokrat Parti için oy kullanmaya çağırıyor; Celal Bayar’ın konuşmasının da “iyi günleri beraber yaşayacağız, iyi günler yakındır” sözü halk tarafından yoğun bir alkışla karşılanıyordu.³⁷

Farklı yerlerde seçim gezileri yapan Adnan Menderes, 18 Temmuz’da Vatan gazetesinde yayınlanan nutkunda Demokrat Parti’yi nasıl kurduklarından ve CHP ile olan mücadelesinden bahsediyor ve CHP’yi üç noktada eleştiriyordu:

1. CHP’nin, Doğu ve hudut vilayetlerinde DP’nin teşkilatlanmasını istemediklerini ve örgütlenmelerini engellemeye çalıştıkları
2. Seçe seçe sınırlı sayıda üye kaydetmeyi yeterli gördüklerini
3. Halk Partisi’nin en az 40-50 sene daha iktidarda kalma arzusunda olduğu idi.

³⁵ Ahmet Emin Yalman, “Aramızda Hastalar Var”, *Vatan*, 8 Temmuz 1946, S.1837, 1,3.

³⁶ Gören, “Devletçilik”, *Vatan*, 12 Temmuz 1946, S.1841, 2.

³⁷ Celal Bayar, *Vatan*, 15 Temmuz 1946, S.1844, 1,2.

Aynı zamanda CHP'nin DP için aldığı tedbirlerin iftiradan, baskıdan, seçimi öne alarak adaletli bir şekilde mücadele etmeyi engellediğinden ve seçimleri kazanmak için her türlü yola başvurdıklarından bahsederek CHP'yi ağır bir şekilde eleştiriyordu.³⁸

Diğer yandan CHP yanlısı olan Akşam gazetesinde ise yazılanlar şöyleydi:

Akşam gazetesinin sahibi Necmeddin Sadak “Geçirilecek Üç Nazik Devre” adlı makalesinde: Muhalefetin iktidara karşı ileri sürdüğü baskı var iddialarına cevap vererek muhalefet partisinin kurulmasını iktidarın istediğini ve destek verdiğini, demokrasiyi istedikleri bir ortamda baskıların olmayacağını aksi halde kendileri ile çelişeceklerini dile getirerek seçimlerden önce, seçimlerde ve seçimlerden sonraki zamanları iyi ve saygılı bir şekilde atlatmamız gerektiğini söylüyordu.³⁹

Sadak, “ Açık ve Samimi Bir Konuşma” başlıklı makalesinde, Demokrat Parti'nin baskı var iddialarının doğru olmadığını söylemekteydi: Halk partisi bazı konun değişiklikleri yaparak, geniş basın hürriyeti temin etti ve başka partilerin doğmasına imkan hazırladı. Bu kararı veren rejime bazıları istibdat idaresi diyorlar diyerek eleştiriyor. Demokrat Parti'nin aslı olmayan baskı var iddialarının yapılmasının amacı ise iktidara gelmek istemesidir, oysaki öncelikle iyi bir muhalefet partisi olursa zaten halkın saygı ve sevgisini kazanacağını belirtiyordu.⁴⁰

Sadak, “Demokrasiyi, Demokrasi Olmayanla Tarif Denemesi” makalesinde, muhalif gazetelerin demokrasi başlığı altında hep kötüyü yazdıklarını, memleketin her yerinin kötü olamayacağını dile getirerek eleştiriyor: Demokrasi adı altında istedikleri her şeyi yapmamaları gerektiğini dile getiriyor ve Demokrasi gibi güzel bir yola girilirken bu güzelliği kin ve nefretle boğmak ve halkı bölmek yerine birleştirici olmak gerektiğini ileri sürüyor.⁴¹

Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi Ankara'da 7 Ocak 1947 tarihinde toplanmıştı. Cumhuriyet kurulduğundan bu yana Türkiye tarihinde bir muhalefet partisi,

³⁸ Adnan Menderes, *Vatan*, 18 Temmuz 1946, S.1847, 1,3.

³⁹ Necmeddin Sadak, “Geçirilecek Üç Nazik Devre”, *Akşam*, 12 Temmuz 1946, S.9963, 1,2.

⁴⁰ Necmeddin Sadak, “Açık ve Samimi Bir Konuşma”, *Akşam*, 13 Temmuz 1946, S.9964, 1,2.

⁴¹ Necmeddin Sadak, “ Demokrasiyi, Demokrasi Olmayanla Tarif Denemesi”, *Akşam*, 15 Temmuz 1946, S. 9966, 1,2.

tamamen demokratik ve hürriyetçi bir kongre topluyor ve aldığı kararların uygulanmaması durumunda onu milletin yargısına terk edeceğini söylüyordu. Tek parti yönetiminin zarar ve aksaklıklarına değinen bir konuşma yapan Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, ulusun anayasadan aldığı demokratik haklarını kullanarak yönetim üzerinde denetim sağlamak üzere DP'yi kurduğunu anlatıp, aciliyet gerektiren taleplerini belirtti: Kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlayan ve aslında anayasaya da aykırı olan tüm anti-demokratik kanunların değiştirilmesi ve parti başkanlığının Cumhurbaşkanlığından ayrılması.⁴²

Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi Samet Ağaoğlu'na göre, Türk demokrasi rejimi tarihinde milli hakimiyet kavramının gerçekte ilk ayaklanma sahnesi oldu. Konuşmaların konusu, üsluplar, ileri sürülen fikirler halk kitlesi ile o güne kadar devleti yönetenler arasındaki farkı ayrıntıları ile ortaya koydu.⁴³

21 Temmuz seçimlerinden 13 Temmuz 1947 tarihinde yayınlanan "12 Temmuz Beyannamesi"ne kadar geçen zaman, çok partili düzene geçiş sürecinde en kritik nokta olarak değerlendirilirdi. Bu dönemde iki parti arasındaki karşılıklı suçlamalar ve siyasal mücadele oldukça artmaya başlamıştı. Peker Hükümeti, muhalefeti yasa dışına çıkmak ve halkı isyana kışkırtmakla; Bayar ise, Peker'i Demokrat Parti üzerinde sürekli baskı uygulamak ve tek parti geleneklerini sürdürmekle suçluyordu. İki parti arasındaki ilişkinin kopma noktasına ulaştığı bu kritik zamanda sorunu çözmede İnönü aracı olmuştu. 1947 yılının yaz aylarında partiler arasında resmi olmayan bazı ilişkiler kurulmuştu ve bazı görüşmeler yapılmıştı. İnönü'nün iki partiyi yakınlaştırmaya çalışması, bu amaçla çok partili hayatın başlangıcındaki bu hassas dönemde hakem rolü oynayarak iki partiyi diyaloga zorlaması son derece olumlu karşılandı bu da siyasal gerginliği oldukça azaltmıştı ve siyasal gelişmeleri önemli ölçüde etkilemişti. İnönü bu amaç için "12 Temmuz Beyannamesi"ni yayımlamıştı. İnönü bu bildiri ile CHP ve DP arasında yeni bir dönem başlatıyordu. Bu beyannameyle Cumhurbaşkanı İnönü tutucuların yanında yer alarak radikalleri zayıflatmış oldu.

⁴² Sina Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 184-185; Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 118-120; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 59-62; Yücel, *Demokrat Parti*, 67-68.

⁴³ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 42.

Sonuçta Demokrat Parti üzerindeki baskı gevşedi ve bunlara tam hareket hürriyeti ve iktidar partisiyle eşitlik tanındı.⁴⁴ Siyasi gerginlik azalmış ve partiler arasındaki sürtüşme önlenmiş oluyordu. 12 Temmuz Bildirisi hem CHP hem de DP tarafından olumlu karşılanmakla birlikte gerek CHP gerekse DP içinde önemli eleştiriler, tartışmalar ve çatışmalar da yaratmıştı. Her iki partideki çatışmalar ileride bölünmelere neden olacaktı. CHP içinde içindeki sarsıntı, Recep Peker'in Başbakanlıktan istifasına sebep olmuş, DP içinde de, önce Müstakil Demokratlar Grubu'nun, sonra da Millet Partisi'nin doğması ile parçalanma süreci başlamıştı.⁴⁵

Peker'in istifasından sonra Hasan Saka yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Bu yeni hükümet, Peker hükümetine göre hissedilir biçimde liberal eğilimliydi. Zaten Hasan Saka Hükümeti programında, siyasal güvenlik sağlanması birinci amaçtı böylece iktidar ile muhalefet partilerinin eşit muamele görecekları hususu vurgulanıyordu. Hasan Saka Hükümeti'nin kurulması ve 12 Temmuz Bildirisi'nden sonra iktidarın muhalefetle olan ilişkileri büyük ölçüde yumuşamıştı.

CHP 7. Büyük Kurultayı 17 Kasım 1947'de Ankara'da toplandı. Bu, partinin iktidardayken yaptığı son kurultay olmasının yanı sıra, parti içi yeni siyasal düzenlemeler açısından da çok önemliydi. Çok partili düzene uyum sağlanmasına çalışılıyor ve partinin yeniden örgütlenme ve yeniden oluşum süreci içerisine girmek istediği anlaşılıyordu. Çok partili düzene geçme aşamasında, 12 Temmuz Beyannamesi'nden ve Recep Peker Hükümeti'nin istifasından sonra, CHP'nin bu 7. Büyük Kurultayı mühim bir aşama olmuştur.

Bir süre sonra Hasan Saka Hükümeti, hem DP hem de CHP hükümeti tarafından eleştirildi. Her iki parti tarafından da sertçe eleştirilen Saka Hükümeti 8 Haziran 1948'de istifa etti ve 9 Haziran'da ikinci Saka Hükümeti kuruldu. İkinci Saka Hükümeti döneminde en mühim girişim, seçim yasasında değişiklik yapılarak gizli oy ve açık sayım ilkesinin kabul edilmesi oldu.

⁴⁴ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 126.

⁴⁵ Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 184-188; Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 118-126; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 59-68; Yücel, *Demokrat Parti*, 67-70.

17 Eylül’de yapılan ara seçimlere yalnızca CHP katıldı. Seçimler 13 ilde yapıldı ve bazı illerde bağımsız adaylar da vardı. Seçimlere katılım oranı düşüktü ve seçimlerde hilelerle jandarma baskılarının olduğu iddia edildi. 1946-1950 yılları arasında yapılan ara seçimlerin hiçbirine DP katılmadı. Bunun bir sebebi daha demokratik bir seçim kanunu istemesiyken bir diğer önemli gerekçesi ise politik olarak düşünmesiydi. CHP ara seçimlerde bir baskı yapmazsa ve DP ara seçimleri kazanırsa demokratların iddiaları boşa çıkacaktı ve bir daha CHP’yi baskı yapıyor diye eleştiremeyeceklerdi. DP’nin en kuvvetli propaganda aracı seçimler ile ilgiliydi. Bu gücü kaybettiği takdirde muhalefetteki gücünü de kaybetmiş olurdu.⁴⁶

DP İkinci Büyük Kongresi 20 Haziran 1946’da Ankara’da toplandı. DP açısından kongrede iki mühim konu vardı. Birincisi, parti içinde yaşanan çatışmalar, anlaşmazlıklar ve ihraçlar sorunu bu kongrede gündeme gelecek ve sonuca bağlanacaktı. İkincisi ise seçimlerde partinin nasıl bir siyaset izleyeceğiydi. Seçimler sonunda Celal Bayar yeniden Parti Genel Başkanlığına seçildi. DP 2. Büyük Kongresi, parti içi muhalefeti temsil eden sertlik yanlısı üyelere karşı, DP kurucularının parti içi mücadeleyi kesin olarak kazandığını ve parti örgütünün şimdiye kadar izlenen siyaseti benimsediğini göstermekteydi.

Yeni hükümeti kurma görevi Şemsettin Günaltay’a verildi. Bu hükümetin en mühim girişi yeni düzenlenen seçim yasası oldu. TBMM’de 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilen seçim yasasında sandık kurullarında siyasal parti temsilcilerinin bulunabilmesi, tek dereceli seçim genel, eşit ve gizli oyla serbest seçim yapılması, gizli oy ve açık sayım ilkesinin uygulanması ve seçimlerin adli denetim altında yapılması sağlandı, ancak muhalefetteki bazı kişilerin karşı çıkmasına rağmen seçim sistemi için çoğunluk sistemi kabul edildi. Bu seçim yasası kabul edildikten sonra hükümet bir sonraki seçimlerin 14 Mayıs 1950 tarihinde olacağını dile getirdi. Tüm yurttan DP ve CHP, 22 ilde MP ve MKP’de İstanbul’da seçime katıldı.

Genel Seçimlerin sonucunda 14 Mayıs 1950 tarihinde Türkiye’de iktidar değişti ve çok partili düzene geçiş süreci böylece sona erdi. Seçim sonuçlarına göre seçime katılma oranı %89,3’tü ve DP 4.241.393 oy ile 408 sandalye, CHP 3.176.561 oy ile 69 sandalye, MP 250.414 oy ile 1 sandalye, Bağımsızlar 383.282 oy ile 9 sandalye

⁴⁶ Yücel, *Demokrat Parti*, 70.

sayısına sahip oldu.

14 Mayıs 1950 seçimlerinin sonucuna göre Türkiye’de tek parti yönetimi ve milli şef dönemi sona erdi.

Bu dönemde dış politikada da önemli gelişmeler oldu. Türkiye özellikle 2. Dünya Savaşına girmemek için çaba harcadı ve savaş sonrası yaşanan Soğuk Savaşta zarar görmemek için denge politikası izledi.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya dengeleri değişti ve neredeyse tüm dünya iki kutuplu bir hal aldı ve Soğuk Savaş denen bu dönemde kutupların başında SSCB ve ABD vardı. Batı Bloğu başında ABD varken Doğu Bloğu başında ise Sovyetler Birliği’nin olduğu bir kutuplaşma vardı.

Soğuk Savaş, ABD’de siyasal kültürü, kuruluşları ve ulusun önceliklerini, öteki ülkelerde, her yerde, halkların kaderini etkilemiştir. Dünya, savaşın sonunda bambaşka bir ideolojik-politik ve sosyoekonomik şekillendirme içine girdi. Yerküre, kapitalist ve sosyalist blok olarak ikiye bölündü. "Demirperde" adı verilen bir hat, Avrupa’yı ikiye ayırdı. Almanya’nın ikiye bölünmesi Soğuk Savaş saflarını keskinleştirdi. Her iki taraf güvenlikleri için Demirperde’nin iki tarafına askerlerini yerleştirdi. Bu askeri-siyasal bölünmüşlük, kaçınılmaz olarak ekonomik kültürel vb. her alanda bölünmüşlüğe dönüştü.⁴⁷

Türkiye İkinci Dünya Savaşı’nda tarafsızlık politikası izleyebilmiştir. Bu savaş yılları dışında uluslararası çıkarları içinde hep bir ittifak arayışı içinde olmuş ve uluslararası politikasını yalnız kalmam stratejisi üzerine şekillendirmişti. Türkiye, her ne kadar savaşa katılmasa da savaşın olumsuz etkilerini hissetmiş ve kendini bloklaşmanın ortasında bulmuştu. Bu bloklaşmada Batı Bloğu içinde yer almak

⁴⁷ Cüneyt Akalın, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar Belgeler 1945-1952*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003), 15-16; Hüseyin Bağcı ve Arda Akçiçek, “Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası 2*, Editör: Kemal Yakut ve Murat Erdoğan, (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013), 2-20.

dönemin hükümeti açısından daha avantajlı görülmüştü. Bu durum Türk dış politikasını şekillendiren bir unsur olmuştu.⁴⁸

1946-1954 döneminde ABD ile ilişkiler sorunsuz ilerledi. 1946'da Missouri savaş gemisinin İstanbul limanını ziyaretiyle başlayan yoğunlaşma dönemi, ABD başkanı Harry Truman'ın 1947'de kendi adıyla anılan doktrinini açıklayarak Türkiye ve Yunanistan'a toplam 400.000.000 dolarlık askeri malzeme yardımı yapmayı vadetmesiyle tırmanışa geçti. Ardından 1948'de Türkiye Marshall Planı'na dâhil edilerek ABD'den askeri yardımın yanında iktisadi yardım da almaya başladı. Kore Savaşı sırasında Ankara-Washington yakınlaşması arttı. 1952 tarihinde Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesiyle askeri işbirliği kurumsal düzene oturdu. Bu dönemde hem Türkiye'nin SSCB'den aldığı tehdidin ABD'nin verdiği destekle aşılması mümkün oldu hem de iktisadi yardımlar sayesinde ülkede güçlü bir müteşebbis sınıfının oluşturulabilmesi için çabalar arttırıldı. Washington ile yakınlaşma, DP hükümetinin içeriye dönük siyasetinde kullandığı bir unsur haline geldi, Adnan Menderes sık sık ABD ile Türkiye arasında benzerlikler kurarak oy tabanının sempatisini kazanmaya çalıştı. DP'nin ikinci döneminde ilişkilerde sorunlar belirmeye başladı. Güvenlik alanındaki işbirliği NATO içinde ve ikili boyutta zenginleşerek sürerken, Menderes hükümetinin ABD'den daha fazla borç istemesi ve ABD'nin verdiği borcu tarım ürünlerine uygulanan desteklemelerin kaldırılması, kredi sisteminin düzene sokulması ve devalüasyon yapılması gibi bazı şartlara bağlaması gerginliklere yol açtı.⁴⁹

⁴⁸ M. Murat Erdoğan, Kemal Yakut ve Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikası-I*, (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Nisan 2013), 132,152.

⁴⁹ Çağrı Erhan, “Türkiye-ABD İlişkileri'nin Mantıksal Çerçevesi”, *21. Yüzyıl Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Der. İdris Bal (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2001), 120.

BİRİNCİ BÖLÜM

1950-1955 YILLARI ARASINDA DEMOKRAT PARTİ

1.1. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINA GİDEN SÜREÇ

1.1.1. Çok Partili Hayata Hazırlık Süreci

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı seçildi. Mustafa Kemal Paşa döneminde çok partili hayata geçiş denemeleri olsa da toplumun içinde bulunduğu durum henüz bu düzene hazır olunmadığını gösteriyordu ve bundan dolayı bu denemeler başarısızlıkla sonuçlandı. Cumhurbaşkanlığını 15 yıl aralıksız sürdüren Mustafa Kemal ATATÜRK 10 Kasım 1938’de vefat etti.

Atatürk’ün ölümü ile hem Cumhurbaşkanlığı makamı, hem de CHP’nin Değişmez Genel Başkanlığı da boşalmış oldu. 11 Kasım’da İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığına seçildi ve böylece ilk boşluk doldurulmuş oldu, fakat CHP Genel Başkanlığı için CHP Olağanüstü Kurultayını toplamak gerekiyordu ve 26 Aralık tarihinde kurultay toplandı. Kurultayda İsmet İNÖNÜ CHP Değişmez Genel Başkanlığına seçildi, aynı zamanda İnönü’ye “Milli Şef” sıfatı da verildi.⁵⁰

İsmet İNÖNÜ Cumhurbaşkanı seçildikten sonra ülkeyi böyle tek partili sistemde yönetmeye devam edebileceğini ama ondan sonraki dönemden endişe duyduğu için çok partili hayata geçiş olmasını istediğini söyler.⁵¹

İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı olmasından kısa süre sonra 2. Dünya Savaşı başladı. Bu savaş 1939-1945 yılları arasında gerçekleşti. Türkiye savaş boyunca tarafsızlık politikası izlese de savaşın olumsuz koşullarından etkilendi. Özellikle Türkiye’nin ekonomisinin kötüye gitmesine neden oldu ve savaşla birlikte başlayan bir ekonomik bunalım ortaya çıktı. Bu savaş boyunca her ne kadar tarafsızlık politikası izlese de her an savaşa girebilme ihtimalinden dolayı ülkede seferberlik ilan edildi. Bu durum ordunun bütçesinin artmasına neden oldu. Aynı zamanda birçok insan işinden çekilince tarım ve sanayi üretiminde azalma oldu. Mal ve yedek parça darlığı çekilmeye

⁵⁰ Akandere, *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler*, 37; Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 164; Yücel, *Demokrat Parti*, 36.

⁵¹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 31-32; Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 198-199; Yücel, *Demokrat Parti*, 49-51.

başlanınca enflasyon ortaya çıktı.⁵²

Ekonomik bunalım nedeniyle İsmet İnönü yeni vergiler almaya başladı ama maalesef ekonomi ile ilgili alınan tedbirlerin başarısız olması nedeniyle ve alınan sert tedbirlerden dolayı var olan yönetime karşı tepki verilmeye başlandı. Bir de üstüne devletin resmi makamlarında yer alan kişilerin ve memurların tutumu kanunsuz uygulamalara göz yumup rüşvet almaya başlamaları halktaki memnuniyetsizliği iyice arttırdı ve halkın tek parti yönetimine karşı cephe almasına neden oldu. Halk bu memnuniyetsizlik dolayısıyla yeni seçenekler aramaya başladı ve artık çok partili hayata geçme istediği doğdu.⁵³

Aynı zamanda Türkiye bulunduğu jeopolitik konumdan dolayı 2. Dünya Savaşı sırasında hem Müttefik Devletler hem de Mihver Devletler tarafından savaşa sokulmak istendi. Hükümet her ne kadar tarafsız kalmak için dirense de Mihver Devletlerin oluşturduğu tehditten ötürü politikada yalnız kalmamak için ve toprak bütünlüğünü korumak için Batılı devletlere yaklaşmaya başladı. Savaşın sonlarına doğru 1944 yılında Mihver devletleriyle ilişkisini kesti ve Birleşmiş Milletlere de üye olabilmek için 23 Şubat 1945'te Almanya'ya karşı savaş ilan etti ve bir gün sonra da BM Anayasasını imzaladı. Böylelikle Türkiye, BM Anayasasının demokratik prensiplerine uygun daha hür bir rejime geçmeyi kabul etmiş oldu.⁵⁴

Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçişi hem iç hem de dış gelişmelerin sonucunda gerçekleşen bir süreç oldu. Sonuç olarak bu sürece geçişte etkili olan üç ana neden vardı: Birinci neden, Batılı ülkeler Türkiye'yi kendi içlerine kabul etmek için Türkiye'nin düzenini demokratikleştirmeye zorluyorlardı; ikinci neden, halkın tek parti rejiminden rahatsız olmaya başlaması ve çok partili hayata geçmek istemeleriydi; üçüncü neden, kapitalist bir sınıfın oluşması oldu. İşte bu iç ve dış nedenlerin zorlamasıyla çok partili hayatla birlikte demokrasiye geçiş süreci başladı.⁵⁵

⁵² Akandere, *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler*, 145-146.

⁵³ A.g.e., 184.

⁵⁴ Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, 125-126.

⁵⁵ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997), 158.

Hem İsmet İnönü'nün desteğiyle hem de CHP'nin içindeki ayrışmalar iyice belirince muhalefet partileri kurulmaya başladı. Demokrat Parti 7 Ocak 1946 tarihinde sol kesimin de desteğiyle kuruldu.⁵⁶

1.1.2. 14 Mayıs 1950 Seçimine Hazırlık

Mecliste ve Kamuoyunda yeni seçim kanunu ve olası seçimler tartışılırken, 7-9 Ocak 1950'de DP'de iç tüzük gereği 2 yılda bir yapılması zorunlu olağan mahalli teşkilat toplantısı düzenlenir. DP toplantısında ağırlıklı olarak seçim kanunu ve yaklaşmakta olan genel seçimler karşısında partinin alacağı tavır merak edilmektedir. DP'nin Genel Seçimlere katılıp katılmayacağına yönelik tartışmalarına DP Genel Başkanı Celal Bayar, 21 Temmuz 1946 seçimleri döneminin gerilerde kaldığını ve ülkenin çok daha iyi şartlarda olması nedeniyle seçimlere katılacağını açıklayarak tartışmalara son noktayı koydu. Aynı gün "Seçim Hazırlığı Meseleleri Komisyonu" kurularak seçim kanunu tasarısı hakkında çalışmalar ve yaklaşan seçimlerde takip edilecek parti politikası belirlenmeye çalışılır.⁵⁷

16 Şubat 1950'de TBMM yeni anlayışa göre hazırlanan yasa tasarısını kabul eder. Yani bununla birlikte gizli oy, açık sayım ilkeleri kabul ediliyor, parti temsilcileri seçim kurullarına alınıyordu. Türkiye tarihinde de ilk defa demokratik kurallara saygılı seçim kanunu kabul edilmiş oluyordu. 14 Mayıs 1950 tarihli genel seçimler yargıca denetlendiği ve yönetildiğinden "Beyaz İhtilal" ismini almıştı ve "Tek Turlu Listeli Çoğunluk" sisteminin uygulandığı bir seçim olmuştu. Böylece bir seçim çevresinde basit çoğunlukla birinci gelen parti o seçim çevresindeki bütün milletvekillerini kazanmaktaydı.⁵⁸

1 Mart 1950 tarihinde CHP hükümeti Genel Seçimlerin 14 Mayıs 1950'de yapılmasına karar verdi. Ülkede seçim atmosferi bir anda oluştu ve bu zamana kadar

⁵⁶ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 32; Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 199; Yücel, *Demokrat Parti*, 50-51.

⁵⁷ Şerif Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, (İstanbul: Paraf Yayınları, 2010), 203-204.

⁵⁸ *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der. Irvin C.Schink, Ahmet Tonak, (İstanbul: Belge Yayınları, 2013), 183-184; Kamil Mersin, Mehmet Atik, *Başbakan Adnan Menderes'in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi*, (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayını, 2012), 292.

ülkemizde görülmemiş bir hareketlilik yaşanmaya başladı.⁵⁹

Seçimlerden önce iktidar muhalefet ilişkilerinde önemli gelişmeler olur ve hükümet tarafsız olmak için çaba gösterir. Ayrıca ilk kez muhalefetin radyodan faydalanmasına izin verir. CHP’de tüm kadroları ile seçime hazırlanır. CHP’nin seçim stratejileri İsmet Paşa üzerinden olur ve seçimin kaybedilmesi durumunda İsmet İnönü’nün siyasetten çekileceği vurgulanır. Bu süreçte DP’ye de ilgi gittikçe artar ve milletvekili adaylığına yoğun talep olur.⁶⁰

25 Nisan’da Demokrat Parti aday listesini açıkladı. Bu listeye göre Demokrat Parti’nin adayları, 89 avukattan, 61 doktordan, 57 tüccardan, 43 mebusan, 40 memurdan ve 141 adet diğer mesleklerden oluşuyordu. Demokrat Partiye Yargıtay Başkanı Halil Özyörük ve Ali Fuat Cebesoy’un katılmasıyla DP durumunu kuvvetlendirmişti.⁶¹

Seçim yarışının önemli olan bir yanı da meydanlardı. Meydanlarda atılan seçim nutukları, verilen beyan ve demeçler seçim atmosferini daha da canlı tutmaktaydı. Celal Bayar meydan konuşmalarında dini alet etmenin kötülüğü üzerinde durarak DP’nin laiklik anlayışını dile getirerek her fırsatta 1946 seçimlerini hatırlatmış ve serbest seçimlerin iktidar tarafından engellenmeye çalışılması durumunda buna karşı çıkacaklarını belirtmiştir.⁶²

Cumhuriyet Halk Partisi de bu süreçte elinden geleni yapıyordu. Hatta İsmet Paşa CHP lehine propaganda için iki kez yurt gezisine çıkar. İsmet Paşa DP’ye karşı hoşgörülü bir şekilde yaklaşırsa da seçimler yaklaştıkça tarafını belli etti.⁶³

⁵⁹ Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 205; Mersin, Atik, *Başbakan Adnan Menderes’in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi*, 292.

⁶⁰ Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 205-206; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 69; Mersin, Atik, *Başbakan Adnan Menderes’in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi* 293-294.

⁶¹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 70; Mersin, Atik, *Başbakan Adnan Menderes’in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi*, 294.

⁶² A.g.e., 299.

⁶³ Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 206; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 70.

Mayıs başında partililer radyo propaganda konuşmalarına başladı. Seçim mücadelesi doruğuna erişmişti ve 10 Mayıs akşamı propagandalar bitti. Yeni seçim kanunun getirdiği yasa ile propaganda yasağı başladı ve herkes 14 Mayıs seçim gününün gelmesini bekledi.⁶⁴

1.2. 14 MAYIS 1950 SEÇİMLERİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ

14 Mayıs 1950 seçimlerine CHP ve DP tüm yurttan seçime katılırken, MP 22 ilde, MKP ise sadece İstanbul'da seçime katıldı ve nihayet herkesin sabırla beklediği 14 Mayıs 1950 seçimleri sonuçlandı. 14 Mayıs 1950 günü yapılan Genel Seçim sonucunda Türkiye'de iktidar değişimi oldu. İktidar değişikliği, bu çok partili düzene geçiş sürecinin de sonu oluyordu.

1.2.1. 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Demokrat Parti açısından tek başına iktidar olduğu ilk seçimdir. Bu seçim, dönem itibariyle en fazla katılımın sağlandığı seçim olarak Türkiye siyasetinde yerini aldı. 1950 genel seçimi, siyasal iktidarın değiştiği ilk seçim olma özelliği de taşımaktadır.⁶⁵

Seçime Katılma Oranı: % 89,3

Toplam Seçmen Sayısı: 8.905.743

Oy Kullanan Seçmen Sayısı: 7.953.055

Toplam Milletvekili Sayısı: 487

⁶⁴ A.g.e., 70,71.

⁶⁵ Rabia Bahar Üste, *Türkiye'de Siyaset: Dönemler, Etkileri ve Sonuçları*, (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016), 66.

Tablo 1: 14 Mayıs 1950 Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Oy sayısı	Oy oranı	Milletvekili sayısı	Milletvekili oranı
DP	4.241.393	% 53,3	408	% 83,57
CHP	3.176.561	% 39,9	69	% 14,40
MP	250.414	% 3,1	1	% 0,20
Bağımsızlar	383.287	% 4,8	9	% 1,83

14 Mayıs 1950 Genel Seçim sonuçları DP'nin zaferiyle sonuçlandı. Böylelikle DP seçim sisteminin de yardımıyla oyların %53,3'ü ile sandalyelerin %83,57'sini kazandı.⁶⁶ Aynı zaman da Türkiye' de tek parti yönetiminin de sonu oldu.⁶⁷

Eğer Seçimler de nispi temsil uygulanmış olsaydı milletvekilleri şu şekilde dağılacaktı:

Tablo 2: Nispi Seçim Uygulanmış Olsaydı Oluşacak Sonuçlar

Parti	Milletvekili Sayısı
DP	261
CHP	195
MP	15
Bağımsız	16

⁶⁶ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), 146.

⁶⁷ Akşin, *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 188-193; Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 135-144, 148-173; Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, C.2, (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), 22; Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 207-211; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 68-84; Erol Tuncer, *1923'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, (Ankara: Tesav Yayınları, 2013), 49-50; Yücel, *Demokrat Parti*, 70-76.

Demokratlar seçimlerin nispi seçim olmasını istiyorken, Nihat Erim çoğunluk sisteminin uygulanmasını istedi. Bundan dolayı Nihat Erim çok eleştirildi ve seçimin büyük yenilgi ile sonuçlanmasının sebebi olarak görüldü.⁶⁸

14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen seçimi büyük çoğunlukla kazanan DP'nin iktidara tam yerleşmesi için belli bir süreye daha ihtiyaç vardı, çünkü bu parlamenter demokrasinin kurallarını gelenekleştirmiş bir düzen içinde yer alan, sıradan bir nöbet devri değildi. Yirmi yedi yıl süren Tek Parti iktidarının olması devlet ile patinin özdeşleşmesine neden oldu.

Seçim gecesi DP genel merkezinin tüm odaları doluydu. Türk ve yabancı gazeteciler yakalayabildikleri her yetkiliden bir açıklama almaya çalışıyorlardı. DP genel merkezindeki herkes son derece mutluydu. CHP tarafındakiler ise suskunluk içindeydi. İsmet İnönü ve partinin ileri gelenleri seçim sonuçlarını izlemek için Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı köşkünde toplanmışlardı. Gecenin ilk saatlerinden itibaren yenilgi belli oldu. Bakanların ve parti ileri gelenlerinin büyük çoğunluğu seçimi kaybetti. Herkes büyük bir üzüntü içindeydi, içlerinde yine en sağlıklı düşünebilen kişi İsmet İnönü idi. İnönü Ankara'da seçimleri kaybetti ama Malatya'da kazandı.⁶⁹

İsmet İnönü hem Atatürk'ün yakın arkadaşı hem de Ulusal Kurtuluş Savaşı kahramanı olarak büyük bir saygınlığa sahipti. İsmet İnönü'nün beklemediği bu seçim sonuçları kendisine yüklediği 'muhalafet lideri' sıfatını ne ölçüde kaldırabileceği de belli değildi.⁷⁰

Seçim sonuçları her iki parti içinde sürprizdi aslında. Bunu da seçim öncesi yapılan tahminler göstermekteydi. CHP kurmayları seçimleri yine kendilerinin kazanacaklarından emindiler. Sadece İnönü seçimi kaybedebilme ihtimalinden söz edebilmişti. DP'liler ise, seçimler sonucunda bu denli üstünlük sağlayacaklarını düşünmemekle beraber en iyi neticenin CHP ile eşit güçle mecliste temsil

⁶⁸ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, (Ankara: Bilgi Yayınları, 1991), 25-26.

⁶⁹ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, 23.

⁷⁰ İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (İstanbul: Belge Yayınları, 1998), 119.

edilebileceklerini söylüyorlardı. Bunu da seçim öncesi DP ileri gelenlerinden birinin “Rahatça yüz elli milletvekili çıkartabiliriz” lafından anlayabiliriz.⁷¹

15 Mayıs günü, Türkiye’de herkes bir şaşkınlık içindeydi. Gazeteler iri puntolarla DP’nin zaferini yansıtan haberleri veriyorlardı. Yeni hükümetin kuruluşu ve Cumhurbaşkanlığı ile ilgili yorumlar, tahminler daha ilk günden itibaren başlamıştı. Özellikle Cumhurbaşkanlığı konusunda Rauf Orbay, Halil Özyörük ve Ali Fuat Cebesoy’un adları geçiyordu. Hükümetin ise Celal Bayar tarafından kurulacağı ileri sürülüyordu.⁷²

16 Mayıs günü Şemsettin Günaltay Kabinesi, Başbakanlıkta Cumhurbaşkanlığının başkanlığında toplandı. O sabah İsmet İnönü DP Genel Başkanını kabul etmiş, hükümetin yerini derhal ona bırakmak teklifini iletti. Celal Bayar, bunu uygun görmedi ve kabinenin meclis açılıncaya kadar yerinde kalmasını rica etti. İsmet İnönü, hükümet bu teklife karşı çıkmayınca teklifi kabul etti. Celal Bayar buna sevindi, çünkü bu süre zarfında kendi içindeki sorunları halletmek istiyordu.

DP Grubu 1950-54’te dört farklı milletvekilinden oluşuyordu. Bunların birincisi, bir önceki meclisten gelenler; ikincisi, 1946-1950 yılları arasında bölgelerinde demokrasi mücadelesi vermiş kendilerine baskı yapılan, zaferi kendi mücadeleleri ile kazanan yerel yöneticiler; üçüncüsü, o yörenin okumuş, kendini yetiştirmiş, dil ve dünyayı bilen gençler. Bunlar, memur ve üniversite görevlisi olduklarından partiye kayıt yaptıramamışlar, ama partiyle ilişki kurmuşlardı; dördüncüsü ise listelere rastlantı ile nasıl olduğu bilinmeksizin girmişlerdi. Onlar sokaktan derlenmişlerdi. Bütün bu özellikler 1950-54 döneminde DP Meclis Grubunun yönelim ve davranışlarında çok mühim rol oynadı. Bu durumun da üstünde hükümet sorunu vardı. Kimler bakan olacaklardı? Hatta kimin cumhurbaşkanı, başbakan olacağı belli değildi ve bir sürü söylenti vardı. Demokrat Parti’nin seçim zaferinden sonraki ilk toplantısı bir Genel İdare Toplantısı oldu. Başkanlığını Celal Bayar yapıyordu. Bütün kurucular oradaydı. Gündemlerinde geniş kapsamlı bir af kanunu, demokratik bir basın kanunu, devlet yönetiminde tasarruf gibi konular vardı. DP yayımladığı bildiri de muhalefetin kendini

⁷¹ Ahmet Yeşil, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001).

⁷² Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, 23.

kanunların güvencesi altında hissedeceğini ve var olan durumdan memnun olduklarını bildirirler.⁷³

14 Mayıs 1950 seçimleri “beyaz”, “kan dökülmeden devrim” gibi tanımlarla anılmaya başlanır. Menderes’e göre, 14 Mayıs günü, bir devrin sonu ve başka bir devrimin başlangıcı olarak anılacaktı. Bu tarihi günün yalnız DP için değil, Türk demokrasisinin bir zafer günü olarak anılacağını dile getiren Menderes 14 Mayıs tarihinin bir inkılap olduğunu söyler.⁷⁴

DP’nin ilk Meclis Grubu toplantısı 20 Mayıs günü yapıldı ve toplantıda Cumhurbaşkanlığı için aday adaylığına Celal Bayar, Meclis Başkanlığı için aday adaylığına gösterildi. DP içinde kullanılan 379 oydan 345 tane oy alarak Celal Bayar Cumhurbaşkanı adayı seçildi. Meclis Başkanı aday adaylığına Refik Koraltan seçildi. Grup başkanlığına ise Ekrem Hayri Üstündağ seçildi. 22 Mayısta Ankara’da tarihi bir gün yaşandı CHP’nin Şemsettin Günaltay kabinesi başbakanlıkta son toplantısını yapıyordu. Toplantıya Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başkanlık ediyordu. Bu İsmet İnönü’nün de son cumhurbaşkanlığı günüydü. CHP, İktidarı DP’ye teslim etti ve o gün mecliste yeminler bittikten sonra Başkanlık Divanının seçimine geçildi. 22 Mayıs tarihinde toplanan Dokuzuncu dönem meclis toplantısına en yaşlı üye olan Hüseyin Cahit Yalçın başkanlık etti. Refik Koraltan TBMM’nin yeni başkanı, Celal Bayar Türkiye Cumhuriyeti’nin 3. Cumhurbaşkanı oldu. Aynı gün DP iktidarının ilk kabinesi açıklandı. Başbakan ve 14 Bakandan oluşuyordu.⁷⁵

Demokrat Parti, fiilen iktidarı almıştı. İsmet İnönü, yeni cumhurbaşkanını tebrik etti. Eski Cumhurbaşkanı İsmet İnönü artık mecliste Malatya Milletvekiliydi.

⁷³ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP’nin Altın Yılları 1950-1954*, 26-28.

⁷⁴ Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 212.

⁷⁵ Başbakan: Adnan Menderes, İçişlerinden Sorumlu Bakan: Rüknettin Nasuhioğlu, Dışişlerinden Sorumlu Bakan: Fuat Köprülü, Adaletten Sorumlu Bakan: Halil Özyörük, Milli Savunmadan Sorumlu Bakan: Refik Şevket İnce, Maliyeden Sorumlu Bakan: Halil Ayan, Ekonomi ve Ticaretten Sorumlu Bakan: Zühtü Velibeşe, Milli Eğitimden Sorumlu Bakan: Avni Başman, Bayındırlıktan Sorumlu Bakan: General Fahri Belen, Gümrük ve Tekelden Sorumlu Bakan: Nuri Özsan, Sağlık ve Sosyal Yardımlardan Sorumlu Bakan: Dr. Nihat Reşat Belger, Tarımdan Sorumlu Bakan: Nihat Eğriboz, Çalışmadan Sorumlu Bakan: Hasan Polatkan, Ulaştırımadan Sorumlu Bakan: Tevfik İleri, İşletmelerden Sorumlu Bakan: Prof. Muhlis Ete.

Yeni Cumhurbaşkanı Celal Bayar İstanbul Milletvekiliydi. İki yerden adaylık koyup iki yerde de kazana 19 milletvekili bulunuyordu. Bunlar bir tanesini seçince 19 milletvekilliği boşaldı ve bundan dolayı ara seçimlerindeki milletvekilliklerine talep hemen başladı.⁷⁶

1950 seçimlerinden zaferle çıkan DP, Çankaya'yı ve başbakanlığı devralmış, kendi hükümetini kurarak meclise önemli sayılacak bir çoğunlukla girdi. CHP iktidarının yirmi yedi yıl boyunca şekillendirdiği devlete ait tüm güçler, bürokrasi ve ordu başta olmak üzere yeni gelen iktidara tamamen yabancıydı. DP'nin en büyük korkusu CHP'nin yenilgiye tahammül edemeyip elindeki devlet gücünü kullanarak yeniden iktidarı almaya kalkışmasıydı yani ordunun bir darbe yapmasıydı.⁷⁷

Demokrat Parti iktidara geçince hemen yeni hükümeti kurmak istedi ve bunun için Adnan Menderes görevlendirildi ve yeni hükümet başarıyla kuruldu. 29 Mayıs 1950 tarihinde yeni hükümet programı millet meclisine sunuldu. Programın ilk kısmında CHP'ye olan eleştirileri yer almaktaydı ve dile getirdikleri söylemleri ile aynı parti olmadıklarını milletin iradesiyle seçilmiş iktidara yeni gelen bir parti olduklarını göstermek istiyorlardı. Programın ikinci kısmında partinin temel görüşlerinden ve yapmak istedikleri faaliyetleri dile getirirler. Hayatın ucuzlatılması, üretimin ve istihdamın artırılması, vergi adaletinin sağlanması, maliyetlerin düşürülmesi, özel teşebbüsün desteklenmesi, yabancı sermayenin teşviki, düzeni bozmamak şartıyla grev hakkının yasallaştırılması, demokratik olmayan kanunların kaldırılması gibi söylemleri yer almaktaydı.

Adnan Menderes hükümeti, 2 Haziran 1950'de meclisten güvenoyu istedi ve meclisten güvenoyunu aldı. Hükümet güvenoyu almıştı ama hala ordunun darbe girişimi ile yönetime el koyabileceği korkusu içindeydi ve bunun içinde önemler almak istedi.⁷⁸

⁷⁶ Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 216-217; Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, 28-32.

⁷⁷ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 85-86; Schick, Ertuğrul, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, 120.

⁷⁸ Eroğul, 97-99; Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*; (Ankara: İmge kitapevi, 2000), 24-27.

1.3. DEMOKRAT PARTİ’NİN İLK ÖNEMLİ FAALİYETLERİ

1.3.1. Arapça Ezan ve Radyoda Kuran Okuma Yasaklarının Kaldırılması

29 Ocak 1932 tarihinde fiilen, 18 Temmuz 1932 tarihinde resmen Türkçe ezan okunmaya başlandı. Daha sonra vakıf müdürlüklerine Türkçe ezan metin olarak gönderildi. Müftülüklere de bir genelge gönderildi ve ezanın Türkçe okunması istendi, buna uymayanların cezalandırılacaklarını bildirdi. Buna karşı çıkan kesimler vardı ama Atatürk bundan taviz vermedi ve ‘Bursa Nutku’nda yaptığı konuşmada “Türkçe ezan bir din meselesi değil, dil meselesidir.” der ve Türklerin, ibadet etmeye Türkçe çağrılacaklarını ama istedikleri dilde ibadet edeceklerini dile getirdi.⁷⁹

Türkçe ezan meselesi Demokrasiye geçildikten sonra tekrar gündeme geldi. Özellikle DP mitinglerinde Arapça ezana geri dönülmesi talep ediliyordu. DP ve liderleri bu konuda açıkça vaat veremeseler de özel yaptığı konuşmalarda bu konuya ılımlı bakıyordu.⁸⁰

Demokrat Parti iktidara gelir gelmez ve kabinesinin, güvenoyu almasından hemen sonra yaptığı ilk iş bu yasağın kaldırılması konusunu incelemeye almak oldu ve Türkçe okunan ezanın Arapça okunması için yasa tasarısı hazırlamak oldu. Bu konu DP’nin kuruluşu ile gündeme gelmeye başladı, 1946 seçimleri öncesi bu konudan ilk söz eden Fuat Köprülü oldu ve “*iktidara gelirse ezanı Arapça okutacağız.*” dedi.⁸¹

Adnan Menderes, 4 Haziran 1950 tarihinde yaptığı bir basın açıklamasında, Arapça ezan okuma yasağının kaldırılmasını din ve vicdan özgürlüğü kapsamında ele aldı. Adnan Menderes, Türkçe ezan okunması o dönemin koşullarında gerekli olduğunu, bugünün Türkiye’sine zemin hazırladığını ancak şuan böyle bir tedbire ihtiyaç kalmadığını bunda ısrar etmenin laiklik, din ve vicdan hürriyetine karşı olduğunu dile getirir. Ayrıca yasağın devam ettirilmesinin, devletin din işlerine müdahale etmesi

⁷⁹ Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı, *Türk Tarihinde Adnan Menderes*, (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayını, 2012), 77; Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP’nin Altın Yılları 1950-1954*, 47.

⁸⁰ A.g.e., 48.

⁸¹ Şevket Çizmeli, *Menderes Demokrasi Yıldızı*, (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2007), 175.

demek olduğunu, bununda laikliğe tamamen aykırı olduğunu savunmaktadır.⁸²

16 Haziran 1950’de toplanan mecliste Arapça ezan yasağının kaldırılması görüşüldü ve görüşmeler sonunda CHP ve DP milletvekillerinin olumlu oyları ile yasak kaldırıldı. Arapça aslına uygun olarak okunmaya başlandı.

Arapça ezan yasağının kaldırılmasından kısa bir süre sonra 7 Temmuz 1950’de devlet radyolarında Kuran yayınları başlatıldı. Bu tarihten itibaren, Ramazan ayında sabahları ve akşamları, onar dakikadan günde 2 defa diğer aylarda ise haftada bir defa sadece cuma sabahları radyolarda Kur’an yayını yapıldı.⁸³

1.3.2. Genel Af Kanunu

Demokrat Parti, CHP’den kalan izleri silmek için ikinci önemli adım olarak 14 Temmuz 1950 tarihinde genel af kanunu çıkardı ve bu yasayla CHP devrinde işlenmiş tüm suçlar affedildi. Bu af kanunu, bayramdan önce çıkmasının da etkisiyle halk tarafından büyük bir sevinçle içinde karşılandı.

Affedilen kişiler arasında on üç yıl cezaevinde yatan ünlü şair Nazım Hikmet de vardı. Nazım Hikmet’in affı 1949’da istenmişti. CHP buna ilk önce olumlu baksa da daha sonra seçimlerin yaklaşması sebebiyle sağ kesimin tepkisini almamak adına bu kararından vazgeçti. DP döneminde serbest kalan Nazım Hikmet, sürekli gözetim altındaydı ve öldürülme korkusu içersindeydi. Sabahattin Ali’nin öldürülmesi de bu korkusunu pekiştirdi ve akrabası olan Refik Erduran’ın motoru ile İstanbul Boğazı’ndan Karadeniz’e açılarak bir Romen gemisine sığındı ve oradan da Moskova’ya gitti. Böylece Türkiye en büyük şairlerinden birini yitirmiş oldu. Nazım Hikmet, Temmuz 1951’de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkarıldı.⁸⁴

⁸² Hakkı Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*, (İstanbul: Doğan Kitapevi, 2017), 64.

⁸³ Erdoğan, Kabaday, *Türk Tarihinde Adnan Menderes*, 78.

⁸⁴ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, 30-32; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 101.

1.3.3. Özel Girişime Destek

Ağustos 1950 başında özel teşebbüsü desteklemek için “Türkiye Sınai Kalkınma Bankası” kuruldu. Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası, Türkiye Hükümeti, yerli bankalar ve sanayiciler bu kuruluşa katıldılar. Bankanın elindeki Türk parasının yarısını Merkez Bankası ödünç verdi. Yeni kurulan bu bankanın amacı: Özel sanayi kurmak, yabancı ve yerli sermayenin sanayiye katılmasını teşvik etmek için kurulduğu belirtildi. Ayrıca yeni banka ile ilgili olarak İş Bankası Genel Müdürü Mecit Duruiz, bankanın özel bir kurum olmasına, Amerikalıların özellikle dikkat ettiklerini belirtti.⁸⁵

1.3.4. Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu

1947’de CHP döneminde başlayan bu çabalara DP, 01.03.1950’de yabancı özel sermaye yatırımlarını özendiren bir yasa çıkarmıştı. Ancak yabancılar ve Demokrat Parti bunu yetersiz görüyorlardı. Hükümetin 30 Temmuz 1951 tarihinde hazırladığı yeni yasa tasarısı mecliste görüşüldü ve 1 Ağustos 1951’de kabul edilen “Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu” ile sanayi, bayındırlık, enerji, maden, ulaştırma ve turizm alanlarına yabancı sermayeyi Türkiye’ye davet ediyordu. Bu kanunla enerji kaynakları ve madenlerin işletilmesinde, altyapı yatırımlarında ve ulaştırma alanlarında yabancı yatırımlara büyük teşvikler verildi.⁸⁶ Bu kanun beklenen sermayeyi ülkeye sokamadı.⁸⁷ Bundan sonra yabancı sermayenin ülkeye çekilmesini sağlamak için yabancı ülkeden gelen Dış Ticaret Komisyonu başkanı ile görüşmeler yapılır. Bu görüşmeler sonucunda yerli sermaye ile aynı haklara sahip olması gereken yabancı sermaye faaliyetleri üzerindeki bütün kısıtlamaların kaldırılması, döviz transferinde sınırlama olmaması, Türkiye’de yatırım olanaklarını tanıtacak bir örgüt kurulmalı, dış borsalarda Türk hisse senetlerinin kullanılması kolaylaştırılmalı gibi önerilerde bulunuldu. Bu öneriler dikkate alınarak 18 Ocak 1954’te, 1951 tarihli kanun yürürlükten kaldırılarak daha liberal hükümler içeren Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kabul edildi. Bu kanun ile aynı aylarda çıkarılan özel girişimle yabancı sermayeyi petrol

⁸⁵ A.g.e., 103.

⁸⁶ H.Bayram Kaçmazoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, (İstanbul: Doğu Kitapevi, 2012), 174.

⁸⁷ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 107-108.

alanlarına çekmeyi amaçlayan, 18 Mart 1954'te kabul edilen Petrol Kanunu da Türkiye'ye yabancı sermayenin girmesini sağlayan yollardan biri oldu. Bu kanunlarla Demokrat Parti döneminde Türkiye'ye yabancı sermayenin gelmesi için büyük çaplı imkanlar sağlanmış oldu.⁸⁸

1.3.5. Atatürk'ü Koruma Kanunu

DP'nin başa gelişinden sonra ilk yaptığı icraatlardan biri Arapça ezan okuma yasağını kaldırmaktı. Bu değişiklikler kimi kesimlerce Atatürk İnkılaplarının yavaş yavaş kaldırılacağı yönünde yorumlandı. DP'nin içinde az sayıda da olsa Atatürk Devrimlerini benimsemeyenler vardı, onun yaptığı din, dil, medeni kanun, halifelik, kılık kıyafet kanunu ile yaptığı yenilikleri benimsemeyenler bunlara karşı çıkanlar harekete geçti.

Özgürlük ve demokrasi söylemleri altında bazı gericiler ve bazı tarikat üyeleri Atatürk'ün düşünce ve uygulamalarına saldırmakla kalmayıp, onun heykellerine, büst ve fotoğraflarına saldırılar düzenlediler. Sözlü ve yazılı hakarete bulundular. İlk saldırı 23 Şubat 1951 gecesi Kırşehir'de gerçekleşti, Atatürk büstü, çenesi ve burnu kırılarak tahrip edildi. Bu saldırı, başta Kırşehir olmak üzere birçok yerde mitinler düzenlenerek protesto edildi. Celal Bayar'da bu konu ile yakından ilgilendi ve büstü yeniden yaptırıp tören ile açılışını gerçekleştirdi.

Atatürk'e yapılan saldırıların büyük çoğunluğunda ona ve Türk Devrimi'ne karşıt bir düşüncenin, gericiliğin önemli etkisi vardı. Bu saldırıları DP iktidarı içinde, demokrasinin bir gereği gibi görmeye çalıştılar. Atatürk Devrimleri'ne yapılan bu saldırıların bir kısmını DP görmezden gelirken diğer yandan da Atatürkçü görünmeye özen gösteriyordu.

Atatürk'e ve Türk Devrimleri'ne yapılan bu saldırılar Türk Halkı, özellikle de gençlik tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. Bu tepki sonucu hükümet Atatürk ile ilgili bir kanun gündeme getirmek durumunda kaldı. Mart 1951'de bu saldırılar iyice arttı, Ankara'da, Aydın'da, Balıkesir'de ardı ardına saldırılar düzenlendi. Milli Türk Talebe Federasyonu saldırılara ilk tepkiyi verdi ve bu durumun önlenmesini istedi.

⁸⁸ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, 160-161; Kaçmazoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, 174-175.

Hükümet, bu gelişmeler üzerine, Atatürk ile Atatürk Devrimlerine karşı işlenen suçların arttığını düşünerek Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında yasa tasarısı hazırladı. Bu tasarı 4 Mayıs 1951’de görüşülmeye başlandı. Bazı milletvekilleri tasarının anayasaya aykırı olduğunu, kişi için kanun çıkarılmasının demokrasiyle bağdaşmayacağını ileri sürerek tasarıya karşı çıktılar. Ancak tasarının bütünü 50 ret oyu kullanılırken 6 çekimser oy kullanıldı ama 232 olumlu oyla yasa kabul edildi ve 25 Temmuz 1951 tarihinde yürürlüğe girdi.

Yasaya göre: Atatürk’ün anısına açıkça hakaret eden veya söven bir kimsenin, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile heykel, büst, anıtlarına veya mezarına zarar veren, kıran, bozan veya kirleten kişilerin, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaları öngörülüyordu. Bu eylemleri işlemeye başkalarını özendiren kişilere de gerçek suçlu kadar ceza verilir; iki veya daha fazla kişinin halka açık yerde yaptıkları saldırılarla, basın yoluyla işlenen suçlarda cezaların yarı yarıya arttırılır, eylemin zor kullanılarak gerçekleştirilmesi durumunda ise bir kat arttırılması gibi hükümler kabul edilmişti. Atatürk’ü Koruma Kanunu, ona karşı yapılan saldırıların önemli ölçüde azalmasında etkili oldu.⁸⁹

1.4. İLK DÖNEM DEMOKRAT PARTİ YEREL SEÇİMLERİ, HÜKÜMETLERİ VE KONGRELERİ

1.4.1. Yerel Seçimler

4 Temmuz 1950’ de Demokrat Parti Grup toplantısında ara seçimlerin bir yıl ertelenmesi kararı alındı ama yerel seçimler 1950’de yapılacaktı. Anayasa gereği 1950’de olması gereken ara seçimlerin 1951’e ertelenmesi muhalefetin sert tepkisine neden oldu.

Demokrat Parti, iktidara gelir gelemez seçimlerden önce halka verdiği sözleri yerine getirmek için girişimlerde bulundu bu halk üzerinde olumlu izlenimler bırakmasını sağladı. DP iktidara geldikten sonra halk önündeki ilk sınavını yerel

⁸⁹ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 226-230; Demir, 428-433; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 128-129; Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP’nin Altın Yılları 1950-1954*, 131; Yücel, *Demokrat Parti*, 90.

seçimlerin yapılmasıyla verdi ve büyük bir başarı elde etti.⁹⁰

13 Ağustos 1950'deki muhtarlık seçimlerinde Demokratlar 19.052 muhtarlık, Halk Partililer 13.152 muhtarlık, Millet Partisi 130 muhtarlık, İşçi ve Çiftçi Partisi 2 muhtarlık, Bağımsızlar ise 2.049 muhtarlık kazanmıştı. Seçimi değerlendiren muhalefet lideri İnönü, seçimi kendilerinin kazandığını iddia ediyordu yani genel seçimlere bakarak daha başarılı olduklarını vurguluyordu. Menderes ise genel seçim öncesini kıyaslayarak CHP'nin iktidar döneminde kırk bine yakın olan muhtarlık sayısının on üç bin civarına düştüğünü, DP'nin o dönemde bin olan muhtarlık adedinin on sekiz bine çıkarıldığını açıklıyor ve seçimlerin CHP tarafından kaybedildiğini savunuyordu.

DP'nin ikinci sınavı olan belediye seçimleri 3 Eylül 1950'de yapıldı. DP muhtarlık seçimlerinde alınan düşük sonuçlardan dolayı belediye seçimlerine iyi bir şekilde hazırlandı ve propagandaya önem verdi. Belediye seçimleri sonucunda 600 Belediye'den 560 Belediye'yi Demokratlar kazandılar. Adnan Menderes elde ettikleri bu başarıya olan sevincini şöyle dile getirdi: "Türk Halkı, Halk Partisi'ni 14 Mayıs'ta iktidardan almıştı. 3 Eylül'de de muhalefetten aldı." Belediye seçimleri CHP için ikinci önemli yenilgi oldu.

15 Ekim 1950 tarihindeki seçimleri de DP kazandı ve mahalli idarelerle birlikte tüm siyasi kadrolar DP'nin yönetimine geçmişti.⁹¹

1.4.2. Birinci Menderes Hükümeti'nin İstifası ve İkinci Menderes Hükümeti'nin Kurulması

Şubat 1951'de Başbakan Adnan Menderes ile Tarım Bakanı Nihat Eğriboz arasında bir tartışma yaşandı. Menderes bazı tarım ürünlerinde devlet tarafından para yardımı yapılmasını ve çiftçinin rahatlamasını istiyordu. Ayrıca traktör satışını desteklemek için devletin traktör satışlarındaki vergi ve harçları almayıp taksitlendirme yoluna gidilmesini savunuyordu. Tarım Bakanı Eğriboz ise devletin böyle bir yük altına ve yükümlülüğe girmesini doğru bulmuyordu.

⁹⁰ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 198; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 103.

⁹¹ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 199-202; Demir, 265; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 103-104.

Menderes, yaşadıkları uyuşmazlık yüzünden Tarım Bakanı Nihat Eğriboz'dan istifa etmesini istedi ama Nihat Eğriboz istifa etmek istemedi ve tek başına istifa etmeyeceğini buraya hep beraber geldikleri gibi hep beraber istifa edebileceklerini dile getirdi. Eğriboz'un bu tavrı Menderes'i oldukça kızdırdı ve 1951 Bütçesinin kabul edilmemesinden sonra 8 Mart 1951'de hükümetinin istifasını cumhurbaşkanına sundu ve başbakanlıktan çekildi.⁹²

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, DP ve CHP Grup temsilcilerine yeni kabinenin oluşması konusunda görüşmelerde bulundu ve yeni hükümeti kurma görevini yeniden Menderes'e verdi. Menderes'in, 9 Mart 1951 tarihinde açıkladığı ikinci Menderes Hükümeti'nde üç yeni Bakan görev alırken, altı Bakan da yer değiştirdi. İkinci Menderes Hükümeti, Celal Bayar'ın onayıyla aynı gün göreve başladı.

İkinci Menderes kabinesinin programı, 29 Mart 1951 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grubunda görüşüldü. Grup toplantısına Menderes kürsüde programını okuyarak başladı. Menderes yapılan eleştirilere sakin bir şekilde cevap verdi. Oylamanın sonucunda 61 ret oyu kullanılırken, çoğunluk lehte oy kullandı ve Menderes hükümet grubundan güvenoyunu almış oldu. İlerleyen zamanlarda 61 ret oyu verenler yani 61'ler olarak anılanların önderlerini Menderes, ikinci Menderes Hükümeti kabinesine alarak grup üzerinde etkinliğini daha da arttırdı ve parti içi muhalefeti azalttı.

30 Mart 1951'de Hükümet programını Adnan Menderes mecliste okudu. 2 Nisan 1951 tarihinde yapılan oylamada 50 oya karşı 345 oyla meclisten güvenoyu aldı.⁹³

Birinci Menderes Hükümeti kısa ömürlü oldu ama İkinci Menderes Hükümeti içinde değişiklikler yapılsa da 1954'e kadar görevini sürdürdü.

1.4.3. Malatya Belediye Seçimleri

Hükümet, 30 Mayıs 1951 tarihinde resmi dairelere sadece Atatürk'ün resminin asılacağı kararını aldı. Malatya'nın CHP'li Belediye Başkanı Muzaffer Akalın,

⁹² Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 222; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 110; Yücel, *Demokrat Parti*, 87.

⁹³ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 207-208; Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 223; Yücel, *Demokrat Parti*, 89.

hükümetin aldığı bu karara uymadı ve belediyeden İnönü'nün resmini indirmede. Bunun üzerine alınan karara uymadığı gerekçesi ile İçişleri Bakanı tarafından görevden alındı ve hakkında soruşturma başlatıldı. Danıştay tarafından yapılan incelemeler sonucu Danıştay Belediye Başkanı Muzaffer Akalını suçlu görmedi ve görevine iadeye karar verdi. Ama Başkanın görevine başlaması, iktidar tarafından engellendi ve İçişleri Bakanlığı, Belediye Yasası'nın 93. Maddesine göre Belediye Meclisini olağanüstü toplantıya çağırarak Malatya Belediye seçimlerinin yenilenmesini istedi. Seçimlerin yenilenmesine karar verildikten sonra iki partide seçim hazırlıklarına başladı.

Malatya Belediye seçimleri, 22 Temmuz 1951 günü yapıldı. Seçmenlerin %75'i CHP'ye, %25'i DP'ye oy verdi. Bu durum iktidarda büyük bir hayal kırıklığına yol açarken CHP'de ise büyük sevinçle karşılandı.⁹⁴

Malatya seçimlerinde kaybeden DP, ara seçimlere daha fazla önem ve özenle çalıştı.

1.4.4. 1951 Ara Seçimleri

DP, 14 Mayıs 1950'de iktidara geldiğinde bazı milletvekili adaylarının iki ilden seçime girip ikisinden de kazanmaları sonucunda boşalan milletvekilliklerinin seçimlerini bir yıl sonraya ertelemişti. Ara seçim tartışmalarına bir son veridi ve ara seçimlerin on yedi ilde, 16 Eylül 1951 tarihinde yapılmasına karar verildi.

Seçim hazırlıkları her iki partide de başladı. DP işçilere grev hakkı veren bir kanun tasarısı hazırladı. 9 Ağustos 1951 tarihinde seçimlerden önce hazırlanmış olan ücretli hafta tatili yasası kabul edildi. Demokrat Parti iktidara gelmeden önce basın ile iyi ilişkiler kurdu ve iktidara gelmesinde önceliği olan basın için demokratik ve yeni bir basın yasası yaparak basına olan borcunu ödedi ama DP'nin yaptığı bazı icraatlar tarafsız basın tarafından eleştirilmeye başlandı. Bu durum DP'yi kızdırmaya başladı ve adaletsiz bir tedbire başvurmuştu. Mayıs 1951 tarihinde çıkardığı kanunnameyle, özel şirket tarafından bütün gazetelere eşit dağıtılan resmi ilanlar, bundan böyle hükümet eliyle ve hükümetin belirlediği ölçülerde dağıtılacaktı. Yani Demokrat Parti'ye karşı olan gazetelere fazla ilan vermeyecekti. DP, iktidara gelmeden önce en çok eleştirdiği konulardan biri de basına yapılan baskı olmuştu ama iktidara

⁹⁴ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 221-222.

geldikten sonra yaptığı bu hareketle bir kez daha kendisi ile çelişiyordu.

Ara seçimler için yapılan propagandalarda en fazla dinsel temalar kullanıldı. DP, Arapça ezan ve radyoda Kuran okunması konusunda yaptıklarını tekrarlarlarken; CHP’de türbeleri açtıklarını, ortaokullara din dersi koyduklarını söylüyordu.

16 Eylül günü on yedi ilde yapılan seçimleri DP büyük bir fark ile kazandı. On yedi ilden, on beş ili Demokrat Parti kazanırken CHP sadece iki ilden seçimleri kazandı.⁹⁵

1.4.5. Demokrat Parti’nin Üçüncü Kongresi

Demokrat Parti’nin iktidarda bulunduğu 1950-1960 yılları arasında sadece iki kongre yapıldı. İktidara geldikten sonra yaptığı ilk Büyük Kongre olan Üçüncü Kongre, 15 Ekim 1951 tarihinde Ankara’da Büyük Sinema’da toplanan kongre 20 Ekim 1951’de sona erdi. Kongreye 1375 delege çağrıldı, 1160 delege katıldı. Kongreye dinleyici olarak CHP’den Cavit Oral, Zihni Betil ve Cemil Cahit Barlas gibi ileri gelenler de katıldı.

Kongrenin açılış konuşmasını, Başbakan ve DP Genel Başkanı olan Adnan Menderes yaptı. Divan Başkanlığını Ankara Belediye başkanı Atıf Benderlioğlu, Başkan vekilliğini Erzurum Milletvekili Mustafa Zeren ile İzmir Belediye Başkanı Rauf Onursal yaptı. Kongrede beş komisyon görev aldı. Bunlar: Program Komisyonu, Tüzük Komisyonu, Hesap ve Bütçe Komisyonu, İstekler Komisyonu ve Ana Davalar Komisyonuydu.

Kongrede genel olarak önemli kararlar alınmadı. Ana Davalar Komisyonu raporuna göre, ülkenin ana davası “Milli Kalkınma” olarak açıklandı. Parti programının aynen kalması kabul edildi. Tüzük Komisyonunun hazırladığı rapor doğrultusunda tüzükte bir değişikliğe gidildi ve milletvekillerinin teşkilatta görev alması yasaklandı. Yine Tüzük Komisyonunun hazırladığı rapor doğrultusunda Genel İdare Kurulu üyelerinin 14’ten 20’ye çıkarılması teklif edildi ama Menderes’in itirazı ve yapılan oylama sonucu kabul edilmedi.

⁹⁵ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 222; Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 263; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 110-112; Yücel, *Demokrat Parti*, 93.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bir konuşmasında; Türkiye'nin dış politikası hakkında ve NATO üyeleri ile olan ilişkiler konusunda bilgilendirdi ve Köprülü, daha sonra Türkiye'nin Atlantik Paktı'na üye olması için davet edileceğini, bazı formalitelerin tamamlanıp bu konudaki kanunun TBMM tarafından onaylanmasından sonra da Türkiye'nin bu pakta üye olacağını açıkladı.

İsteyen delegenin söz alıp fikir beyan ettiği kongrede Sabri Conkay konuşmasında 22 yaşından küçüklerin partiye üye olmaması gerektiğini, 18 ile 22 yaş arasındaki gençler içinde partiye bağlı bir gençlik teşkilatı kurulmasını önerdi. Diğer delegelerde birçok konuda isteklerini dile getirdiler.

Kongreye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'da katıldı ama sadece Cumhurbaşkanlığı locasından kongreyi seyretti. Kürsüde konuşan ve hesap veren Menderes oldu.

Kongrede en çok eleştirilen konulardan biri ise İçişleri Bakanı Halil Özyörük'ün resmi makam otomobilini özel işlerinde kullanması oldu. Bu olay gazetelerde haber konusu oldu ve İçişleri Bakanı'nın eşine resmi bir araba tahsis ettiği iddiası ispatlandı. Bu haberler üzerine Halil Özyörük bakanlık görevinden istifa etti.

20 Ekim 1951 günü yapılan seçimlerde Adnan Menderes 827 oyla genel başkanlığa seçildi. Genel İdare Kuruluna ise, Fuat Köprülü, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Celal Ramazanoğlu, Refik Koraltan, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Fethi Çelikbaş, Refik Şevket İnce, Atıf Benderlioğlu, Emin Kalafat, Kamil Gündeş, Tevfik İleri, Rıfki Salim Burçak, Mustafa Zeren seçildi.⁹⁶

1.5. PARTİ İÇİ MUHALEFET VE BASKI

Demokrat Parti, iktidara gelirken 27 yıllık tek parti rejimine karşı bir başarı elde ettiği için başa geldikten sonra iktidarlığını koruyabilmek için bir takım tedbirler aldı. Özellikle önemli konumda olan ve CHP yanlısı kişileri kendine tehlike gördüğü için tasfiye yoluna gitti.

DP yöneticileri sert tutumlarını sadece muhalefete karşı değil, bizzat partileri içinde kendi iktidarlarını pekiştirmek için de kullanmaktan geri kalmamışlardı.

⁹⁶ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 225. ; Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 113-115; Yücel, *Demokrat Parti*, 94-95.

1924 Anayasasına göre hükümetin hazırlamış olduğu kanuni düzenlemeleri denetleyebilecek ve meclisten çıkan yasaları engelleyebilecek hiçbir güç yoktu. O dönemde hazırlana yasalar direk yürürlüğe giriyordu. Yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyecek Anayasa Mahkemesi olmadığı gibi, yasaları veto etme hakkına sahip olan cumhurbaşkanlığı da iktidar partisinden olduğundan hükümet sadece kendi parti grubuna hesap vermek zorundaydı.⁹⁷

Tamamen tek parti dönemine göre şekillenmiş hukuki yapı, DP iktidarına sınırsız güç tanımaktaydı. Muhalefetteyken bu durumu eleştiren DP'li idareciler iktidarı döneminde durumu değiştirmek yerine, daha da sağlamlaştırmayı tercih ettiler. Demokrat Parti bir yıl boyunca bu yasalara bakmamasının yanı sıra yeni baskı kanunları hazırlamaya koyulmuştu. Çok partili hayata geçilmiş olsa da muhalefetin mecliste yeteri kadar çoğunluğu sağlayamaması durumundan hükümete karşı muhalefet görevini iktidar partisinin grubu yapıyordu. Menderes'i en çok yoran ve yıpratıcı olaylar parti içindeki sorunlardı. DP'deki ilk anlaşmazlık ilk kabinenin oluşturulması sırasında yaşandı. 22 Mayıs'ta oluşturulan Birinci Menderes kabinesi tanınmış kişilerden ama verimsiz bürokratlardan oluşturuldu. Fakat bu durum kimseyi memnun etmedi. Menderes bu rahatsızlığın farkındaydı ve bunu gidermek için ilk olarak 5 Haziran'da Samet Ağaoğlu'nu başbakan yardımcılığına, 11 Temmuz'da Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu'nu devlet bakanlığına, 11 Ağustos'ta Tevfik İleri'yi MEB'e getirdi. Böylece partiden gelebilecek eleştirileri engellemeye çalıştı. Hükümete karşı ilk tepkiyi meclis grup toplantısında Fevzi Boztepe gösterdi. Parti yönetimi bunu geçiştirmeyi başarsa da milletvekilleri arasında kabineye karşı hoşnutsuzluklar vardı. Birinci Menderes hükümetinden ilk istifayı Avni Başman etti. Sonra da Nihat Reşat Belger, Menderes'in kendilerine işlerinde çok karıştığını belirterek görevinden ayrıldı. Bayındırlık Bakanı Fahri Belen de daha sonra istifa etti.

Bunun yanı sıra Genel İdare Kurulu, İstanbul örgütünün sekiz yöneticisine istifa ettirerek gücünü sağlamlaştırdı. Seyhan il kongresinde örgütün bir kısmının yöneticilere başkaldırması üzerine beş Adana milletvekili partiden istifa etmek durumunda kaldı. Zonguldak il kongresinde de bir kısım Demokratlar ayrı bir kongre

⁹⁷ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, 161; Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 219; Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 109.

topladılar. Böylece biri diğerine itiraz eden iki il kongresi toplanmış oldu. Bu temizlik sadece örgüte değil hükümete de uygulandı.⁹⁸

1.6. DEMOKRAT PARTİ'NİN 1954 SEÇİMLERİ, HÜKÜMETLERİ VE KONGRELERİ

1.6.1. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri

Demokrat Parti seçimler yaklaşırken iktidarını güçlendirebilmek için iç ve dış politika da önemli çalışmalar gerçekleştirdi. Özellikle dış politikada Kore'ye asker gönderilmesiyle NATO'ya girmeyi başardı ve bu sayede ABD'den ekonomik yardım alabildi.

İktidar grev hakkını işçilere tanımasa da haftalık paralı tatil hakkını yasallaştırdı, toprak dağıtımına devam etti, traktör başta olmak üzere tarım araç ve makinelerinde önemli artışlar sağladı ve bunun sonucun da üretimde daha önceki yıllara göre büyük bir artış gerçekleşti. İktidarın sanayi politikası da oldukça olumlu sonuçlar verdi özellikle şeker ve çimento sanayinde önemli gelişmeler gerçekleşti.

Ayrıca bu dönemde iktidar muhalefeti de güçsüzleştirmeye çalıştı. CHP'nin kaynaklarına el koyan iki önemli kanun kabul edildi ve CHP yayın organı olan Ulustan bile yoksun bırakıldı ve malvarlığına el konulduğu için maddi anlamda güçsüz kaldı. Diğer muhalefet partisi olan Millet Partisi'ni de dini siyasete araç ettiği ve Türk Devrimleri'ne karşıt bir politika izlediği gerekçesiyle kapattı. Millet Partisi yerine Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurdu ama örgütünü tüm yurttan kuramadan seçim ortamına gidildi.

Genel seçimler, 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılmıştı. Türkiye genelinde toplam; 10.262.063 seçmenin 9.095.563 kişisi oy kullandı. DP oylarını % 55,22'den %58,42'ye çıkardı, CHP ise oy oranını, % 39,59'dan % 35,11'e düşürdü. Büyük bir düşüş yaşayan CHP, sadece Kars Malatya ve Sinop illerinde tam liste kazandı.⁹⁹

⁹⁸ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 202; Demir, *Türk siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 220-221; Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 109-110; Yücel, *Demokrat Parti*, 86.

⁹⁹ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 251-252,258; Tuncer, *1923'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, 53.

Seçim sonuçlarına göre DP toplam oyların 5.313.659'unu alarak 551 milletvekilliğinden 503'ünü; CHP 3.193.471 oy alarak 31'ini; CMP 480.249 oy ile 5 milletvekilliğini kazandı.

1954 Genel Seçim Sonuçları:

1954 seçimi de 1950 seçimi gibi liste usulü basit çoğunluk sistemine göre yapıldı. 1954 seçiminde muhalefet partisi iktidara yakın bir oy alsa da bu sistemden dolayı alınan oyların parlamentoya yansımaları bu kadar yakın olmadı.¹⁰⁰

Tablo 3: 2 Mayıs 1954 Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Aldıkları Oy Toplamı	Aldıkları Oy Oranı %	Kazandıkları Milletvekili Sayısı
DP	5.313.659	58,42	503
CHP	3.193.471	35,11	31
CMP	480.249	5,28	5
KP	50.935	0,56	–
İP	910	0,01	–
Bağımsızlar	56.393	0,62	2
Toplam	9.095.563	100	541

Seçimlere katılmanın hiçbir yasal zorunluluğı olmamasına rağmen katılım %88,63 gibi yüksek bir oranda gerçekleşti. Seçim sonuçları DP için tam bir zafer oldu. CHP için ise büyük bir hayal kırıklığı oldu. CHP içindekiler seçim sonrası CHP'nin ismini bile değıştirmeyi düşündü ama İnönü ve Kasım Gülek'in buna karşı çıkması sonucunda bu fikirden vazgeçildi.¹⁰¹ Seçim sisteminin yardımıyla DP %58,42 oranında oy alıp meclisteki milletvekillerinin %93,2'sini alırken muhalefetin tümü oyların %41,7'sini kazanmasına rağmen meclisteki milletvekillerinin sadece %6,7'sini alabildi. Bu durum çoğunluk sisteminin en zayıf yanı olan adaletsizliği bu seçimlerde çok açık

¹⁰⁰ Üste, *Türkiye'de Siyaset...*, 67.

¹⁰¹ Kemal Bağlum, *Anıpolitik 1945-1960*, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991), 177-178.

bir şekilde ortaya çıkardı.¹⁰²

Celal Bayar, bu zaferi kutlamak için bir yemek daveti verdi. Bu davette seçimleri değerlendirdikten sonra bazı kızgınlıklarını dile getirdi. Özellikle muhalefetin tarafından seçimlere giren yüksek dereceli memurlara çok kızgındı. Bunların çoğu seçimi kaybetti ve yasanın verdiği hakla eski görevlerine dönme hakları vardı. Celal Bayar böyle bir şeyin olmayacağını söyledi. Devletin kilit mevkilerinde tarafını belli etmiş kimseleri görmek istemiyordu. Mevcut yasa ile bu mümkün değildi ama yeni yasalarla bunu gerçekleştirmek istiyordu.¹⁰³

Cumhurbaşkanlığına Bayar, Meclis Başkanlığına da Refik Koraltan seçilmişti ve hükümet kurma görevi de üçüncü kez Menderese verilmişti. Menderes'in yönetimi ve hükümeti halk tarafından da itibar görmesi Menderes'in konumunu tartışmasız hale getiriyordu.¹⁰⁴

1.6.2. Üçüncü Menderes Hükümeti

Meclis, 14 Mayıs 1954'te ilk toplantısını yaptı. Milletvekillerinin yemin etmesinden sonra 468 vekilin oyunu alarak Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına seçildi. Hükümeti kurmak için Adnan Menderes görevlendirildi. Adnan Menderes Üçüncü Kabinesini 17 Mayıs 1954 tarihinde ilan etti. Hükümet programını 24 Mayıs 1954'te TBMM'de okudu. 26 Mayıs 1954 günü Üçüncü Menderes Hükümeti 27 ret oyu kullanılırken, 491 kabul oyu ile güvenoyu aldı.¹⁰⁵

1.6.3. 1954 Yerel Seçimleri

7 Kasım 1954 tarihinde genel seçimlerden altı ay sonra, muhtar ve ihtiyar heyetleri için seçimler yapıldı. Mahalle muhtarlığı, köy muhtarlığı ve bunların ihtiyar heyetleri için verilen oylarda Demokrat Parti üstünlük sağladı. Muhtar seçimlerine

¹⁰² Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 259; Demir, *Türk siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 296-297; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 137-139; Yücel, *Demokrat Parti*, 106.

¹⁰³ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP Yokuş Aşağı 1954-1957*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991), 26.

¹⁰⁴ Demir, *Türk siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 297.

¹⁰⁵ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 264-265; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 157-158; Yücel, *Demokrat Parti*, 107-108.

katılım oranı düşük oldu, seçimlere katılım oranı %34,68'de kaldı. Buna göre; DP 3.410, CHP 775, CMP 11, KP 1, Bağımsızlar 126, Karışık listeler ise 200 mahalle ve ihtiyar heyeti üyeliği kazandı; Muhtar seçimlerine ise %67,15 oranında katılım oldu. Seçim sonuçlarına göre partilerin kazandığı muhtar sayısı: DP 26.191, CHP 5.943, CMP 135, KP 42, Bağımsızlar 1.900 oldu.

Bir yıl sonra 25-30 Eylül 1955 tarihleri arasında Belediye Başkanlığı ve Belediye Meclis Üyeliği için yerel seçimler yapıldı. İktidar, Muhtar ve İhtiyar Heyeti seçimlerinden sonra değişen seçim yasasına dayanarak muhalefeti radyodan yararlandırmadı ve basına kısıtlamalar getirme adına İspat Hakkı kanunu ile basının ispat hakkının kaldırılmasına yönelik yasa tasarısı hazırladı. Bu durum iktidar ve muhalefeti karşı karşıya getirdi ve CHP ve CMP Belediye Başkanlığı seçimlerini boykot etti ve her iki parti de seçimlere katılmayacaklarını ilan etti. Muhalefet seçimlere katılmadığı için herhangi bir siyasi mücadele olmadı ve seçimler oldukça sönük geçti. Seçimlerde 10.687.031 seçmenden, 4.146.873'ü oy kullandı ve seçimlere katılım oranı %39,7 oldu. Demokrat Parti geçerli oyların 3.389.167'sini aldı.

Belediye Meclisi seçimleri 13 Kasım 1955 tarihinde yapılmıştı. Yine seçimleri CMP ve CHP boykot etti. CHP seçimlere katılmayıp boykot etmesine rağmen 17 asil, 17 yedek üye kazandı. DP 8.784 asil, 9.897 yedek üye kazanırken; Türkiye Köylü Partisi 262 asil, 257 yedek ve Bağımsızlar da 2.705 asil, 1.200 yedek üye kazandılar. Seçim sonucunda da seçim sırasında da CHP ve CMP'nin seçimlere katılmaması hem iktidar hem de bazı partiler tarafından eleştirildi.¹⁰⁶

1.6.4. Demokrat Parti'nin Dördüncü Kongresi

Kongre düzenlenmeden önce 1955 tarihinde DP parti sıkıntılı günler yaşadı. Bunun sıkıntının belli başlı sebepleri: İspat Hakkı, 6-7 Eylül Olayları, Hürriyet Partisi'nin kurulması ve ekonomik sıkıntılar DP'yi zor duruma düşürdü. Özellikle tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesi, inşaat malzemesi, traktör, yedek parça, otomobil lastiği, kalay, çivi, ilaç gibi malzemelerin döviz darlığından piyasada bulunmaması halk arasında memnuniyetsizliği arttırdı. Demokrat Parti, partisi içinde de disiplini ve birliği sağlamakta zorlanmaya başladı. Parti içindeki asıl muhalefetin sebebi basına ispat

¹⁰⁶ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 269,271-274; Yücel, *Demokrat Parti*, 109.

hakkını ortadan kaldırmayı amaçlayan kanunu nedeniyle ortaya çıktı. Kongreden önce DP'li 19 milletvekili bir önerge imzaladı. DP'li milletvekilleri basına ispat hakkının tanınmasını istiyorlardı. Ancak parti yönetimi buna sıcak bakmıyordu ve önergedeki imzaları geri çektiremeyince partiden ihraç etme yolunu seçti. Önerge sahibi 19 milletvekilinden 9'u partiden ihraç edildi.

Demokrat Parti Dördüncü Büyük Kongresini, 15 Ekim 1955 tarihinde Ankara'da 1.300 delegenin katılımı ile topladı. Kongrede, ispat hakkı isteyen milletvekillerinin partiden çıkarılması sebebiyle gergin bir hava vardı.

Kongrenin ilk günü 19 Milletvekilinden geriye kalan 10 Milletvekili partiden istifa etti. Menderes, partiden istifa eden milletvekillerinin üzerine İspat Hakkı Yasası'nı savunarak, istifa eden milletvekilleri için 'bunlar asi çocuk' diyerek esasında meselenin ispat hakkı olmadığını bunu bahane ederek partiye muhalefet ettiklerini dile getirdi.

Kongrenin ikinci günü 16 Ekim'de seçimler yapıldı. 17-18 Ekim'de delegeler eleştirilerini ve isteklerini dile getirdiler. Kongrenin son iki günün önemli olayı 18 Ekim 1955'te İstanbul delegelerinden 50 imzalı önerge vermesi oldu. Önergeye göre; partiden ayrılan milletvekillerinin milletvekilliği sıfatının da kaldırılmasını sağlamak üzere bir kanun çıkarılması teklif ediliyordu. Menderes, bu önergeyi destekleyince gergin anlar başladı ve önerge uzun tartışmalara ve kavgalara yol açtı. Önerge müzakere yapılmadan oylandı ve yapılan itirazlara rağmen önerge kabul edildi.¹⁰⁷

1.6.5. Dördüncü Menderes Hükümeti

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Aralık 1955 tarihinde yeni kabineyi kurmak için yeniden Menderes'i görevlendirdi. Yedi günlük bir çalışmanın ardından 8 Aralık 1955'te hükümet listesini belirledi ve yeni hükümetini kurdu. Dördüncü Menderes Hükümeti'nin bakanlarının sekizi eski kabineden dokuzu ise ilk defa kabineye giren kişilerden oluşuyordu.

Hükümet Programı 14 Aralık 1955 tarihinde TBMM'de okundu. TBMM'de hükümet programının 16 Aralık 1955 tarihinde yapılan güven oylamasına 455 Milletvekili katıldı. 57 Milletvekili ret oyu kullanırken hükümet 398 milletvekilinin oyu

¹⁰⁷ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 274-275; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 178-180; Yücel, *Demokrat Parti*, 113-116.

ile meclisten güvenoyu aldı.¹⁰⁸

Dördüncü hükümet programının güvenoyu almasının ardından hükümetin ilk işi muhalefetin özellikle üzerinde durduğu ve ağır şekilde eleştirdiği İstanbul ve Ankara'da ki sıkıyönetim Adnan Menderes tarafından kaldırdı.¹⁰⁹

1.7. 1950-1955 YILLARI ARASINDA DEMOKRAT PARTİ DIŞ POLİTİKASI

1.7.1. Kore Savaşı ve Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı'na (NATO'ya) Girişi

İkinci Dünya Savaşından sonra dünya ABD ve Sovyet Rusya olmak üzere iki kutup haline geldi. Türkiye savaş boyunca tarafsızlığını korumayı başardı ama Sovyet Rusya'nın Türkiye'den Doğu Anadolu'da toprak, boğazlarda üs talep etmesi üzerine Türkiye yalnız kalmamak için ABD'den yardım talebinde bulundu. ABD'de Sovyetlere karşı olduğu için ve Türkiye'yi Sovyetlerden uzak tutma fırsatını kullanmak isteyecek ve yardım yapmayı kabul edecekti. ABD, Sovyetlere karşı ilk önemli çıkışını mart ayında 1947'de yaptı. 12 Mart 1947'de Başkan Truman, Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyetlere karşı desteklenmesi için 300 Milyon \$'lık bir harcamaya izin verilmesini istedi. Daha sonra bu yardım Truman Doktrini olarak anılacaktı. ABD'nin yaptığı bu yardımlar Türkiye'nin Sovyetlerden gelen yardım taleplerini reddetmesinde ve Sovyetlerden uzak durmasında etkili oldu.

Türkiye, 11 Mayıs 1950 tarihinde NATO'ya üyelik başvurusunu yapmış fakat başvurusu “yetersiz demokrasi” gerekçesiyle kabul edilmedi.

1950 yılında iktidara gelen DP iç politika ile uğraşp kendi düzenini kurmaya çalıştığı sırada Kore Savaşı patlak verdi. Kuzey Kore uçakları, 25 Haziran 1950'de Güney Kore'ye saldırdı. Bu sırada BM Güvenlik Konseyi Kuzey Kore'den saldırıyı durdurmasını ve üye ülkelerden de Güney Kore'ye askeri yardımda bulunmalarını istedi. Birleşmiş Milletlere üye ülkelere gönderilen telgrafa cevaben Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Türkiye'nin üyelik taahhütlerine sadık olduğunu ve Güvenlik Konseyi'nin alacağı kararlara uyacağını belirtti.¹¹⁰

¹⁰⁸ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 283; Yücel, *Demokrat Parti*, 119-120.

¹⁰⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Aralık 1955, s.1; Vatan Gazetesi, 20 Aralık 1955, s.1; Akşam Gazetesi, 20 Aralık 1955; Zafer Gazetesi, 20 Aralık 1955, s. 1.

¹¹⁰ Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*, 68.

Türkiye, NATO'ya üye olabileceği düşüncesiyle Kore'ye 25 Temmuz 1950'de asker gönderme kararı aldı ve ilk askeri birliklerimiz 17 Ekim 1950'de Kore'ye ulaştı. Kore'ye asker göndermemizin sonucunda da Türkiye 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya resmen üye oldu, bu üyeliğin TBMM'deki oylamasında da tek ret oyu çıkmadı.

ABD'nin Soğuk Savaş Dönemi dış politika stratejilerinde Türkiye son derece önemli bir konumdaydı. Özellikle Sovyetler Birliği'ne karşı geliştirilen stratejilerde Türkiye'nin kilit bir rolünün olduğu dönemin ikili ilişkilerinde oldukça belirgindi. Nitekim bu durum ABD'nin Orta Doğu'da en fazla yardım yaptığı ülkenin Türkiye olmasından da anlaşılmaktadır. Türkiye Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla birlikte almaya başladığı askeri ve ekonomik yardımları NATO'ya girmesiyle daha da arttırdı.

Türkiye, Sovyetler Birliğine karşı oluşturulan Batı Bloku içerisinde yer alması kapsamında ABD ve NATO ile bir dizi askeri, stratejik ve ekonomik anlaşmaya imza atmıştır. Bunların en önemlilerinden biri 7 Ocak 1952'de ABD ile imzalanan ABD ile Türkiye arasında "Karşılıklı Güvenliğe" ilişkin anlaşmadır. Bu anlaşma temelde Türkiye - ABD ilişkilerinin ana hatlarını belirlemek üzere imzalandı. 25 Ağustos 1952'de imzalanan NATO Kuvvetler Statüsü Anlaşması bir diğer önemli anlaşmadır. Bu anlaşma ABD askerlerinin NATO üyesi ülkelerdeki statülerine yönelik yapıldı, her NATO üyesi ülke gibi Türkiye'de bu anlaşmaya taraf oldu.

Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya girmesi, ülkenin Batılı siyasi ve ekonomik felsefeyle e politikalarla iyice özdeşleşmesiyle sonuçlandı. Türkiye NATO'ya girerek dış saldırılara karşı da resmen koruma altına alınmış oluyordu. DP'nin tüm ilgisini iç politika meselelerine yöneltebilmesi, kısmen de olsa, NATO'nun dış tehlikelere karşı sağladığı koruma garantisi sayesinde mümkün oldu. DP'nin 1950 yılı sonrası yaklaşık iki yıl süresince uyguladığı liberal ekonomi, daha sonrasında devletçilik politikasına dönüşmüştü. Ancak bu devletçiliğin 1931-1945 döneminden farklı olarak politik ve ekonomik hedefleri vardı. Zira devlet, girişimci orta sınıfların kalkınmasında önemli rol üstlendi.¹¹¹

Türkiye ile ABD arasında yapılan en etkili ve tartışmaları uzun yıllar devam edecek olan anlaşma 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Tesisler Anlaşmasıdır. Bu anlaşma

¹¹¹ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 141.

ile Türkiye, aralarında İncirlik Üssü'nün de bulunduğu bazı topraklarını ABD'ye askeri amaçlı kullanma izni verdi. Sovyetler Birliği'nin, Orta Doğu üzerindeki etkilerinin yoğun yaşandığı dönem olan 1957-1959 döneminde Türkiye ile ABD arasında imzalanan 5 Mart 1959 tarihli Türk-Amerikan Güvenlik ve İş Birliği Anlaşması'yla da ABD, Türkiye'ye bir saldırı olması durumunda ve ülkenin talebi üzerine askeri müdahalede bulunacağını ilan ederek Sovyetler Birliği'nin baskısına yönelik yeni bir girişimde bulundu.¹¹²

1.7.2. Kıbrıs Meselesi

Kıbrıs Adası tarihi boyunca bulunduğu coğrafi konum nedeniyle uygarlıklar tarafından ele geçirilmek istenen bir ada oldu. Uzun yıllar Osmanlı hakimiyetinde de bulunan ada 2. Abdülhamit döneminde gizli antlaşma ile İngiltere'ye bırakıldı. Lozan Antlaşmasında da Türklerin konumu belirlenerek bu durum kabul edildi. Yunanistan, Girit adasını ele geçirirken uyguladığı politikayı Kıbrıs'ta da uygulamayı planladı ve Kıbrıs adasında Rum nüfusunun artmasını sağladı. Kıbrıs'ta binlerce Türk'ün bulunmasından dolayı bu mesele Türkleri de ilgilendiriyordu ve Türkiye bu meseleye ilgi göstermeye başladı.

1951 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs konusunu resmen ele alıp açıkça Kıbrıs'ı kendilerine dahil etmek istediklerini açıkladıktan sonra bu durum basında özellikle Türk basınında geniş bir yankı uyandırdı ve halk mitingler yapmaya başladı ve devleti yöneten insanlardan Kıbrıs'ın Türkiye'ye dâhil edilmesini isterler eğer bu gerçekleşmezse Kıbrıs'ın şuan ki konumunun korunmasını istediler.

1952'de Atina'da büyük bir miting yapıldı ve Atina Başpiskoposu Kıbrıs istediklerini ve bunun içinde daha fazla çalışmaları gerektiğini söyler. Rum halkı Kıbrıs konusunda bu kadar kararlı iken Demokrat Parti ise Kıbrıs Meselesi diye bir sorunun olmadığını dile getirerek Yunanistan ile dostluk ilişkisini bozmamak için uğraşıyordu. Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak talebi İngiltere tarafından reddediliyordu ama Yunanistan bu istekten vazgeçmiyordu.

1954'te Yunanistan Kıbrıs'ın kendilerine dâhil olması için Birleşmiş Milletlere başvurur. Birleşmiş Milletler Aralık 1954'te Kıbrıs meselesini görüşmeme kararı alır.

¹¹² Demir, *Türk siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 540-557; Yücel, *Demokrat Parti*, 95.

Yunanistan'da bu karar büyük tepkilere yol açarken; Menderes, bu karardan oldukça memnun olup Kıbrıs meselesinin tamamen kapandığını söyler ancak Kıbrıs meselesi Türkiye'de daha önemli bir konu olur.

1955 yılında ada da terör olayları gittikçe artı. Bu dönemde Türkiye'de ekonomik sıkıntılar yaşayan hükümet dikkati Kıbrıs'a çekerek bu sorunu aşmaya çalışıyordu. Saldırıların hızla artması ve kanlı olayların çoğalması sebebiyle İngiltere Ağustos 1955'te Londra'da bir konferans toplanmasını sağladı ama 6-7 Eylül olaylarının çıkması sonucu konferans sonuç alamadan dağıldı.¹¹³

En sonunda Kıbrıs meselesi için 1959'da yapılan Zürih ve Londra Konferanslarından sonra yapılan anlaşmaya göre bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması kararı alındı. Ada da yapılan seçimlerde ise Makarios Cumhurbaşkanı, Fazıl Küçük de Cumhurbaşkanı Yardımcısı oldu.¹¹⁴

1.7.3. Balkan Paktı

Türkiye'de konuşulan diğer önemli konulardan biri de Balkanlar'da Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya ittifakı kurma isteğiydi. 1948'de Yugoslavya, Sovyetler Birliği himayesi altına girmeyi kabul etmeyince Cominform'dan çıkarıldı ve Yugoslavya Balkanlarda yalnız bırakıldı. Batılı Devletler, Yugoslavya'nın yeniden Rusya'ya yakınlaşmasını istemiyorlardı bundan dolayı Balkanlar'da Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'ın da dahil olduğu bir Balkan Paktı kurulmasını istiyorlardı. Yugoslavya'da böyle bir ittifak kurmak istiyordu amam bir yandan da Sovyet baskısından çekiniyordu. Haziran 1952'de üç ülke arasında görüşmeler başladı. Eylül ayında Türk ve Yugoslav askeri heyetleri karşılıklı ziyaretlerde bulundular üç ay sonrada üçlü bir savunma paktı için ilke anlaşmasına varıldığını Roma'ya yaptığı bir gezi sırasında Fuat Köprülü açıkladı.¹¹⁵ Bu görüşmeler 1953 yılına kadar sürdü ve 28 Ocak 1953'te Ankara'da Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasında bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandı. Bu anlaşma Balkan Paktı'nın ön sözleşmesi gibiydi. Bu Ankara Antlaşmasına göre, üç devletin ortak çıkarlarını ilgilendiren konularda işbirliği

¹¹³ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 424-432.

¹¹⁴ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 456-460; Yücel, *Demokrat Parti*, 122.

¹¹⁵ Cumhuriyet, 23 Aralık 1952.

yapacaklar, güvenlikleri için savunma önemleri alınacak, üç devlet ekonomik, kültürel ve teknik alanlarda işbirliği yapacaklar ve aralarında bir anlaşmazlık çıkarsa bunu barış yolu ile çözeceklerdi.

DP bu anlaşmayı ittifaka dönüştürmek için çok çaba sarf etti hatta 1953-1954 yıllarında Kıbrıs Meselesine halk ve muhalefet hükümetin tepkisizliğini eleştirip bir şeyler yapmasını isterken DP Yunanistan ile arasındaki dostluk ilişkisini bozmamak için böyle bir sorun yok diyerek sesiz kalmayı tercih etti. Üç devletin devam eden görüşmeleri sonucunda 9 Ağustos 1954'te Yugoslavya Bled'de Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan Balkan İttifakını imzaladı. Sovyet Rusya'da Stalin'in ölümüyle Yugoslavya üzerindeki baskının kalkması ve Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs Meselesinin ortaya çıkması bu ittifakın zayıflamasına neden oldu.¹¹⁶

1.7.4. Bağdat Paktı

Bu dönemde Ortadoğu bölgesi petrol rezervlerinin büyük bir kısmına sahip olduğundan dolayı Batılı Devletler için önemli bir konumdaydı, bu önemin artmasında Sovyet Rusya'nın yayılmacı politikası da etkili oldu. Demokrat Parti de Ortadoğu'da sınır komşularıyla bir askeri savunma paktı kurmak istiyordu.

Bu pakta giden yollardan biri 2 Nisan 1954'te Türkiye ile Pakistan arasında Karaçi'de imzalanan antlaşma oldu. İngiltere'de kendi çıkarları için bu anlaşmayı destekledi. Başbakan Menderes Ortadoğu'da askeri savunma paktı oluşturmak için Ortadoğu'ya geziye çıktı.

İlk olarak iyi ilişkiler içinde olduğu Irak'a gitti bu ziyaretin ardından Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955'te güvenlik ve barış için önemli görülen Bağdat Paktı imzalandı. Anlaşmanın imzalanmasının ardından İngiliz ve Amerikan Dışişleri Bakanları, Türkiye'ye tebrik mesajı gönderdi.

5 Nisan 1955 tarihinde Bağdat Paktı'na İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan, 3 Kasım 1955 tarihinde de İran üye oldu. Bu Pakta göre üye devletler herhangi birinin

¹¹⁶ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 469-472; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 119-120; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi IV-2 14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999), 166.

çıkartına ters düşen olaylarda üyelere destek olacaklar, birbirlerinin içişlerine karışmayacak, bir anlaşmazlık çıkarsa barış yoluyla çözülecekti.¹¹⁷

1.8. 1950-1955 YILLARI ARASINDA DEMOKRAT PARTİ’NİN EKONOMİK FAALİYETLERİ

1.8.1. Demokrat Parti’nin İlk Yıllarında Ekonominin Genel Görünümü

1939-1945 yılları 2.Dünya Savaşı’nın olduğu yıllardı. Türkiye her ne kadar savaşa katılmasa da bu savaş Türkiye’yi hem ekonomik yönden hem de siyasi yönden etkiledi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olası ihtimallere karşı ekonomik alanda tedbir almak için stoklar yaptı ve bu da piyasada aranan ürünlerin kolay bulunmasını zorlaştırdı. Savaş sonrasında çiftçiyi desteklemek için İsmet İnönü 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkardı. Muhalefet buna itiraz etti. Bu yasaya göre özel ormanların ve büyük toprak sahibi ailelerin arazilerinin bir kısmının kamulaştırılmasını öngörülüyordu ama bu yasanın çıkmasına ve uygulanmasına karşı büyük toprak sahibi siyasetçiler, başta Adnan Menderes, Emin Sazak, Cavit Oral ve Fevzi Karaosmanoğlu bu yasaya muhalefet oldular. CHP yönetimi Adnan Menderes ve Fuat Köprülü’yu basın yoluyla partiye ve hükümete ağır eleştiriler yönelttikleri için ihraç edildiler. Bunun üzerine Celal Bayar ve Refik Koraltan partiden istifa etti. Bu dört siyasetçi yoksulluğun ve kıtlığın nedenini her zaman “devletçiliğe” bağladılar ve hep “liberal ekonomi”yi desteklediler. Bu yıllarda Türkiye ekonomik anlamda devletçiliği benimsiyordu ama bunun tek başına yeterli olamayacağını gören İsmet İnönü 1947’de almış olduğu kararla ilk kez Serbest Pazar Ekonomisine yönelmeye başladı. Demokrat Parti’de 1946 yılından itibaren bu politikayı savunuyordu ve iktidara geldiğinde en büyük vaat olarak ekonomide liberal bir politika uygulayacağını söylüyordu. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti başa gelince ilk yıllarda savaşın etkisi geçip stoklarında açılmasıyla birlikte ekonomik anlamda kısa bir rahatlama oldu ve bundan dolayı Demokrat Parti’nin ilk yıllarına bolluk yılları dendi. DP iktidara geldikten sonra ekonomide devletçi ekonomik politikadan liberal ekonomik politikaya geçti, tarım sektörüne öncülük verdi, sanayileşmeyi özel sektör öncülüğünde geliştirmeyi ve dış ekonomik ilişkilerde

¹¹⁷ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 475-477; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 160; Yücel, *Demokrat Parti*, 120.

liberalleşmeyi ön planda tuttu ancak 1950'den sonra uygulanan bu ekonomik politika liberal olmaktan çok müdahaleci bir nitelik taşıyordu.¹¹⁸

Bir başka görüşe göre de, Türkiye'nin 1950-1960 dönemi ekonomi politika temellerinin 1950'den önce atılmış olduğuydu. Amerika'nın Türkiye'ye lanse ettiği ekonomik model, özel yabancı sermayeyi teşvik ve devletçiliğin tasfiyesi gibi konularda ilk liberal adımlar CHP dönemi sırasında atılmış ve DP iktidarı, 1950'li yıllarda ideolojik anlayışına uygun ortam bulacaktı. Bir başka ifadeyle bu görüşe göre, CHP ile DP'nin dış politika, demokrasi ve ekonomi politikaları arasında pek bir fark yoktu hatta devamlılık vardı.¹¹⁹

1950 sonrası dönemde ayrıca önemli bir gelişme sayılabilecek bir olayda Banknot Matbaasının kurulması oldu. 1930'lu yıllarda Banknot Matbaası kurma girişimi oldu ancak İkinci Dünya Savaşından dolayı aksadı, 1951 yılında kuruluş süreci yeniden başladı ve tamamlandıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti banknotlarının Türkiye'de basılması sağlandı.¹²⁰

Demokrat Parti hükümeti 1950 seçimlerinde köy halkından büyük destek aldı ondan dolayı seçimlerden sonra köylerde traktör sayısında büyük bir artış oldu, tarımsal kredi imkanı ve köylünün ürününü satabileceği pazarları bulma imkanı sağladı bu da köylüyü çiftçi haline getirdi.

1950-1953 yılları arasında Marshall yardımıyla gelen traktörlerin alınması ve traktör sayılarının artması, hazine topraklarının ve meraların ekine açılması, tarım için olumlu hava koşullarının olması, seferberliğin sona ermesiyle genç erkek nüfusuyla iş kaynaklarının tarıma dönmesi gibi birçok olumlu koşul sayesinde tarım üretimi %10'un üzerinde arttı. Kore Savaşı'nın da etkisiyle piyasada hammadde fırlamış ve pazarlar genişledi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de 127 ton altın ve 13 milyon dolar döviz rezervleri bulunmaktaydı ancak 1953 yılına gelindiğinde bunların hepsi tükendi

¹¹⁸ Osman Cenk Kanca, "1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, Sayı 19, 2012, Sayfa 48-49,55-60.

¹¹⁹ H.Bayram Kaçmazoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, (İstanbul: Doğu Kitapevi, 2012), 32.

¹²⁰ Ahmet Tahir Can, *Menderes Trajedisi*, (Ankara: Tutku Yayınevi, 2014) , 48-50.

ve hava koşulları da tarım için olumsuz yönde tersine döndü ve tüm teşviklere rağmen yabancı yatırımlarda yeterli olmadı.¹²¹ 1954 yılına gelindiğinde ekonomi durgunluk belirtileri gösterdi ve ekonominin büyüme hızı düşmeye başladı.¹²²

Aynı zamanda yabancı sermaye yatırımının yetersiz olduğu da düşünülür ve ABD'den gelen temsilcilerle de görüşülüp yabancı sermaye ile ilgili var olan yasanın yeniden düzenlenmesine karar verilir ve yapılacak değişikliklere göre; yabancı sermaye yerli sermayeye göre aynı haklara sahip olmalı, yabancı sermaye üzerindeki sınırlamalar kaldırılmalı, döviz transferi serbest bırakılmalı bu değişikliklerle yabancı yatırımı teşvik kanunu 18 Ocak 1954 tarihinde değiştirildi.¹²³ 7 Mart 1954 tarihinde de Petrol Kanunu meclisten geçti. Bu yasaya göre, devlet bu alanda olmayacak petroller sadece özel sermaye tarafından aranabilecek. Devletin hissesi %50'yi geçmeyecek ve %12,5'lik bir pay alabilecek ve işletmeler istedikleri zaman işi tatil edebilecek devlet buna 3 sene müdahale edemeyecekti. Basın bu kanuna büyük bir tepki gösterdi petrol faciası olarak nitelendirdiler. Bu kanun sadece servet sahibi insanların yararına oldu.

1950-1954 yılları arasında sahip olunan imkanlar sayesinde ekonomik alanda zorluklar olmasa da Demokrat Parti vaat ettiği gibi ülkeyi refah içinde yaşatamadı çünkü gün geçtikçe hayat pahalılığı artmaya başladı ve bunun için DP pahalılıkla mücadele kampanyaları başlattı.¹²⁴

1950'den sonra Türkiye'de kentlerde ve yarı kırsal bölgelerde yaşayan en alt sınıflar arasında yeni bir sermaye grubu yükselecekti. Bu küçük grubun yanı sıra, ekonomi konusunda görece yüzeysel bir liberal görüşe sahip olan girişimcilerden oluşan saldırgan bir grup daha ortaya çıkacaktı. Bu gruptakilerin büyük kısmı iktidardaki DP ile ilişki kurarak Parti'nin yerel yönetim kurullarında başkan ve üye olarak yer almaya başladılar. Aslında bu sınıf Türkiye'nin yeni orta sınıfını oluşturuyordu. Yüksek gelir grubu ve toprak sahibi insanlar ise CHP'nin yanında yer alarak devletçi politikalardan

¹²¹ Kanca, "1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar", 54-55.

¹²² Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 138.

¹²³ Ahmad, A.g.e., 161; Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 320-322; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 133.

¹²⁴ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 323-326; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 134.

faydalanmışlardı ve yükselişe geçen bu yeni orta sınıfı yolsuzlukla ve irtica ile suçlayacaklardı.¹²⁵

Tablolar1a 1950-1955 yıllarında Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü:

Çok partili hayata geçişten sonra, yani 1950'ler de daha sonraki dönemlere göre kıyasla, yaklaşık %6,5 ile iyi sayılabilecek bir ekonomik büyüme oranı yakalandı. Bu iyi oranın yakalanmasında özellikle 1950'li yıllarda tarımda makineleşmesinin hızlanması, hava koşullarının tarıma elverişli olması ve ekilen arazilerde genişleme ile birlikte tarımsal üretimin büyük oranda artmasına sebep oldu. O yıllarda tarımın Türkiye ekonomisinin yaklaşık %40'ını oluşturduğunu düşündüğümüzde, tarımdaki iyileşmenin direkt olarak ülkeye ekonomik büyüme olarak katkısı görülmektedir. Reel GSMH'de (Gayri Safi Milli Hasıla) 1950 yılında %9,4, 1951'de %12,8, 1952'de %11,9, 1953'te ise %11,2 gibi çarpıcı büyüme hızları yaşandı. 1954 yılına gelindiğine ise ülke geneli yaşanan büyük kuraklık sonucunda eksi büyüme (%-3) yaşandı ve büyümede dalgalanma görünümüne sebep oldu. Daha sonraki 1955 yılına baktığımızda %7,9 oranında büyüme gerçekleşmesi bunu daha iyi anlatıyordu. Ayrıca dönem süresince de sanayi ve inşaat sektörü de önemli ölçüde büyüme kaydetti. Aynı eğilim mali ve ulaştırma sektörlerindeki büyüme içinde geçerliydi. 1950'lerde üretim sektörlerinin payları itibarıyla GSYMH'nın yapısında çok ciddi değişimler yaşanmadı. 1950'lerin başında, tarımın %42 olan payı %38'e gerilerken, %12 olan sanayinin payı %15,5'e yükseldi.¹²⁶

¹²⁵ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, 144.

¹²⁶ Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 42-43.

Tablo 4: Kamu Harcamalarının Ekonomik Kriteria Göre Dağılımı
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL Olarak)

Cari Harcamalar			Yatırım Harcamaları		Sermaye Teşk. ve Transfer Harcamaları		Toplam Harcamalar	
Yıllar	Miktar	Oran	Miktar	Oran	Miktar	Oran	Miktar	Toplam H/GSMH oranı(%)
1950	1.338.9	0.65	314.8	0.15	400.9	0.20	2.054.7	21.9
1951	1.316.2	0.61	408.4	0.19	435.5	0.20	2.159.3	19.3
1952	1.706.7	0.62	461.3	0.17	572.5	0.21	2.740.6	21.1
1953	1.776.0	0.60	469.3	0.16	700.0	0.24	2.945.4	19.2
1954	1.705.5	0.57	546.8	0.18	757.3	0.25	3.009.7	19.4
1955	2.193.5	0.56	823.4	0.21	889.2	0.23	3.906.2	20.4

Kaynak: İzzettin Önder, *Türkiye’de Kamu Harcamalarının Seyri 1927-1967*, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1974.)

Tablo 5: Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Kriteria Göre Dağılımı
(Cari Fiyatlarla Milyon TL Olarak)

Genel İdare			Sağlık		Eğitim		Altyapı		Güvenlik	
Yıllar	Miktar	Oran	Miktar	Oran	Miktar	Oran	Miktar	Oran	Miktar	Oran
1950	997.4	48.5	77.4	3.7	189.5	9.2	287.7	14.0	502.5	24.6
1951	1.062.8	49.2	82.8	3.8	220.8	10.2	276.0	12.7	516.8	24.1
1952	1.384.2	50.5	110.8	4.0	232.2	8.4	359.8	13.1	653.3	24.0
1953	1.322.3	44.8	218.7	4.3	285.2	9.6	466.3	15.8	742.7	25.5
1954	1.124.6	37.3	149.7	4.9	343.3	11.4	504.6	16.7	887.3	29.7
1955	1.467.5	37.5	158.1	4.0	411.6	10.5	749.1	19.1	1.119.7	28.9

Kaynak: İzzettin Önder, *Türkiye’de Kamu Harcamalarının Seyri 1927-1967*, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1974.)

Tabloya baktığımız zamanda 1950'den 1955'e miktar olarak tüm sektörlerde toplamda miktar olarak artış görünmektedir. Oranlara baktığımızda ise, genel idare toplamda 1950'de ekonomide %48,5 pay oranına sahipken, bu oran 1955 yılına gelindiğinde % 37,5 a kadar gerilediği görülmektedir. Bunun aksine, sağlık, eğitim, altyapı, güvenlik gibi diğer tüm sektörlerde oran olarak arttığı gözlenmektedir. Özellikle 5 yılın sonuna baktığımızda hem oransal hem de miktar olarak, altyapı ve güvenlikteki artış göze çarpmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

**1950-1955 YILLARI ARASINDA DP'NİN
BASIN VE MUHALEFETLE İLİŞKİLERİ**

2.1. DEMOKRAT PARTİ VE BASIN

İnsanlar dünyada neler olduğunu anlayabilmek için medyadan yararlanırlar ve medyanın kurduğu gündem sayesinde olayların hangi önemde olduklarını öğrenirler.

Medyanın halkı bilgilendirmek, haberdar etmek, eğlendirmek ve tartışmalı konularda halkın kamuoyuna katılmasını sağlamak gibi önemli görevleri vardır. Medya aynı zamanda halkın üzerinde algı oluşturmak için önemli bir güce sahiptir. Bu gücü basında bazı olaylara yer vererek ya da bazı olayları görmezden gelerek toplumun gündemini ve kamuoyunu oluşturmasından alır. Medyanın olaylara verdiği önem ve öncelik kamuoyunun da önem ve önceliği haline gelir. Bundan dolayı demokratik sistemlerde medya önemli kuvvetlerden biri sayılır ve her siyasi iktidar da bu kuvvete sahip olmaya çalışır. Siyasal kampanyalarda hangi konunun önemli olduğu medya tarafından gündeme getirilirse o konuda en girişken olan adayın veya siyasi partinin seçmenlerin oyunu alacağına inanılır.

Eleştirel yaklaşıma göre medyanın kitle kültürü oluşturduğu, iktidarların propaganda aracı olduğu ve iktidar tarafından oluşturulan ideolojinin toplumlara empoze ettiği ve toplumlara yönlendirdiği belirtilir.¹²⁷

Siyasi anlamda medyanın bu kadar önemli olması iktidarı ele geçiren hükümet tarafından maalesef medyaya bir baskı ve kısıtlama olarak geri dönmesine neden olur.¹²⁸

Dünyada bu kadar öneme sahip olan medya Türkiye’de de önemli bir konuma sahipti. Bundan dolayı iktidara gelen her hükümet medyayı yanına almaya çalıştı hemen hemen bütün hükümetler ilk dönemlerinde medya ile iyi geçinmeye çalışırken daha sonraki yıllarda iktidarlıklarını sağlamlaştırmak için medya üzerinde bir baskı kurarlardı.

1950- 1960 yılları arasında Türkiye’de kitle iletişim araçlarını basın, sinema ve devlet tekelindeki radyo oluşturmaktaydı. Ulusal basın olarak tanımlanan gazetelerin 1955 yılı itibarıyla günlük toplam satışı 500 bin adet dolayındaydı.¹²⁹

¹²⁷ Levent Yaylagül, *Kitle İletişim Kuramları*, (Ankara: Dipnot yayınları, 2006), 68-70.

¹²⁸ Süleyman İrvan, *Medya, Kültür, Siyaset*, (Ankara: Alp Yayınevi, 2002), 193-194.

¹²⁹ Bülent Özukan, “Basında Tirajlar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 231.

İstanbul’da basılan ulusal gazetelerin, Anadolu şehirlerine ulaştırılması bir iki günü buluyordu ve bazı Anadolu şehirlerinde yerel basın yoktu. Yerel iletişim genellikle belediyeden yapılan anonslarla oluyordu. Ankara’da basılan Ulus gazetesi CHP’nin, Zafer gazetesi ise DP’nin yarı resmi organıydı.¹³⁰ Hürriyet, Yeni Sabah, Milliyet çağdaş baskı yöntemleri ve yeni gazetecilik anlayışıyla 1950’lerin ikinci yarısında günlük baskıları 100 binin üzerine çıkan gazetelerdi.¹³¹ Ülke çapında bireysel haberleşmede telefon henüz yaygın değildi ve hızlı haberleşme için telgraf kullanılıyordu. Dönemde çok yaygın olmamakla birlikte en etkili iletişim aracı ise radyoydu.¹³²

Türkiye’de 1946 yılında önemli bir muhalefet partisi olarak kurulan Demokrat Parti, muhalefet yıllarındayken hükümeti eleştirdiği en önemli konulardan birisi basınla ilgili olur. Demokrat Parti basın özgürlüğünü savunur ve iktidara geldiğinde basına hiçbir kısıtlama getirmeyeceğini ve basının özgür olacağını söyler. Menderes’e göre : “Gazetelerin kapatılabilmesi basın hürriyeti için gayet ağır bir baskıdır, çünkü bir gazetenin kısa bir zaman dahi kapatılması, onun mahvına kadar gidebilir.”¹³³ Bu söylemleri sayesinde Demokrat Parti basın tarafından da desteklenir.

DP, ulusal basının büyük desteğini alarak Mayıs 1950’de iktidar olmuştu. Demokrat Parti iktidara geldiği ilk yıllarda bu sözünü tutar basına baskı yapmayacaktır. DP ilk yılında 1950’de çıkan Basın kanunu, basın özgürlüğü alanındaki genel ilkelere geniş ölçüde yer veren özgürlükçü bir yasa durumundaydı. 1931’deki basınla ilgili olumsuz hükümleri kaldıran bu yasayla, gazete ve dergi çıkarmada izin alma zorunluluğun yerini bildirim koşuluna bıraktı; gazete sahiplerinin cezai sorumlulukları kalktı; “adı kötüye çıkmış kişiler” in basında çalışmasının yolu açıldı ve basın davalarının özel mahkemelerde görülmesine karar verildi. Ardından, 1952 yılında çıkan yasayla da gazetecilere sendika kurma hakkı tanındı ve çalışanlar sosyal güvenlik

¹³⁰ Can Som, *Parazitli Demokrasi Demokrat Parti’nin Radyo Davası*, (İstanbul: Dağıtım Yayıncılık, 2008), 49.

¹³¹ Ali Gevgilili, “Türkiye Basını”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 222.

¹³² Som, *Parazitli Demokrasi*, 50.

¹³³ Hıfzı Topuz, *100 soruda Türk Basın Tarihi*, (İstanbul Gerçek Yayınevi, 1972), 170.

kapsamına alınarak koruyucu hükümlere kavuştu.¹³⁴

Ancak maalesef bu özgürlükçü ortam fazla sürmemiştir. 1954'te 6334 sayılı Neşir Yoluyla veya Radyo ile işlenecek Cürümler Hakkında kanun yürürlüğe kondu. Daha sonraları adı, Neşir Yoluyla ve Radyo ile yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun biçiminde değişecek olan 6732 sayılı yasa ve aynı yılda çıkarılan 6733 sayılı yasalar ile Türkiye'de Basın ve radyo özgürlüğüne kısıtlamalar getirilecekti.¹³⁵

DP iktidarının ilk yılında Ağustos 1951'de Vakıf gazetesindeki yazısında, Asım Us, ülkeye demokrasi rejimi getireceği vaadi ile iktidara gelen DP'nin bir yıl bile dolmadan, muhalefette iken demokrasi aşığı görünen ve tek parti CHP'sini şiddetle eleştiren DP'nin, iktidara geldikten sonra eskiyi aratır şekilde, en nazik eleştirilere bile katlanamadığını belirtmişti.¹³⁶

Daha sonraki yıllarda maalesef muhalefetteyken iktidarı eleştirmesine rağmen DP'nin de basına bir takım yasaklar ve kısıtlamalar getirmesi, Uluslar arası Basın Enstitüsü'nce yayınlanan bir raporda, dönemin Türkiye'si, basında muhalefet yapılmasını engelleyen ülkeler arasında göstermesine sebep olacaktı.¹³⁷

2.1.1. 1950 Seçimleriyle Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi ve Basındaki Yankıları

1950 seçimlerinden sonra heyecanla beklenen sonuçlar ortaya çıktığında Demokrat Parti'nin iktidarı kazandığı belli oldu. Seçim sonucunda bir kısımdaki basın Demokrat Parti'nin hak ederek kazandığını ve bu kazanmanın payında CHP'ye duyulan antipatinin de etkili olduğunu söylerken bir kısım basın seçimlerin çok demokratik olduğunu, CHP'nin asayişini sağlama konusunda adaletli davrandığını ve iktidarı, sorun çıkarmadan ve muhalefetin kazandığını kabul ederek rakip partiye bırakması basın tarafından takdir edildi.¹³⁸

¹³⁴ Som, *Parazitli Demokrasi Demokrat Parti'nin Radyo Davası*, 65.

¹³⁵ A.g.e., 66.

¹³⁶ A.g.e., 66.

¹³⁷ A.g.e., 66.

¹³⁸ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 173-174; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 85-87.

23 yıllık tek parti iktidarının sonrasında muhalefetin 4 yıllık bir çalışması sonucunda demokratik yollarla iktidara gelmiş olması Türk siyasi yaşamı ve demokrasiye inanan halk için önemli bir adım oldu. Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet Halk Partisinin, iktidarı kaybetmesi ve Demokrat Partinin iktidara gelmesinin temel nedenleri:

- Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri iktidardaydı bundan dolayı oldukça yıprandı ve bu partinin gerçekleştirdiği inkılaplara karşı tepki duyanlar, çıkarları parti ile çakışanlar ve partinin siyasi bir etki aracı olarak kullanılmasından rahatsız olan bir kesim partiye karşı cephe aldılar.
- CHP yönetimindeki gücünü kötü amaçla kullanan bazı yöneticilerin ekonomik ve siyasi etki gücüne sahip olanlarla kurduğu ittifak doğrudan CHP'yi halka karşıymış gibi gösterdi, bu durumda muhalefete sempatinin artmasını sağladı.
- İsmet İnönü'nün İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'yi savaşa sokmamak adına aldığı önlemler ve olası savaş tehlikelerine karşı uyguladığı Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık vergisi, Milli Korunma Kanunu uygulamaları ve uzun süren sıkıyönetim halka karşı bazı yöneticilerin yaptığı baskılar geniş halk kesimlerini CHP'ye karşı tavır almalarına neden oldu.
- Çok partili sisteme geçilmesine rağmen parti içindeki ve parti dışındaki kesimler hala tek parti zihniyetini devam ettirdi. Bu da bazı kesimin muhalefeti desteklemesine neden oldu bu kesimlerden bazıları CHP'ye kişisel kırgınlığı olanlar, siyasi ve ekonomik anlamda daha fazla özgürlük isteyenler ve Türk inkılaplarını kabul etmeyen kişiler oldu.
- Atatürk hayattayken Celal Bayar'ın onun başbakanlığını yapmış olması ve Demokrat Parti lideri olan Celal Bayar'ın siyasi geçmişi Demokrat Partinin kuruluşundan itibaren güven duyulmasını sağladı.
- Demokrat Parti kuruluşundan beri en başta laiklik olmak üzere, Atatürk'ün temel ilkelerine sahip çıktı sadece devletçilik konusunda çok katı olmayarak liberalizmi savundu. CHP'nin de İmam-Hatip kurslarını açması, okullara isteğe bağlı din dersleri koyması İlahiyat Fakültesi'nin, Tekke ve Türbelerin açılması gibi gelişmeler Atatürkçü çevreleri rahatsız etti ve bir bölümünün CHP'den ayrılarak muhalefete geçmesine neden oldu.

- CHP'ye muhalefet olan bir kısım basın DP'yi önemli oranda desteklerken CHP'yi yıpratıcı yazılar yayınladı hatta bazı gazeteciler Demokrat Parti'den milletvekilliği adayı oldu ve bu partinin tanıtımında ve seçimleri kazanmasında etkili oldu.

- CHP'nin özgürlük ve haklar konusunda grev hakkı ve sendika konusunda izlediği tutum halkın bir kısmının ve işçilerin partiye karşı tavrı almasına neden oldu ve bu kesimlerin Demokrat Parti'ye yönelmesini sağladı. Böylelikle Demokrat Parti işçi kesimlerinin oylarını aldı.

- CHP'nin ısrarla Devletçiliği savunması sermaye sahibi kişilerin bu uygulamadan bıkmalarına neden oldu Demokrat Partinin iktidara gelmesi durumunda özel girişim ve yabancı sermayeyi destekleme vaadinde bulunması bu kesimin oylarını almasında önemli bir rol oynadı.

- CHP partisinin içinde ki bazı milletvekillerinin halktan kopmuş olması CHP'nin oy kaybetmesine neden olurken milletvekillerinin halk iradesi ile değil de atama yoluyla seçiliyor olması da CHP'ye önemli oranda oy kaybettirdi. Milletvekilleri ve halk arasında ki bu kopukluk, Atatürk'ün Halkçılık ilkesinin sadece bir slogan olarak kalmasına neden oldu, bu sırada Demokrat Parti'nin halk için kendisinin efendi değil de hizmetçi olabileceğini söylemesi halkın sempatisini kazanmasında etkili oldu.

- 1946 genel seçimlerinde yaşanan olumsuzluklar yolsuzluk iddiaları halk tarafından tepkiyle karşılandı halk, muhalefetin girmediği seçimlere katılmayarak iktidara tepkisini gösterdi seçim sonrasında hem basında hem de halk tarafından seçimlerin şaibeli olduğu iddialarından dolayı İsmet İnönü'nde ağır eleştirilere maruz kalmasına neden olurken CHP'ye karşı olan olumsuz tavırların artmasına neden oldu.

- Demokrat Parti bütün yurttaki kurduğu küçük örgütlerle parti tabanını kısa zamanda halka dayanan bir temele oturtmayı başardı. Bu durum Demokrat Parti'nin halkla bütünleşmesinde etkili oldu. Halk böylelikle iktidarı belirleyen ve yönlendiren güç olduğunun farkına vardı.

- Demokrat Parti iyi bir muhalefet oldu ve iktidara karşı başarılı bir siyaset izledi, Hürriyet Misakını zorlayarak İnönü'yü 12 Temmuz Bildirisini ilan etmek zorunda bıraktı. Bu bildiri Demokrat Parti'yi iktidar partisi karşısında ve kamuoyu önünde haklı gösterdi.

- İktidarda olan CHP seçim öncesinde uygulamaya koyduğu Toprak Kanunu değişikliği, Af Yasası, memurlara yardım partinin daha çok demokratikleşmesi için ortaya attığı vaatlerle kamuoyunu önünde ki güvenini sarsmış bulunuyordu çünkü seçimlere çok az kala yapılan bu uygulamaların iktidarda olan CHP'nin iktidarını korumak için seçim yatırımı olarak bu uygulamaları yaptığı yönünde değerlendirildi. Bundan dolayı CHP samimiyetini ve halkın güvenini kaybetti.

- Cumhuriyet Halk Partisi, halkın gözünde uzun yıllardan beri iktidarı tek başına yönetiyor olmasından dolayı artık halk gözünde siyasi yaşamını tamamlamıştı ve CHP'nin karşısında olan muhalefet partisi ise halka daha çok özgürlük, ekonomik refah, siyasal bir kimlik, pek çok konularda eşitlik, baskısız bir yönetim, özgür basın, ekonomik liberalizm ve insan haklarının tümünü koruyacağını vaat eden bir muhalefet partisi vardı. Bu durum halk için yeni bir umut oldu ve böylelikle Demokrat Parti'ye destek olmalarında önemli bir etken oldu.¹³⁹

- Türk Ulusu 1950 genel seçimlerinde kendi siyasi, ekonomik ve toplumsal beklentilerini karşılayacağına inandıkları muhalefet partisini seçti. Bu seçim kansız kavgasız tam anlamıyla demokratik bir seçim oldu ve demokratik ihtilal olarak anıldı. Bu seçimlerin böyle sonuçlanmasında hem CHP'nin hem de DP'nin etkisi büyüktü çünkü seçimleri kaybeden İsmet İnönü büyük bir olgunlukla karşıladı ve kabullendi. Demokrat Parti, İsmet İnönü'nün iktidarı kendisine teslim etmemesinden endişeleniyordu bu endişelerinin yersiz olduğu anlaşıldı İsmet İnönü 1950 seçimlerini kazanan Demokrat Partiye iktidarı gönül rahatlığıyla telsim edeceğini dile getirdi ve Celal Bayar'ın istediği gün iktidarı Bayar'a devretti. Bu durum Türk basınının İsmet İnönü'nden övgü ile bahsetmesini sağladı.

Türkiye'deki genel seçimlerin sonuçlarına, Batılı basın organları da büyük ilgi gösterdi ve Türkiye'de de demokratik bir seçim sonucunda iktidarın el değiştirmesinin övgüye layık olduğu, Türkiye'nin batı ile olan ilişkilerinde politikada herhangi bir değişiklik beklenmediği, Türkiye'nin komünizm'e karşı mücadelesinin devam edeceği ve Batılı demokratik devletlerarasında yer almayı hak ettiği ve yeni iktidarın daha liberal bir politika izlemesinin beklendiği gibi konularla Batı basınında da Türkiye'deki

¹³⁹ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 177-180; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 131-134.

1950 seçimleri olumlu bir şekilde yer aldı.¹⁴⁰

Batı kamuoyunun Türkiye'deki seçimlerle ilgilenmesinde ki nedenlerden bazıları şunlardı:

- Türkiye'nin olaysız bir şekilde demokratik rejimi benimseyerek Batılı demokrasilerin bir parçası olması yönünde önemli bir adım atması,
- Türkiye'nin Komünizme karşı koymaya devam edeceği ve bu konuda Batı demokrasileri ile iş birliğine gireceği beklentisi,
- Türkiye'nin özel girişimi destekleyeceği ve yabancı sermayeye kapılarını açacağı, Devletçiliği sınırlandırarak liberalizme yöneleceği inançları,
- Türkiye'nin, Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'da yayılmasına karşı, Batı'nın yanında yer alacağına ve onların çıkarları yönünde hareket edeceğine inanmalarından dolayı Türkiye'de olan bu seçimlere karşı ilgi göstermelerini sağladı.¹⁴¹

14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin 27 yıllık tek parti iktidarına son vererek dört yıllık bir çalışma sonucunda demokratik yollardan iktidara gelmiş olması Türk siyasi yaşamı için önemli bir dönüm noktası oldu. Bu durumun oluşmasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve DP lideri Celal Bayar olmak üzere, Türkiye'de demokrasiye inanan aydınların ve Türk ulusunun büyük payı oldu ve bunun da kansız ve sakin bir şekilde, demokratik bir tutum içinde gerçekleşmesi son derece önemliydi. Bu bakımdan demokratik gelişmemizde önemli bir yer tutan bu olay gerek iç basında gerekse dış basında geniş yankılar uyandırdı.¹⁴²

2.1.2. Demokrat Parti'nin Basında Yaptığı İlk Değişiklikler

2.1.2.1. 5680 Sayılı Basın Yasasının Yürürlüğe Girmesi

Demokrat Parti'nin muhalefet yıllarında kendine ait bir yayın organı yoktu ama Vatan, Tan, Cumhuriyet, Zafer, Kuvvet, Yeni Sabah Son Posta gibi gazetelerden önemli bir destek aldı ve hatta muhalif gazetelerde Demokrat Partinin demokrasiyi

¹⁴⁰ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 176.

¹⁴¹ A.g.e., 177; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 97-99.

¹⁴² A.g.e., 82-84.

savunmasından dolayı destek verdi. Bundan dolayı Demokrat Parti'nin muhalif basınla ilişkisi gayet olumluydu.

DP iktidara geldikten hemen sonra basına verdiği sözü tuttu ve basın yeni yasasına kavuştu. Yeni basın kanunu 15 Temmuz 1950 tarihinde mecliste kabul edilerek 21 Temmuz'da yürürlüğe girdi. 5680 Sayılı Basın Yasasını yürürlüğe koyan DP'nin bu kadar hızlı olmasında CHP'nin daha önce yapmış olduğu 1931 Matbuat Kanunu ve değişikliklerinin yürürlükten kaldırması etkili oldu.¹⁴³

Yeni kabul edilen Basın Yasası ile Cumhuriyet tarihinin ilk basın yasası olan 1931 Matbuat Kanunu ve sonrasında yapılan değişikliklerle kurulan güdümlü basın anlayışı yıkılmış ve hükümetin basın üzerindeki denetimi hemen hemen kaldırıldı.¹⁴⁴

5680 Sayılı Basın Yasasının getirdiği yeniliklere göre:

- Gazete ve Dergi çıkarmak için artık hükümetin izin veya ruhsat vermesi gerekmez bir bildiri yeterlidir.
- “Kötü Ünlü” kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan ve her türlü yoruma elverişli eski maddeler yeni kanuna girmemiştir.
- Cevap hakkı yeniden düzenlenmiş ve gazetelere gönderilen her çeşit cevap ve düzeltme yazılarının anlamsız ve gülünç bir şekilde basılmasını önlemek amacıyla mahkemelere bazı yetkiler tanınmıştır.
- Basın suçlarının yargılanmasından özel mahkemeler sorumlu olmuşlardır. Böylece gazeteciler yıllarca süren davalardan kurtulmuş olacaklardır.
- Gazete sahipleri cezai sorumluluklardan kurtulmuşlardır. Yani suç sayılan bir yazıdan yazar ve yazı işleri müdürü sorumlulardır.¹⁴⁵

¹⁴³ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 391; Nuran Dağlı, Belma Aktürk, *Hükümetler ve Programları 1920-1960*, (Ankara: TBMM Yayınları, 1988), 148; Nuran Yıldız, “*Demokrat Parti İktidarı 1950-1960 Ve Basın*”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.51, S.1 (1998): 7. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3110/43075>.

¹⁴⁴ A.g.m., 7.

¹⁴⁵ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM IX. Dönem 1950-1954*, (Ankara: TBMM Yayınları, 1999), 514-522; Remzi Balkanlı, *Mukayeseli Basın ve Propaganda*, (Ankara: Resimli Posta Matbaası, 1961), 882-890; Sulhi Dönmezer, *Basın Kanunu*, (İstanbul: Beta Yayınları, 2013), 166-175.

5680 Sayılı Basın Kanununu yetersiz bulanların yanı sıra bu kanunu basın hayatı açısından bir devrim gibi gören gazeteciler vardı. Demokrat Parti ilk yıllarında sözünde durdu ve basını özgür bıraktı bundan dolayı basın özgür ve mutluydu. Bu da hükümetle gazetecilerin arasında yakın ilişkiler kurulmasını sağlıyordu.¹⁴⁶

1951 yılında ise hükümet resmi ilanların gazetede yayınlanması kriterlerini kendilerinin belirlediği bir kararname yayınlandı. Bu kararname daha sonra “*Besleme Basın*” diye anılacak gazetelerin ortaya çıkmasına neden oldu. Hükümet kendisini destekleyen gazetelere devletin resmi ilanlarını vererek ciddi maddi destek sağladı.¹⁴⁷

1952 tarihine gelindiğinde önemli olaylar oldu. 5 Temmuz 1952’de Ulus gazetesi ile aynı binada yer alan CHP arşivinin bir bölümü yandı. Ulus gazetesi bunu kundaklama olarak nitelendirdi. Yine aynı yıl içerisinde Vatan gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman Malatya’da, İslamcı bir politika izleyen Büyük Doğu Cemiyeti üyesi Hüseyin Üzmez tarafından vuruldu. Bu olaydan sonra Adnan Menderes, dinci çevrelerin yaptıklarından rahatsız olmaya başladı.¹⁴⁸

Başbakan Menderes 20 Aralık 1952’de Ankara’da gazete sahipleriyle ve başyazarlarıyla bir işbirliği toplantısı yaptı. Bu toplantılar hemen hemen her ay Ankara’da ya da İstanbul’da düzenlenirdi. Demokrat Parti’nin ilk yıllarında gazeteciler ve başyazarlar hallerinden gayet memnunnardı böyle olunca Menderes eski CHP’li gazetecilerin bile desteğini alıyordu. Böylelikle DP’de basında önemli kişileri kontrol altına alıyordu.¹⁴⁹

2.1.2.2. 5953 Sayılı Kanun

Bu dönemde gazeteciler açısından önemli konulardan bir tanesi de basın mesleğinde çalışanlarla işverenler arasındaki ilişkileri düzenleyen yasa oldu. 13 Haziran 1952 tarihinde ‘Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırılanlar Arasındaki Muhasebelerin Tanzimi Hakkında Kanun’ adını taşıyan 5953 sayılı yasa yürürlüğe girdi. Bu yasa ile DP’nin basına verdiği önem vurgulandı. Çıkarılan bu yasa 1954’te ve 1961’de iki

¹⁴⁶ Topuz, *Türk Basın Tarihi*, 193.

¹⁴⁷ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973), 191.

¹⁴⁸ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 392-393.

¹⁴⁹ A.g.e., 391; Topuz, *Türk Basın Tarihi*, 193.

değişikliğe uğrayarak günümüzde ki geçerliliğini sürdürmektedir. Yasa dönemin çalışma koşullarına geniş alanda etki edebilecek yenilikler taşıyordu.

Bu kanunla gazeteciler şu hakları elde ettiler:

- Sendika kurabilmek,
- Sosyal sigortalardan yararlanmak,
- İşverenin gazeteciyle yazılı iş anlaşması yapması zorunluluğu ve feshi halinde önceden işçiye bildirmesi ve bu durumda tazminatın ödenmesi zorunluluğu,
- Askerlikte, mahkumiyet ve gazetenin kapanması durumlarında gazeteciye ücret ödenmesi,
- Haftalık ve dini bayramlarda tatil hakkı, yıllık ücretli izin gibi hakları kazandılar.¹⁵⁰

Bu kanunda demokratik açıdan önemli bir gelişme oldu. Basın organları bu kanundan çok memnun kaldılar ve basın ile iktidar arasının da iyi kalmasını sağladı.

2.1.2.3. Demokrat Parti'nin Basına Sağladığı Yardımlar

Demokrat Parti iktidara gelmeden önce basın özgürlüğünü savunan bu alanda çalışmalar yapılması gerektiğini dile getiren önemli bir muhalefet partisiydi. Bu söylemleri sayensin de basının önemli desteğini aldı hatta iktidarı destekleyen gazeteler bile Demokrat Parti'ye ılımlı bakmaya başladı ve basının büyük çoğunluğu Demokrat Parti'yi destekler ve iktidara gelmesinde büyük katkıları olur.¹⁵¹ Demokrat Partide iktidara geldikten sonra basın adına özgürlük sağlayacak iki yasa çıkardı. Basındaki bu memnuniyet devam ederken özellikle Demokrat Parti'yi destekleyen gazetelere maddi desteklerde sağlanmaya başlandı. Bu tür destekler hem kendini destekleyen gazeteleri ödüllendirmek hem de diğer gazeteleri özendirmek için yapılıyordu. Bu desteklerden bazıları şunlardır:

¹⁵⁰ Mehmet Korkmaz Alemdar, “*Demokrat Parti ve Basın,*” *Tarih ve Toplum*, IX/53, Mayıs 1988,s.19-20; Topuz, *Türk Basın Tarihi*, 194; Yıldız, “*Demokrat Parti İktidarı 1950-1960 Ve Basın*”, 8.

¹⁵¹ Orhan Koloğlu, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Basın*, (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1992), 68-69; Topuz, *Türk Basın Tarihi*, 177; Yasin Kayış, *Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür*, (İstanbul: Libra Yayıncılık, 2009), 100-101.

- Demokrat Parti'nin yanında olan gazetelere basın cezalarında daha inisiyatifli yaklaşıyordu.
- Kredi olanağı, arsa sağlama, kat çıkma gibi konularda kolaylık sağlanıyordu.
- Demokrat Parti'nin yanında olan gazetelere resmi ilan verilmesi kağıt ihtiyaçlarının karşılanması gibi birçok kolaylık sağlıyordu.

Demokrat Parti'nin izlediği bu tutum ayrıcalık yapıyor gibi gözükse de basın üzerinde ki baskıları kaldırıp hem de basına önemli destekler sağlaması yönünden liberal bir tutum olarak değerlendirildi.¹⁵²

Resmi ilanların dağıtımının DP yanlısı basına verilmesi muhalefetteki basını kızdırdı çünkü gazeteler sadece İstanbul'dan topladıkları peşin satış paralarıyla ayakta kalmakta zorlandıkları için resmi ilanları almaya ihtiyaç duyuyorlardı. CHP döneminde en çok resmi ilanı Ulus gazetesi almaktaydı bu gazeteden sonra CHP'yi destekleyen Tanin ve Memleket gazeteleri de fazla ilan alıyorlardı. DP iktidara gelince ise Ulus hiç ilan alamadı Demokrat Parti'nin destekçisi olan Zafer, Türk Sesi, Son Havadis, Son Posta, Milliyet gibi gazeteler çok fazla ilan almaya başladı aynı zamanda bu gazetelere kağıt, makine, malzeme olanakları da sağlandı.¹⁵³

Bir başka mühim konudaki gelişme de şuydu: 1953 yılının Şubat ayında Meclis, basın suçlarına sadece sivil mahkemelerin bakmasını öngören kanun tasarısını oyçokluğuyla kabul etti. Adalet Komisyonu ile Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ'ın karşı çıkmalarına rağmen kabul edilen kanun gereği, gazeteciler artık askeri mahkemelerde yargılanmayacaklardı.¹⁵⁴

2.1.3. İktidar ve Basın Arasındaki İlk Gerginlik

İlk dönemlerdeki olumlu düzenlemelere rağmen basın ve iktidar arasında iyi giden ilişkiler uzun sürmedi, DP'nin izlediği ekonomik ve siyasi politikaların olumsuz

¹⁵² Yıldız, “Demokrat Parti İktidarı 1950-1960 Ve Basın”, 8-9.

¹⁵³ Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, 70.

¹⁵⁴ Hakkı Devrim, *Demokrasinin 50 yılı 1945-1995*, Cilt 1,(İstanbul: Radikal- Aydın Kitaplar, 1990), 167.

sonuçları ortaya çıktıkça basın bu olumsuzlukları kamuoyuna aktarmaya başladı. Eleştirilere uzun süre dayanamayan DP ise yasal ve idari önlemler alarak basını susturma yoluna gider. Böylelikle DP ve basın ilişkileri ilk günlerden gerilmeye başladı.¹⁵⁵ Demokrat Partinin dini, laikliğin karşısına alan tutumu da gerginliğin oluşmasında ki nedenlerden birisiydi. Demokrat Parti, ezanın yeniden Arapçaya dönüştürülmesini laikliğin gerekçesi olarak nitelendirdi.

Gerginliğin önemli sebeplerinden biri de ekonominin bozulmasıydı, bu durum basın iktidar ilişkilerinin sarılmasında etkili oldu. Demokrat Partinin ekonomi politikasında yaşadığı ekonomik krizin yanı sıra Marshall yardımının da azalması ve aynı zamanda IMF ile olan ilişkilerin bozulması ile IMF'nin istikrar programının uygulanması isteğinin reddedilmesi kullanılan kredi miktarını çok aşağılara çekti. Bu da gerginliğin başlamasındaki nedenlerden biri oldu.¹⁵⁶

Yaşanılan sıkıntılar sonrasında hayat pahalılığı giderek artarken gelirler artmadı, fiyatlar ucuzlamadı. Bir takım partiler görevlerini kötüye kullanarak yolsuzluklara yol açtılar. Karaborsacılık ve vurgun işlerine de karışanlar olsa da particilik endişesi altın da korundular. Demokrat Partiyi desteklemeyen yöneticilere karşı da baskı arttı. Aynı zamanda Demokrat Partinin tarım kesiminin gelişmesi için aldığı önemli tedbirler büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına yaradı, kredi dağıtımı da sahip olunan toprağın büyüklüğüne orantılı oldu. Traktör kullanımının da elverişli olabilmesi için toprağın belirli bir büyüklükte olması gerekir. Bundan dolayı traktörleri de büyük çoğunlukla yine büyük toprak sahipleri aldı. Köyün lehi için alınan bu kararlar köylerde ki mevcut adaletsizliği daha çok arttırdı. Demokrat Partinin, büyük toprak sahipleri ve ağalar lehine aldığı tedbirlerden biri de Köy Enstitüleri'ni tavsiye hareketlerini tamamlamak oldu. Köy Enstitüsünün amacı yoksul köylü nüfusunun okuması ve kendine yarayacak belli konular da uzmanlaşmasını sağlayarak toplumun kalkınmasına hizmet etmektir ancak yoksul köylünün bilinçlenmesi büyük toprak sahiplerine ve ağalara karşı mücadele etmelerini sağladı, bu da büyük toprak

¹⁵⁵ Alemdar, "Demokrat Parti ve Basın", 19-20; Yasin Kayış, *Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür*, (İstanbul: Libra Yayıncılık, 2009), 103.

¹⁵⁶ Seyfettin Gürsel, "Dış Borçlar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.2. İletişim yayınları, 1982, 473-475.

sahiplerinin ve ağaların çıkarların ters düştüğü için bunun önlenmesi istediler. DP'nin ilk iktidar yılında bakan olan Tevfik İleri zamanın da Köy Enstitülerinin ortadan kalkması için çalışmalar yapıldı 1952 yılın da Köy Enstitülerinin adı değiştirilerek Köy Öğretmen Okulları haline getirildi. 27 Ocak 1954 tarihinde de asılsız suçlamalarla Köy Enstitüleri tamamen kapatıldı. Böylece halkı ileri götürme yolunda Türkiye'de yapılan en ciddi girişimlerden biri olan enstitüler tarihe karışmış oldu.¹⁵⁷

Yapılan toplantılar ve parti kongrelerinde hükümetin izlediği bu politikalar büyük eleştirilere yol açtı. Bu toplantıları izleyen gazete muhabirlerinin eleştiri ve saldırıları olduğu gibi gazetelerin de yazmaları özellikle de ekonomi haberlerine geniş yer vermeleri iktidarı bu konuda endişelendirdi Adnan Menderes, gazetecilerle iyi ilişkiler içinde olduğu için böyle yazılar yazmamaları gerektiğini düşünüyordu, bu durumdan oldukça rahatsızdı. İktidarla basın arasında ki iyi ilişkiler bu dönemden sonra bozulmaya başladı.¹⁵⁸

DP'nin basın ile ilgili ilk gerginliği Ulus gazetesiyle aynı binada yer alan CHP, arşivinin bir bölümünün yanması ile sonuçlanan ve Ulus gazetesi tarafından kundaklama olarak nitelendirilen yangın oldu. İkinci Vatan gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da Büyük Doğu Cemiyeti üyesi olan Hüseyin Üzmez tarafından vurulması oldu.¹⁵⁹ Basınla iktidar arasında ki gerginliğe neden olan başka bir olayda Halkçı gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın, Başbakanı hakaret ettiği gerekçesi ile 24 Eylül 1954'te 26 ay hapse mahkum olmasıdır. Seksen yaşına gelmiş ve gazetecilik mesleğinde önemli bir yerde olan gazetecinin yakalanıp ceza evine atılması basında büyük tepkilere yol açtı. Gazeteciler Yalçın'ın serbest bırakılması için çeşitli bildiriler yayınladılar yurt içinden ve yurt dışından gelen baskıların artması sonucu Cumhurbaşkanı Celal Bayar, yasanın kendine verdiği yetkiye dayanarak 108 gün sonra hapis cezasını kaldırdı. Bu gibi olayların yaşanması sonucunda 1954 seçimlerinden

¹⁵⁷ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 149-151; Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, (İstanbul: Tarihçi Kitapevi, 2010), 505-506.

¹⁵⁸ Topuz, *Türk Basın Tarihi*, 195.

¹⁵⁹ Emin Yalman, *Gördüklerim, Geçirdiklerim*, (İstanbul: Pera Turizm Yayıncılık, 1997), 302.

sonra muhalif basındaki eleştirilerin yoğunluğu giderek arttı buda basın ve muhalefette gerginliğin oluşmasına neden oldu.¹⁶⁰

2.1.3.1. Basın Kanunu ve Basında Baskıların Artması

Demokrat Parti 1950 yılında iktidara geldiğinde basında olumlu bir hava yarattı, ancak yaşanan bazı olumsuz gelişmeler bu havanın bozulmasına neden oldu. Demokrat Parti, iktidarının gücü arttıkça eleştiriye tahammülü azalıyordu. Bu tahammülsüzlükte DP'nin basına karşı sertleşmesine neden oluyordu. Bu durum Demokrat Parti'nin de basın için bazı kısıtlayıcı önlemler alması konusunda çalışmalara başlamasına neden oldu. Bu önlemler basının işleyişini zorlaştıran önlemlerdi. Tarafsız basına yapılan ilk kısıtlama 1951 yılında çıkarılan resmi ilanlar kararnamesiyle oldu. Özellikle muhalif basında bu kısıtlamalar tepkilere yol açtı.

Daha sonraki kısıtlama 1953'te Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklerle oldu. 1953 düzenlemesi ile artık bakanlara sıfatları ve hizmetleri konusunda hakaret edilirse bunun cezai işlemleri için şikayete gerek duyulmaksızın sadece savcının ya da bakanın oluru alınarak ceza işlemlerinin takibi başlatıla biliyordu. Bu durum muhalif basın tarafından Demokrat Parti'nin iktidarı kaybetmekten korktuğu için kendi yerini korumak adına bu düzenlemeyi yaptığını ileri sürerken iktidarda olan Demokrat Parti ise anarşiye son vermek için böyle bir düzenleme yapıldığını dile getirir. Bu dönemde ekonomik ve siyasi alanda yeterli olamayan Demokrat Parti özellikle muhalif basın tarafından giderek artan eleştirilere maruz kaldı.

Demokrat Parti, 1954 seçimleri yaklaşırken gücünü koruyabilmek için gitgide tahammülsüzleşiyordu bu tahammülsüzlük Millet Partisi'ni kapatmaya, CHP'nin malvarlığına el koymaya kadar gitti amaç CHP'yi maddi anlamda güçsüz bırakmaktı, aynı zamanda gençlerin gücünü fark eden DP gençlerin desteğini alabilmek için Genç Demokratlar Derneği'ni kurdu ve seçim hazırlıklarında gençlerin gücünden yararlanmak istedi ancak seçim hazırlıkları için bunları yeterli görmedi ve bunların dışında 1954 yılında iki düzenleme yaptı birincisi 9 Martta basın davalarına bakacak mahkemeler konusu düzenledi ikincisi de yeni yasa çıkartmak oldu. Basına yapılan en ciddi

¹⁶⁰ Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1994), 167-168.

kısıtlama ise 1954 seçimleri öncesinde yapılan Basın Kanunu'ndaki değişiklik ile oldu. 9 Mart'ta kabul edilen 6334 sayılı kanuna göre:

- Basın organlarında, kişinin şeref ve onuruna atıf da bulunanlara, itibarını sarsacak, ününe veya servetine zarar verebilecek içerikler yayınlayanlara,
- Rızası olmaksızın şahsi veya ailesi hakkında olumsuzluklara neden olabilecek içerik yayınlayanlara,
- Yukarıda belirtilmiş olan gerekçeler doğrultusunda da tehditte bulunanların 3 aydan 3 seneye kadar hüküm giymesine ve bin lira altı olmaksızın ağır para cezalarına çarptırılacağına ilişkin kararlar alınıyordu.
- Devletin siyasi veya mali itibarını sarsacak ve kamu huzurunu bozacak yalan haberler yayınlayanlar hakkında 1 yıldan 3 yıla kadar hapis, iki bin beş yüz lira ve üzeri ağır para cezası verilecek. Bu suçlar resmi sıfatı olan birine karşı işlendiği durumda cezanın yarı fazlası kadar arttırılabilir. Aynı zamanda bir gazeteci iddiada bulunduğu bu iddiayı ispatlama hakkından mahrum bırakılıyordu.¹⁶¹

Bu kanun büyük tartışmalara neden oldu ama Demokrat Parti hiçbirini dikkate almadı. Özellikle Demokrat Parti muhalefetken antidemokratik kanunları tavsiye etme sloganlarıyla iktidara geldi ama yine bu partinin getirdiği antidemokratik tasarı ve yine bu partinin milletvekilleri tarafından desteklenerek 9 Mart 1954'te kanunlaştırıldı. Meclis 12 Martta yeni seçime karar vererek dağıldı.¹⁶²

2.1.4. İspat Hakkı

Demokrat Partinin kurulduğu yıllardan beri içinde muhalefetin olduğu biliniyordu. Anlaşmazlıkların çoğu Başbakan Menderes ile Bakanlar arasında ortaya çıktı. Bakanların istifası ile sorunların çözümlendiği görünüyordu. Genellikle Menderes hükümetinde görev alan muhalifler anlaşamadıkları konular olunca istifa yoluna başvuruyorlardı. 1953 yılına gelindiğinde istifalar giderek artmaya başladı. Bütün bu istifaların asıl nedeni Başbakan Menderes'in kendi politikalarından vazgeçmeyerek

¹⁶¹ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 277; Yıldız, "Demokrat Parti İktidarı 1950-1960 ve Basın", 11-12.

¹⁶² Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 136-137.

Bakanlar üzerinde kurmuş olduğu baskı oldu. Demokrat Parti içinde asıl muhalefetin ortaya çıkması basına ispat hakkını ortadan kaldırmayı amaçlayan yasa nedeni ile oldu. Bu yasanın çıkmasında, hükümet uygulamalarının basın tarafından eleştirilmesi, bazı yolsuzluklar olduğu iddiaları hükümetin basına kısıtlamalar getiren bu kanun tasarısını hazırlamasına neden oldu ve 9 Mart 1954'te 6334 sayılı “yayın yolu ile veya radyo ile işlenecek bazı suçlar hakkında yasa” yürürlüğe girdi. Bu yasa ile basının kendini kanıtlama hakkı ortadan kaldırılıyordu. Demokrat Parti, aynı gün 6337 sayılı yasada da değişiklik yaparak ağır cezayı gerektiren basın suçlarının ağır ceza mahkemelerinde görülmesini yasallaştırdı. Kısaca, 6334 sayılı yasa basına kanıtlama (ispat hakkını) ortadan kaldırıyordu.¹⁶³ Bu yasaların çıkarılması Demokrat Parti içindeki muhalefeti daha da arttırdı ve bu yasadaki sonradan basına verilen cezaların sayısı arttı. Muhalefet olduğu bilinen milletvekillerinden Fethi Çelikbaş olmak üzere 3 eski bakan olan 10 Demokrat Partili milletvekili 2 Mayıs 1955 gününde meclise bir önerge vererek basına ispat hakkının tanınmasını istediler. Bu önergede Enver Güreli dışında Seyfi Kurtbek, Turan Güneş, Fethi Çelikbaşın, Raif Aybar, Kasım Küfrevi, Kamil Bengü, Ekrem Alican, İbrahim Öktem, Muhlis Bayramoğlu, Mustafa Ekinci'nin de imzaları vardı. Bu dönemde basın özgürlüğü için engel olarak görülen ispat hakkı hem basında hem de meclis görüşmelerinde tartışma konusu oldu. Yani gazeteci, bir görevin kötüye kullanıldığı bir olayı bulur, ortaya çıkarır, bunu kanıtlayacak durumdadır ama bu hak onlara tanınmaz. Basına ispat hakkının verilmesini isteyen bu milletvekillerinden, hükümetin ve DP'nin prensiplerine aykırı olduğu gerekçesiyle bu kanun teklifini geri almaları hususunda tavsiyelerde bulunulmasına rağmen milletvekilleri bu teklifi geri almadılar. İspat hakkı önergesini meclise sunan bu milletvekilleri 1945 tarihinde dörtlü önergeyi veren milletvekillerine benzetiliyordu ve onlarında Demokrat Parti'den ayrılıp yeni bir parti kuracağı söylemleri başladı. Bunun üzerine DP genel idare kurulu 22 Temmuz'da Başbakan Adnan Menderes başkanlığında toplanarak adı geçen milletvekillerinin Yüksek Haysiyet Divanına verilmesine karar verdi. Basına ispat hakkı tanınması isteyen milletvekilleri 4. Kongre öncesi ihraç edildi, bu milletvekilleri: Fevzi

¹⁶³ İspat Hakkı, gazetecilere yayımladıkları haberler dolayısıyla haklarında dava açılması halinde haber konusu iddiayı ispat etme hakkını vermeyi ve ispatın davalının durumunu etkilemesini öngörüyordu. Yıldız, “ Demokrat Parti İktidarı ve Basın”, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3110/43075>, 493.

Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Safaettin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçet Kayaalp, Ziyaat Ebüzziya, Mustafa Timur, Sabahattin Çıracıoğlu. İspat hakkını destekleyen 10 milletvekili, savundukları görüş uğruna 15 Ekim 1955 tarihinde Demokrat Partiden istifa ettiler. Bu milletvekilleri, Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, İbrahim Öktem, Raif Aybar, Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Turan Güneş, Mustafa Ekinci ve Kasım Küfrevi'dir. Bu ihracında altında yatan gerçek ise parti içi muhalefeti güçlendirerek Menderes'i kongrede yenilgiye uğratma isteklerinin varlığıydı. Bu istifalar basında geniş yer tuttu. Basın bu kişilerden hürriyet kahramanları şeklinde bahsetti ve partini iktidara gelene kadar güzel sözler söylediğini iktidara geldiğinde ise değiştiğini söylediler.¹⁶⁴

2.1.5. 6-7 Eylül Olayları ve Basına Yansımaları

Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler 6-7 Eylül olaylarının yaşanmasına zemin hazırladı çünkü Kıbrıs'ın Yunanistan'a dahil olmasını isteyen Rumlar Kıbrıs'ta Türklere karşı terör olaylarını çoğalttı ve buna da Yunanların bir kısmı destek verdi. Bu durum Türkiye'deki vatandaşlarında Kıbrıs konusunda duyarlılığının artmasına neden oldu.

6 Eylül 1955 yılında İstanbul Ekspres gazetesinde çıkan habere göre, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin yanındaki Türk Konsolosluk'na atıldığı iki bombadan birinin patladığı, Atatürk'ün evi ve konsolosluk binasının zarar gördüğü haberi yayımlandı ve bunu duyan Türk kamuoyu ve halkı harekete geçti ve galeyana gelen halk İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde sokağa çıktı ve şiddetli olaylar yaşandı. Bu habere çok sinirlenen halk azınlıkların çoğunlukta yaşadığı semtlerde yangın çıkarıp mağazaların vitrinlerini kırdılar. Olaylar kısa sürede büyüdü.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 276-281; Bozdağ, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, 51-53; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 137-138; Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, 237-238; Yıldız, "Demokrat Parti İktidarı 1950-1960 Ve Basın", 13-14.

¹⁶⁵ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 433-435; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 164-166; İsmet Bozdağ, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, (İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1975), 47-48.

O geceye tanıklık eden kişilerden Gazeteci Metin Toker: O gece yaşananları unutamadığını mağazaların yerle bir olduğunu, sokakların eşyalarla dolu olduğunu ve birçok yerde yangın çıktığını ve bu yapılan hareketlerin hiçbirinin asil olmadığını dile getirirken aynı zamanda yapılan bu yağmacılık hareketinin sebebi olan Kıbrıs'ı ve Rumları bu yağmacılığı yapanların unuttuklarını ve “ On binlerce lira kazanıyorlar, iki paralık malı dünya kadar pahalıya satıyorlar.” sözlerinin yükseldiğini, Menderes'in övünerek ilan ettiği her mahalledeki on beş milyonerin halk vicdanında ne derin yaralar açtığını gün ağarırken ki manzaranın gösterdiğini dile getiriyor. O gece için “*Varoşlar, şehre inmişti.*” diyor.¹⁶⁶ Cumhuriyet gazetesi yazarı Oktay Akbal: Yaşanan gecenin korkunç bir gece olduğunu dile getirirken akla gelmeyecek şeylerin olduğunu, papazların sakallarının kesildiğini, azınlık dükkanlarının talan edildiğini bunun bir ‘*utanç günü*’ olduğunu dile getirir. Olayı gerçekleştirenlerin kendilerini vatansever gibi gördüklerini dile getirirken olayları çıkaran bu yalan haberin neden ortaya atıldığına ise anlam veremiyordu.¹⁶⁷ Milliyet gazetesi yazarı Hasan Pulur 6-7 Eylül Olaylarını şu şekilde açıklar: “*6-7 Eylül Olayları kışkırtılıp, sonra ipin ucunun kaçırıldığı bir olaydır, hele yağma başlayınca... Adam vitrinde bile bakamadığı elbiseyi, kazağı, paltoyu bir taşla camı kırıp alınca, onu durdurmak mümkün mü? Onun için siyasetçilerin kışkırtmaları çok tehlikelidir, hele dışarıdakilerin hıncını içeridekilerden almak...*”der.¹⁶⁸

6 Eylül 1955 akşamı trenle Ankara'ya doğru hareket etmek üzere İstanbul'dan ayrılan Cumhurbaşkanı ve hükümet üyelerinin birçoğu yolda ayaklanmanın boyutunu öğrendikten sonra Ankara yolundan geri dönerek İstanbul'a geldi. Hükümet çıkan olaylara müdahale edebilmek için 7 Eylül 1955 günü sıkıyönetim ilan etti ve gece dışarı çıkmak yasaklandı.¹⁶⁹ Olaylar gece yarısına kadar sürdü ve ordu birliklerinin müdahalesiyle bastırılabilirdi. Olaylar bastırılana kadar çok sayıda dükkan tahrip edildi, evlere saldırıldı, kiliseler yakıldı ve en kötüsü Türkiye'nin saygınlığı zarara uğradı. Bu

¹⁶⁶ Rıfat N. Bali, *6-7 Eylül 1955 Olayları Tanıklar-Hatıralar*, (İstanbul: Libra Yayıncılık, 2010), 23-25.

¹⁶⁷ A.g.e., 43-44.

¹⁶⁸ A.g.e., 122-123. Daha fazla tanıklara ve hatıralara ulaşmak için bk. Rıfat N.Bali, *6-7 Eylül Olayları...*

¹⁶⁹ Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 43-44.

olayların nasıl ve kimler tarafından düzenlendiği ise bugün hala tam anlamıyla bilinmemektedir.¹⁷⁰

Olaylardan hemen sonra hükümet, olayda sorumlu olan kişilerin araştırılıp tutuklanmasını sağlarken olayda ihmali olan kişileri de görevden aldı ayrıca zararı olan herkesin belirlenerek tüm zararlarının karşılanacağı açıklandı ve bir komisyon kurdurarak zararı olan herkesi tespit etti ve zararı karşıladı. Menderes bu olayları büyük bir komünist darbesi olarak nitelendirdi. 12 Eylül'de mecliste yaptığı konuşmayla Fuat Köprülü de bu görüşü savundu.¹⁷¹ Olayları engelleyemedikleri düşünülen milletvekilleri kendileri istifa etti.

Muhalefet lideri İsmet İnönü'de olaylar milli bir felaket olarak değerlendirir ve büyük bir üzüntü içinde olduğunu söylerken hükümetin aldığı önlemleri desteklediğini dile getirir.¹⁷²

Üç büyük ilde sıkıyönetim ilan edildiğinden basına da sınırlamalar getirildi. Bu olayla ilgili yazılar yazan bazı gazeteler belli sürelerle kapatıldı.

6- 7 Eylül Olaylarının yaşanması Türkiye'yi hem ekonomik yönden hem de siyasi yönden büyük bir zarara soktu.¹⁷³

2.1.5.1. 6-7 Eylül Olayları Sonucunda Basın Üzerindeki Kısıtlamalar

Kıbrıs sorunu yüzünden Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler gergindi. Bu dönemde Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve saldırılar olduğu yönündeki haberler 1955 yılında gerçekleşen 6-7 Eylül olaylarının başlamasına yol açmıştır bu olaylar bir takım kışkırtmaların sonucunda artarak hükümeti güç durumda bıraktı. Yapılan bu haberler halkın Rumlara ait olduğunu düşündükleri dükkanları yakıp yıkmalarına neden oldu. 7 Eylül günü öğle saatlerinde Beyoğlu'ndaki Belediye Meclis binası önünde, Milliyetçi sloganlar atan bir grup polis tarafından dağıtıldı, bu olaylarda polis yetersiz kalınca askeri birliklerden de yardım istendi ancak olaylar kontrol altına alınıncaya

¹⁷⁰ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 166.

¹⁷¹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C.3, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1968), 195.

¹⁷² *Ulus Gazetesi*, 19 Eylül 1955, 1.

¹⁷³ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 433-437; Bozdağ, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, 47-50; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 164-168.

kadar bütün mağazalarda büyük hasarlar oluştu. 8 Eylül gecesi İskenderun'daki Rum-Ortodoks kilisesinde gerçekleştirilen dinamitli saldırıda kilisenin duvarı hasar görürken olayın sorumluları yakalanamadı. 9 Eylül günü de Alsancak'ta bulunan tren garı karşısındaki Aya Vuklin kilisesi yakıldı ancak itfaiyenin müdahalesi sonucu yangın durduruldu. 10 Eylül'de Balıklı'daki Rum Hastanesi'ni ateşe vererek yakmak isteyen 3 kadın saldırgan yakalanarak tutuklandı, yine 10 Eylül günü bir gayrimüslimin fabrikasına saldırı bulunmak için toplanan 70 kişilik bir grup, polis tarafından etkisiz hale getirildi. Olayların ertesi günü sıkıyönetim ilan edildi. Saat 00.00 ile 05.00 arası sokağa çıkmama yasağı getirildi. Devriye kontrolleri sıklaştırıldı. 3 büyük kent olan Ankara, İzmir ve İstanbul'da tutuklamalar gerçekleştirilerek olayların önüne geçilebildi. İstanbul'da 1104 kişi tutuklanırken, Ankara'da 300 ila 469, İzmir'de 50 ile 170 kişi arasında tutuklamalar gerçekleştirildi. Emniyetin olayları kontrol etmekteki başarısızlığı nedeniyle İçişleri Bakanı Namık Gedik'in görevinden istifa etmesi sonucu geçici olarak yerine Savunma Bakanı olan Ethem Menderes atandı.¹⁷⁴ Savunma bakanlığı görevine de Bakan Fuat köprülü getirildi. Olaylardan sonra sıkıyönetimle beraber gazetecilere konulan yasaklardan başlıcaları şunlardı:

- Halkı heyecanlandıracak haberlerin yayınlanması yasaktır. Meclisteki görüşmeler halkı heyecanlandıracak nitelikteyse yazılmayacaktır.
- Hükümeti tenkit etmek yasaktır.
- Hükümetin çalışmalarını etkileyecek biçimde yazılar yasaktır.
- Sıkıyönetim çalışmalarıyla ilgili haberler yasaktır.
- Darlık, kıtlık ve yokluk haberleri yazılmayacaktır.(Örnek olarak Ekmek almak için fırınların önünde sıra bekleyen insanların resimlerini koyamazsınız.)
- 6 Eylül olaylarını komünistlerden başkasının yaptığı yönündeki yazı ve yorumlar yasaktır.
- 6 Eylül olayları ile ilgili haber ve resimler yasaktır.
- Magazin sayfalarında halkı heyecanlandıracak resim ve yazılar yasaktır.

Ayrıca çıplak kadın resmi basmakta yasaktır.

¹⁷⁴ Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları*, 44-45.

Bu yasaklar sonra sıkıyönetim komutanlığı tarafından gazetelere telefonla yasaklar bildirilmeye devam etti. Bu yasaklar bazıları:

- Kıbrıs'taki olaylarla ilgili haber vermek, resim basmak yasaktır. (12 Eylül 1955)
- Öğrenci Birlikleri ve başka dernekler hakkındaki kovuşturmalarda ilgili haber basılamaz. (12 Eylül 1955)
- Heyecan verici cinayet haberlerinin geniş biçimde yazılması yasaktır. (17 Eylül 1955)
- Sıkıyönetim mahkemeleriyle ilgili haber basılamaz. (17 Eylül 1955)
- Bugün Hürriyet gazetesinde, tahrip edilen dükkanların sayısı çıkmıştır, olduğu gibi aktarılamaz. (17 Eylül 1955)
- Beşiktaş'ta bir çuval içerisinde iki yanık ceset bulunmuştur, yazılması yasaktır. (29 Eylül 1955)¹⁷⁵

6-7 Eylül olaylarından sonra bazı gazeteler kapatıldı. Bunların bazıları müddetsiz kapatılırken bazıları 6 ile 15 gün kapatıldı. Bu gazetelerden bazıları Ulus, Sabah Postası, Hürriyet, Zafer, İstanbul Ekspresi, Dünya, Vatan gibi gazetelerdi.

6-7 Eylül olayları iç ve dış politikada önemli sonuçlar doğurdu özellikle bu olaydan sonra basın üzerinde bir baskı politikası uygulandı. Bu olaydan sonra azınlık olan Rumlarla da sıcak olan ilişkiler bozulmaya başladı aynı zamanda dış politikada da Türk-Yunan ilişkilerinin bozulmasına da neden oldu. Atatürk zamanında kurulan iyi ilişkiler 6-7 Eylül olaylarından sonra oldukça gerildi.

2.1.5.2. Basına Getirilen Yeni Yasaklar

Demokrat Parti hükümeti artan bu eleştirileri engelleyebilmek adına basın yasasına yaptığı değişikliklerle basına bir takım kısıtlamalar getirmeyi amaçladı 1956 yılında 5680 sayılı basın yasasının 5, 6, 7, 8, 16, 17, 19, 25, 29, 30, 32, 34 ve 39'uncu

¹⁷⁵ Topuz, *Türk Basın Tarihi*, 198-199; Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, 245-246.

maddelerinin değiştirilmesi ve 3 yeni madde eklenmesi kararını verdi ve bir tasarı hazırladı.¹⁷⁶ Bu tasarıya göre:

- Süreli yayınlardan sorumlu olan müdürlerin en az lise mezunu olmaları ve devamlı Türkiye’de oturmaları gerekmektedir.
- Süreli yayınlardan sorumlu müdürlerin kamu hizmetlerinden yararlanabiliyor olması ağır hapis, kusurlu suçlar hariç olmak üzere 6 aydan fazla hapis cezası ile hüküm giymemeleri gerekmektedir.
- Resmi kurumlara karşı dürüst olmaları, iftira atmamaları, yalan şahitlik ve sahtekarlık yapmamaları, fuhuşa özendirme, hırsızlık, dolandırıcılık, emniyeti suistimal suçlarından biriyle hükümlü olmamaları gerekiyordu.
- Süreli yayınlarda işlenen bir suçtan dolayı, suçu işleyenin yanı sıra haber ya da belgeleri verenler ile sorumlu müdürler ve yayının sahiplerinin de cezalandırılmaları kabul edildi.
- Bir haber hakkında yanıt ve yalanlamada hiçbir şekilde değişikliğe uğratılmaksızın alındığının ertesi günü aynı sıra yayınlama zorunluluğu getirildi.
- Ceza davalarına ait haberlerin yargı kararıyla yasaklanabilmesi kabul edildi ve basın suçlarına verilen cezalarda arttırıldı.

6334 sayılı kanunda da değişiklikler yapılarak basın üzerinde kısıtlamaya gidildi, hazırlanana tasarıya göre:

- Basın yoluyla her ne şekilde olursa olsun namus, şeref, itibar veya haysiyete tacizde ve hakarete bulunulması,
- Şöhret, meslek veya servete zarar verebilecek bir suçun yüklenmesi,
- Kişilerin isteklerine aykırı olarak veya ailevi durumlarının yayınlaması halinde verilebilecek cezaların bir yıl ile üç yıl arasında hapis üç bin lira ile on bin lira arasında para cezası ile cezalandırılır,

¹⁷⁶ Antalya’da İplik ve Dokuma Fabrikasının temel atma töreninde Adnan Menderes gazetecilerin kendi aleyhinde yazdıkları yazıların sahte olduğunu vatandaşlara duyuracaklarını söylemiştir. Bk. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın...*, 146.

- Basın yoluyla devletin siyasi ve mali itibarına zarar verebilecek ya da halkı telaşlandıracak veya kamu düzenini bozarak halkı devlete olan güvenini sarsacak haber, yazı ve fotoğraf yayınlayanlarında bir ile üç yıl hapis cezası, en az on bin lira ve üzeri para cezasına çarptırılmaları, suçun tekrarlanması durumunda cezanın bir misli, para cezasının on misli arttırılması kabul edildi.

Basın üzerinde yapılan bu değişiklikler basının ceza korkusu ile görevini yapamayacağı için basını susturmak adına yapılan değişiklikler olarak nitelendirildi bu sınırlamalar ve ağır koşullar muhalefet ve ana muhalefet lideri İnönü tarafından eleştirildi.¹⁷⁷

Hem basın hem de muhalefet tarafından eleştirilen bu yasa değişiklikleri iktidara dahil olan milletvekillerinden oylamaya katılan 283 üyenin 281 olumlu oyu ile kabul edilirken oylama sırasında 2 ret oyu kullanıldı ve 243 milletvekili oylamada bulunmadı.

2.1.6. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yasasındaki Değişiklik

Hükümetin yapmış olduğu basın yasası değişikliğinden sonra toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasasının da bazı maddelerini değiştirerek baskı ve kısıtlamalara devam etti. Bu yasaya göre muhalefetin miting meydanlarında iktidarı eleştirmesinin engellenmesi amaçlanmıştı. Demokrat Partiye göre ise Anayasanın teminatında olan hak ve hürriyetleri kısıtlayıcı bir değişiklik değildi. 27 Haziran 1956 tarihinde 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası kabul edildi. Bu yasaya göre:

- Siyasi partilerce ya da siyasi gösteri yapmak amacıyla yapılacak olan toplantılar gösteri yürüyüşleri, seçim zamanları dışında yapılamayacak,
- İlgili şahıslar kendi mensup üyeleri arasında düzenlemiş oldukları toplantıların kapalı yerde yapılması, toplantı ve yürüyüşün gerçekleşebilmesi için en az 48 saat önce toplantı meydanının mülki amirinden izin alınacak,

¹⁷⁷ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 285-287.

- Gösteri ve yürüyüşlerde nutuk söylenmemesi, suça teşvik ve halkı tahrik edici harekette ve söylemlerde bulunulmaması,
- Aksi durumlarda gösteri ve toplantıların dağıtılabilecek olması,
- Güvenliğin askeri birlikler tarafından sağlanacak olması,
- Açık alanda gerçekleştirilecek olan gösteri veya toplantıların en geç güneşin batışına kadar sürecektir olması,
- Halka kapalı gerçekleşecek olan toplantılarda yayın yapılmaması,
- İlgili şahısların kendi tüzükleri çerçevesince yılda en fazla 3 kez toplanabilmeleri gibi yeni kısıtlamalar getirildi.
- Kısıtlamalara uymayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerin dağıtılması esnasında polisin herhangi bir hedefe ateş açabilme yetkisi vardı.
- Yine yasa dışı hareket eden olursa işlediği suça göre 3 ay ile 3 yıl arasında hapis ve 500 ile 5.000 lira arasında da para cezası ile cezalandırılmaları kabul edildi.¹⁷⁸

Yasa, iş güvenliği ve düzeni sağlamak amacıyla çıkarıldığı söylene de siyasi olarak demokrasiye aykırı bir yasa çünkü bu yasa ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri konusunda önemli kısıtlamalar getiriyor. Ayrıca yoruma açık maddelerinin olması nedeniyle de uygulamaları esnasında sorunların yaşanmasına neden oluyordu. Bu yasa ile muhalefet ve basın iyice baskı altına alındı ve özgürce düşüncelerini dile getiremez oldular.

2.1.7. Nazım Hikmet'in Affı

1949 yılının ortalarında Nazım Hikmet'in affı gündemde yerini almıştı. Vatan gazetesinde yayınlamış olduğu yazıda Ahmet Emin Yalman, 10 yıldan fazladır ceza evinde olan Nazım Hikmet'in aklanarak ceza evinden çıkarılması gerektiği düşüncesini yayınlamış olduğu bu yazısıyla öne sürmüştü. Ahmet Emin Yalman yayınlamış olduğu yazısı sonrasında bu konu hakkında makaleler de kaleme aldı. İlerleyen günlerde ünlü avukat Mehmet Ali Sebük, konunun hukuki boyutlarını ele alarak Vatan gazetesinde bir

¹⁷⁸ A.g.e., 288-289.

yazı yayınladı ve bu yazıların ardınlar ülkenin ileri gelen isimleri de Nazım Hikmet'in affı için imza kampanyası başlatarak destekte bulundular. Nazım hikmet'in annesi, Ayşe Celile hanım da hazırlamış olduğu "Oğlumu Bağışlayın" yazılı pankartla Galata Köprüsü'nde gezerek kampanyaya destek verdi. Yazarların, düşünürlerin ve birçok ünlü isminde destek vermiş olduğu bu kampanya etkili oldu ve iktidar partisi CHP bu konu hakkında hazırlamış olduğu önergeyi meclise sundu. Önerge doğrultusunda affın gerçekleşeceği beklendiği sırada, CHP solcu bir şair olan Nazım Hikmet'in affının gerçekleşmesinin seçim süresince muhalifler tarafından irdeleneceği gerekçesi ile konu hakkındaki düşünceleri değiştirmişti. Kampanyanın olumsuz sonuçlanmasına tepki yaratmak adına açlık grevine giren Nazım Hikmet sağlık sorunları yaşaması sonucu, Mehmet Ali Aybar'ın ısrarı üzerine grevi bıraktı.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından 1950 yılının Temmuz ayında çıkan genel afla birlikte 13 yılın ardından özgürlüğüne kavuşan Nazım Hikmet olası durumlara karşı emniyet güçleri tarafından sıkı takibe alınmıştı. Nazım Hikmet'in affı gençleri iki böldü ve Nazım Hikmet'in affını isteyen ve istemeyen gençler arasında olaylar çıktı.¹⁷⁹ Eserlerini yayınlamasına izin verilmeyen Hikmet, tanıdıklar aracılığıyla İpek film'de bir işe girebilmişti. Nazım Hikmet'in toplum üzerindeki etkisi iktidarı rahatsız ediyordu. 1951 yılında askere çağrılan Nazım Hikmet yıllar evvel bahriye okulunda çürük raporu almıştı. Hikmetin yeniden askere alınmak istenmesi de çeşitli kaygılara neden olmuştu. Tartışmalar sonrası İstanbul boğazından Karadeniz'e açılarak Moskova'ya giden Nazım Hikmet, iktidar ve basın tarafından vatan haini olarak nitelendirilerek gündemde epeyce yer tuttu. Sağ görüşlü gruplarca koz niteliği taşıyan bu olay eklemeler yapılarak anlatılmaya devam edildi. En nihayetinde Nazım Hikmet 1951 yılında Türkiye Cumhuriyet'i vatandaşlığından çıkarıldı. En çok dikkat çeken durum ise, Demokratik Partinin iktidara gelinceye dek geçen süreçte özgürlük ve demokrasi adına yapmış olduğu atıfların aksine İktidara geldikten sonraki süreçte sol düşünce karşıtı tavır alması oldu. Diğer sağ partilerde bu konuda DP ile aynı tutumu sergilemişlerdir. Muhalif olan CHP bu tutum karşısında sessizliğini koruyordu. Nazım

¹⁷⁹ Serhat Hürkan, *Ak Karşı Devrim 14 Mayıs 1950*, (Ankara: Sinemis Yayınları,2010), 45-46.

Hikmet'in yazıları 1965 yılı ve sonrasında okuyucu ile buluştu ve oyunları sergilenerek şiirleri beslendi.¹⁸⁰

2.2. DEMOKRAT PARTİ VE MUHALEFET

Türkiye'de iktidarların tek başına egemen oldukları yıllar 1940'lı yıllarda sona ermeye başladı ve siyasette muhalefet olgusu ortaya çıktı. İktidarlar artık ülke siyasetinde tek ses değillerdi. Muhalefetin oluşması ile birlikte ülkede çoğunluğun sesinin daha iyi duyulması ve ileri demokrasi yolunda muhalefetin oluşması gerekiyordu.

Ancak bu yeni muhalefetlik olgusuna Türkiye hızlı bir şekilde alışmadı ve iktidarlara olan ilişkileri hep tartışmalı ve zayıf oldu. Çoğu dünya ülkelerinde olduğu gibi bizim ülkemizde de hangi parti iktidarda olursa olsun, iktidar sahipleri için muhalefet demek; yalan söyleyen ezilmesi ve yok edilmesi gereken bir şeymiş gibi algılandı. Nitekim böyle olduğca da muhalefetin demokrasi için değeri pek anlaşılamadı ve de demokrasideki yerini sağlıklı şekilde bir türlü alamadı.

Daha önce kendisi muhalefet olan DP için 1950'li yıllar iktidar olma zamanıydı ve bu sefer karşısında iktidar değil muhalefet vardı. Şikayet ettikleri ve yanlış giden şeyleri düzeltmeleri için yetki ve fırsat kendilerinde idi ve siyaset dünyasında pozitif tarafa geçtiklerinden işleri daha kolaydı.

TBMM'nin dokuzuncu dönem çalışmalarının başlaması ile on yıl sürecek olan Demokrat çoğunluklu olağan toplantıları da başladı. TBMM 1 Kasım 1950'de Celal Bayar'ın nutkuyla açıldı. Nutkunda Bayar, hükümet programında söylediklerini tekrarlayarak "Şimdilik" kibrit, bira, rakı, konyak, likör ve av malzemesinin devlet tekeline çıkarılarak serbest ticarete bırakılmasının uygun görüldüğünü, özel girişimin destekleneceğini, bütün iktisadi gücün birinci derece tarım üzerinde yoğunlaştırılacağını, Amerika ve Batı ile ilişkilerinin sıkılaştırılacağını söyledi ve de "özel teşebbüsü esas tutan serbest bir ekonomi nizamında işçinin grev hakkını ve teşkilatlanma hürriyetini tanımak gereklidir..." diyerek konuşmasını yaptı.¹⁸¹

DP hükümetinin göreve başlamasının üzerinden çok geçmeden, ilk icraatlarından sayılacak, ezanın tekrar Arapça okunması tartışması başladı. Başbakanın

¹⁸⁰ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, C.2, (Ankara: İmge Yayınları, 1995), 30-32.

¹⁸¹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 104-105.

verdiği demeçlerde bu yönde karar alınacağını göstermekteydi. CHP'nin bu yönde sert eleştirisi bulunmamakta, hatta sessiz kaldığı söylenebilirdi ancak muhalefet yönetimi temel olarak bu yasaya karşıydı. Ezanın Türkçe okunması milli şuur ve milliyetçiliğin göstergesi olarak görülmekte, Türk yurdunda ezan Türkçe okunmalıdır düşüncesi CHP'de hakimdi. Meclisin yoğun istek ve baskılarıyla bu teklif görüşüldü ve sonuç olarak ramazan ayının başlamasından bir gün önce teklif yasalaştı ve ramazanın ilk günü tüm yurtta tekrardan ezan Arapça olarak okunmaya başlandı.¹⁸²

Her iktidarda olduğu gibi DP iktidarının da karşısında olan muhalefet yeri geliyor çok sert eleştirilerde bulunuyordu. İlk döneminde hem ülke siyasetiyle hem de muhalefet eleştirileri ile meşgul olmak durumunda kalıyordu. Muhalefetli yeni siyaset yılları demokratlar içinde yeni bir tecrübeydi hem de kendileri daha önceleri muhalefette olmalarına rağmen farklı bir tecrübeydi çünkü artık iktidar kendileriye muhalefet başkalarıydı ve bu tecrübe bazen onları da zorluyordu. Ancak karşılarında uzun yıllar tek parti siyaseti yapan CHP vardı ve iktidara gelmelerinde bunun katkısı olduğu gibi, muhalefetteki CHP'yi de bu sayede daha kolay susturabiliyorlar ve halka dediklerini daha kolay kabul ettirebiliyorlardı. Ancak yinede muhalefet muhalefettir ve her iktidar partisi için muhalefetle başa çıkmak her zaman zor olmuştur.

Menderes hükümetinin ilk döneminde muhalefetin ilk ve en önemli tepkisi meclise danışılmadan Kore'ye asker gönderilme meselesiydi. Bir diğer eleştiri de sivil ve askeri kadrolardaki değişiklikler için oldu. Bu ve benzeri bir sürü olay iktidarla muhalefet arasındaki tartışmayı arttırmış, buna karşılıklı olarak Zafer ve Ulus gazetelerinin de sert eleştirel yayınları eklendiğinde iki parti arasındaki kızışma daha da artmaya başlamıştı. Nitekim kalabalık grupların sürekli Ankara'ya gelerek İnönü ile görüşmeleri iktidarı oldukça rahatsız etmeye başladı ve Zafer gazetesinin yayınlarından da bu rahatça anlaşılmaktaydı.

Bu ziyaretlere benzer gösteriler Demokratlar tarafından da başlatılınca, siyasi ortamın tansiyonu yükselmişti. İşte tam bu sıralarda, 13 Mart 1951 tarihinde toplanan Konya - Kadın Han ilçesinde, bazı DP'li delegeler tarafından; fes giyilmesi, Arap harflerinin kabul edilmesi, Şeriat ve Mecellenin hukuk sistemi olarak kabul edilmesi, kadınlara çarşaf giydirilmesi, çok kadınla evlenilebilmesi gibi isteklerin ortaya atıldığı

¹⁸² Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*, 65-66.

yönündeki iddialar, muhalefetin, iktidarı gericilikle suçlamasına sebep olacaktı.¹⁸³ Bu iddialar Atatürk, Türk Devrimi ve bunların karşısında yer alan gericiilik gibi konuların yeniden gündeme gelmesine yol açacaktı.¹⁸⁴ Tüm bu olaylardan en çokta üniversite gençleri rahatsız olmuş ve sayıları 2000'leri bulan öğrenci grubu, 20 Mart 1951 tarihinde, Atatürk aleyhinde yazıları ile bilinen İslamcı, Büyük Doğu Dergisi önünde toplanarak bir protesto gösterisinde bulunmuşlardı. Bu gösteri üzerine iktidar, İstanbul'daki tüm öğrenci toplantılarını yasaklamıştı.¹⁸⁵

İktidar ve muhalefet arasında başlatılan görüşmeler sonucunda, her iki partililerinde Ankara'yı ziyaret etmelerine ara verilmişti. CHP Genel İdare Kurulu 23 Mart 1951 tarihinde bu kararın gerekçesini açıklayan bir bildiri yayınlamış, bu bildiride; " Dünyayı tehdit eden ve yurdumuzu saran tehlikeler ortada dururken ve memleketin bunca hayati davaları tedbir beklerken, şu nazik zamanda iktidarın aşırı bir vehim yüzünden soğukkanlılığını kaybetmesine vesile vermemek için bu şekilde hareket edildiği belirtilmiş¹⁸⁶ ve bu gelişme gerginliğin yumuşamasında etkili olmuştu.¹⁸⁷

Ancak tartışmalar daha sonra tekrar alevlenmiş ve CHP Genel sekreteri Kasım Gülek'in 10 Haziran 1951 tarihinde, Bilecik'te yaptığı seçim konuşmasında; iktidarın, Devlet radyosunu bir parti çığırtkanı, haline getirdiğini öne sürerek, durumu protesto etmiş ve hükümeti devrimleri korumamakla suçlamasıyla tartışmalar daha da artmaya başladı. Oysa Başbakan tam tersi düşüncede olup, muhalefet ve basının sesini kısmayı düşünmediklerini, muhalefetin de radyodan yararlanmasına olanak tanıdıklarını belirtmiştir.¹⁸⁸

Muhalefet üzerine baskıların tekrar arttığı 1952 yılı zamanlarında Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri, siyasi gelişmeleri kamuoyuna anlatmak için yurt gezilerine başladılar. Kasım Gülek ve partili diğer arkadaşları ile birlikte Eskişehir, Balıkesir,

¹⁸³ *Ulus Gazetesi*, 14 Mart 1951.

¹⁸⁴ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 240.

¹⁸⁵ A.g.e., 241.

¹⁸⁶ *Ulus Gazetesi*, 24 Mart 1951.

¹⁸⁷ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 241.

¹⁸⁸ A.g.e., 241-242.

Edirne ve Kırklareli illerini kapsayan bir yurt gezisine çıktılar.¹⁸⁹

İnönü, İzmir Gezisinde 5 Ekim 1952 tarihli konuşmasında: " Öyle bir vatan ki orada ne vatandaş hak ve hürriyeti vardır, ne adli teminat vardır, ne siyasi teminatı vardır. Hukuki nizam yıkılmış ve her şey baskı altına alınmıştır. Öyle bir vatan ki içinde bütün vatandaşlar kan ağlamakta idi..." dedi. Ayrıca İnönü ülkede karışıklık olduğu ve ülkenin iyi yönetilmediği iddialarını desteklemek için; "Nifak bir defa patlarsa çok uzun sürer, çok derin yaralar açar" demişti. Muhalefet lideri İnönü'nün gerilimi yükselten, hükümete yönelik ağır eleştiriler içeren konuşmaları kısa sürede karşılığını buldu. Menderes de aynı sertlikte karşılık vermekte gecikmedi ve İnönü'nün konuşmasını " İhtilal beyannamesine" benzetti ve İnönü'yü diktatör olmakla suçlamaktan geri kalmıyordu.¹⁹⁰

Ayrıca CHP lideri İnönü 10 Mayıs 1952 tarihinde de 15 günlük Karadeniz turuna çıkmıştı. Ordu'da yaptığı konuşmasında iktidar partisini eleştirerek," seçilmek şerefini taşıdığı müddetçe, partisinin başında bulunacağını" açıkladı ve "arkadaşlarına gelecek zulmün kendisini çiğnemedi onlara ulaşamayacağını" belirterek, parti örgütüne moral vermeye çalışacaktı. İnönü'nün Trabzon'da yaptığı konuşmasında ise; " Partizan bir hükümet demokrasi zehridir..." diyerek, radyo ve başka konularda kendilerine büyük haksızlık yapıldığını belirttikten sonra; "Bugünkü hükümet anti-demokratik bir devre girmiştir ve mutlaka düşecektir." demecini kullandı.

Menderes de tepki olarak 3 Haziran'daki konuşmasında İnönü'yü eleştirdi ve Menderes muhalefetin mecliste yapılması gerektiğini savunarak; "Paşa, Büyük Millet Meclisini beğenmiyor, huzursuzluktan bahsediyor, Meclisteki konuşmalara tahammül edemiyor, insaf etsin eski meclisteki haller düşünülürse, bugünkü meclis Kabe'dir... Hürriyet yok diyerek meclisi terk ediyorlar. Gitsinler fakat biz onlar tekrar geriye dönsün diye peşinden koşacak değiliz..." gibi açıklamalarla kendisini savunmaya çalışır.¹⁹¹

¹⁸⁹ A.g.e., 244.

¹⁹⁰ Şerif Demir, *Düello Menderes ve İnönü Demokrat Partiden 27 Mayıs Darbesine Olaylar*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 50-51.

¹⁹¹ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 244-245.

1952 yılının 30 Temmuzundaki CHP Parti Meclisi toplantısında iktidarın baskılarından söz edilmiş ve iktidarın muhalefetsiz rejim istediği yönünde beyanlar verilmiştir. Ayrıca bu konuya istinaden meclis toplantısı sonunda bir bildiri yayımladı. Bildiride alınan kararlardan bazıları şöyledir:

- İktidarın CHP’yi borçlandırma tertipleri, muhalefetten kurtularak muhalefetsiz bir rejim kurmak yolunda takibine koyulduğu politikanın merhalelerinden biridir.
- Anayasa ve genel hukuk prensipleri çerçevesinde ve yüksek Türk mahkemeleri önünde Cumhuriyet Halk Partisi’nin verilmeyecek hiçbir hesabı yoktur.
- Partimiz ve muhalefetin hayatına tevcih edilmiş olan bu tertipler karşısında CHP olarak, Anayasa teminatı içinde kalarak mücadele etmek ve bu yoldan da demokrasimizi korumak azmindeyiz.¹⁹²

CHP Trabzon milletvekili ve Grup Başkan Vekili Faik İsmet Barutçu da, Ulus Gazetesinde yayımlanan “Çukur” ve “Uçurum” başlıklı makalelerinde “Demokrasilerde azınlığın haklarını çiğnemeye hiçbir iktidar heves edemez.” diye yazdı.¹⁹³

2.2.1. Orduda Yapılan Değişiklikler

Demokrat Parti 2 Haziran günü meclisten güvenoyu aldı. O gün CHP’nin mecliste söz hakkı isteyip de söz hakkı verilmemesi üzerine meclisi terk etmesi DP’yi daha da endişelendirdi. Ordu da hala İsmet İnönü’nün sözünün geçiyor olması ve İsmet İnönü’nün asker kökenli olmasından dolayı ordu da saygınlığa sahip olması, darbe girişimi yapılarak hükümete el konulması konusunda Demokrat Parti’nin endişesini arttırıyordu.

¹⁹² Hakkı Devrim, *Demokrasinin 50 yılı 1945-1995*, Cilt 1, (İstanbul: Radikal-Aydın Kitaplar, 1990), 152.

¹⁹³ A.g.e., 152.

5 Haziran tarihinde bir albay,¹⁹⁴ Adnan Menderes'i ziyaret ederek 8-9 Haziran günü şahsiyetine karşı bir darbe yapılacağını söyledi. Bu olay Menderes'i harekete geçirdi ve hemen Celal Bayar ile görüşükten sonra tedbir almaya başladı.

6 Haziran 1950' de DP yöneticileri orduda beklenmedik bir karar ile ordunun baştan aşağıya neredeyse tüm kuvvetleri değiştirildi ve yerlerine, Demokrat Parti'ye yakın sayılabilecek yeni komutanlar atandı. Bunun dışında 15 General ve 150 kadar Albayı da kısa süre içinde emekli yaptılar.¹⁹⁵

Değişimin çok ani ve darbe gibi olması birçok söylentiye sebep oldu. Seçimlerin ardından dönemin Genel Kurmay Başkanı ve bazı generallerin İsmet İnönü'yü ziyaret ettikleri iddiaları ortaya atıldı. Metin Toker, İsmet İnönü'ye yapıldığı iddia edilen ziyareti hatıralarında şöyle anlatmaktadır: “...9 Haziran 1950 günlü *Hürriyet Gazetesinde Ankara muhabirinin ‘Komutanlar Dedikodusu’ başlığı altında yaptığı haberde şu yorumlara yer vermiştir; söylentiye göre CHP’nin iktidarı kaybettiği 14 Mayıs 1950 Pazar günü akşamı bugün kendilerine bir görev verilmemiş olan ve durumları bilinmeyen bazı komutanlar İsmet İnönü’ye hatır sormuşlar, bir emri bulunup bulunmadığını öğrenmek istemişlerdi. Ordu yüksek komuta heyetindeki değişiklikler bu teşebbüsün ürünüdür.*” diyerek bu iddiayı ortaya attı.¹⁹⁶

Böylece DP’nin önündeki tehdit sayılabilecek unsurlar ortadan kalkmış oluyordu. Bu değişiklikler ile birlikte Menderes ordu üzerindeki gücünü göstermişti. Bununla da yetinmeyip idari amirler arasında büyük değişiklikler yaptı. Böylelikle kısa sürede kararlılığı sayesinde devlet iktidarını fiilen ele geçirdi. 9 Haziran 1950 Menderes DP parti başkanlığına seçiliyor ve böylelikle Türk siyasi tarihinde “Menderes Devri”

¹⁹⁴ Cem Eroğul, bir Albay Menderes’e ihbarda bulunulduğunu yazarken, ayrıntılı bilgi için bakınız: Cem Eroğul, Demokrat Parti..., .88; Mustafa Albayrak ise DP Ankara milletvekili Seyfi Kurtbek’in ihbarda bulunduğunu yazmaktadır. Bk. Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde..., 191. Şerafettin Turan ise Seyfi Kurtbek’in Celal Bayar’a ihbarda bulunduğunu ve Bayar’ın Genel Kurmay Başkanına bu durumu sorduğunu ve Ordunun rutin işlerinin görüşüldüğü bir toplantı yapıldığı cevabını aldığını yazar. Bk. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Türkiye*, 4. Kitap, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999), 29.

¹⁹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Haziran 1950, 1; Yeni Sabah Gazetesi, 7 Haziran 1950, 1; Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 88.

¹⁹⁶ Metin Toker, *DP’nin Altın Yılları 1950-1954*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991), 23.

denen bir dönem başlıyor.¹⁹⁷

2.2.2. İlk Önemli Baskı İşaretleri

2.2.2.1. Hüseyin Cahit Yalçın'ın Dokunulmazlığının Kaldırılması

Hüseyin Cahit Yalçın, ülkemizin önde gelen başyazarlarından biriydi ve dürüstlüğü ve kaleminin sertliği ile ön plana çıkan yazarlardandı. Korkusuz bir şekilde kaleme aldığı yazılarının her daim arkasında duran bir yazardı. Bu sebepten dolayı çok kez mahkemelik oldu ama mahkemelerden beraat etti. Bu durum Demokrat Parti'nin hiç hoşuna gitmiyordu.¹⁹⁸

Muhalefete karşı girişilen ve tamamen haksız sayılabilecek ilk baskı, bir muhalefet milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması biçiminde belirtilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, Ulus gazetesinde "Gözü Kapalı Oy Verme" başlıklı yazı yazmış ve bundan dolayı aleyhinde kovuşturma açıldı. Hüseyin Cahit aynı zamanda milletvekili olduğundan, savcılık kendisini mahkemeye verebilmek için meclise başvurdu ve diğer yandan da aynı suçtan dolayı Ulus'un yazı işleri müdürünü dava etti. Dokunulmazlık meselesi komisyonda görüşülürken, davada yazı işleri müdürü beraat etti. Karma komisyonda dokunulmazlığın kaldırılmaması yönünde rapor verdi.¹⁹⁹

Rapora muhalefet edenlerden biri olan ve DP adına söz alan Hamid Şefket İnce, Yalçın'ın bu yazısı ile DP'yi açık hedef alan konuşmasını eleştirmiştir. CHP adına söz alan Faik Ahmet Barutçu ise, komisyon çoğunluğunun verdiği bu karara uyulması gerektiği üzerinde durmuştur.²⁰⁰

İşte bu mesele meclis genel kuruluna gelince Demokratlar, hukuk kurallarını çiğneme pahasına ve komisyon raporuyla beraat kararını dikkate almayarak, Hüseyin Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığını kaldırdılar. Muhalefete ve basına gözdağı vermek için alınan bu kararın gayrimeşru olduğundan şüphe yoktur ve Demokrat Parti'nin çoğunluk

¹⁹⁷ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 191-194; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 88-89; Turan, *İsmet İnönü Yaşamı*, 29-30.

¹⁹⁸ Kemal Bağlum, *Anıpolitik 1945-1960*, (İstanbul: Bilgi yayınevi, 1991), 130-131.

¹⁹⁹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 123.

²⁰⁰ Ayşe Asker, *Askeri Darbeye Doğru*, (Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2013), 36.

istibdadının yönelişinin ilk önemli belirtilerinden biridir.²⁰¹

2.2.2.2. Muhalefete Yapılan Tasfiye

Demokrat Parti ve CHP arasındaki bir anlaşmazlık da Demokrat Parti'nin yabancılara uyguladığı politika konusunda oldu. Demokrat Parti'nin uyguladığı bu politika da CHP daha ılımlı açılımdan yanaydı ve bundan dolayı iktidarı eleştirmeye başladı. Yabancılara bu kadar ayrıcalık vermenin memleketin çıkarları ile uyuşmadığını ısrarla belirtiyordu. Bunun üzerine Demokrat Parti, CHP'nin tek parti sırasında hazineden veya başka resmi kurumlardan aldığı ve kendi adına tapuya tescil ettirdiği gayrimenkullerin listeleri hazırlandı. Demokrat Parti Grubu 25 Temmuz 1951 tarihinde toplanarak Halk Partisinin hakimiyetindeki bu gayrimenkulleri hazineye devretmeye karar verdi.²⁰²

2.2.3. Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi İle Mücadelesi

Demokrat partililer yeniden CHP ve mallarıyla uğraşmaya başladılar. Bunun içinde cemiyetler kanununu değiştirmeyi planlamışlardı ve partilerin amaçları dışında gayrimenkul edinemeyecekleri hususunda bir hüküm eklemek oldu. Bu bütün partiler için geçerli olacağından hukuka aykırı kabul edilemezdi. Ancak Nisan 1952 tarihinde yaptıkları bu girişim sonuçsuz kalmıştı. Yine de Halk Partisi bazı gayrimenkullerini satmış, ancak para yine partide kalmıştı.

100 kadar Demokrat milletvekili daha aradan iki ay geçmeden, CHP'nin "meşru yollar haricinde" hayır kurumlarından, iktisadi devlet teşekküllerinden edindiği emlak ve paranın hazineye intikalini öngören bir yasa teklifi hazırladılar. Ayrıca Halk evlerinden aldıkları 600 milyonu da CHP'nin zimmetine geçirdiği iddia ediliyordu. Bu olaylardan sonra CHP malları ve serveti üzerinde tartışmalar başladı ve CHP de bu olaylarla kendini temize çıkarmak için oldukça uğraşmak zorunda kaldı iktidar muhalifleri hırsızlıkla suçlamış ve namusları hakkında şüphe uyandırarak kendileri için bu olaydan bir kazanım sağlamışlardı.²⁰³

²⁰¹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 123.

²⁰² A.g.e., 108-109.

²⁰³ A.g.e., 124.

Maddi varlığı tehlikeye giren muhalefet de hiç boş durmadan karşı tarafa çok sert saldırılarda bulunmaya başladı. Karşılıklı olarak her türlü suçlama ve ağır sözler kolaylıkla yapılmaya başlanmıştı. Bazı olayların çıkması kaçınılmaz olduğu bu zamanda İnönü 1952 Ekiminde Ege bölgesine geziye çıktı. 7 Ekim’de İnönü’nün Manisa konuşmasında olaylar patlak verdi, DP ve CHP’liler birbirlerine girdiler. Bu olayda İki taraf arasında boğuşmalar yaşandı ve CHP binası taşlandı. Bir sonraki günde Balıkesir gezisi düşünen İnönü, daha oraya ulaşmadan başlayan olaylardan Balıkesir valisi sayesinde haberdar oldu. Halk partililerin toplandığı meydanı Demokrat partililer basarak bir nevi orayı işgal ettiler ve karşı miting düzenlediler. İnönü de olayların daha fazla büyümemesi için gezisini yarıda bıraktı ve Balıkesir şehir merkezine girmekten vazgeçti. Bitmek bilmeyen bu karşılıklı tahrikler sonunda kardeş kavgasının eşiği zorlanmış ve daha sonra yaşanacak büyük olayların ilk provasını yapmıştı. Bu olaylardan iki tarafında zarar göreceğini anlayan partililer bundan korkmuş ve daha sonra bir nebze duruldular.²⁰⁴

2.2.3.1. Muhalefetteki CHP’nin Tutumları

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimleriyle başa gelmesi hem Demokrat Parti açısından hem de 27 yıllık iktidarı son bulan CHP açısından sürpriz bir sonuç oldu. Demokrat Parti iktidarı devralmasına rağmen, hükümetteki yerini sağlam görmüyordu. Bunun için bir takım girişimlerde bulundu. Ancak CHP de seçim hoşnutsuzluğu içindeyken bu girişimleri kendi ile mücadele ediliyor olarak algıladı ve bunları muhalefeti sindirme çabaları olarak değerlendirdi.

CHP, Demokrat Parti başa gelir gelmez, DP’nin diktatör heveslisi bir parti olduğunu iddia etti. Oysa Demokrat Parti iktidarı daha yeni iktidar olmuş bir partiydi. Demokrat Parti halkın istek ve arzularını, muhalefetteyken halka verdiği vaatleri yerine getirmek için faaliyetler içindeydi.²⁰⁵

CHP seçim sonuçlarını kolay şekilde kabullenemedi. Demokrat Parti’nin sergilediği faaliyetleri CHP, tabanını partiden ayırmaya çalışıyor olarak algıladı ve

²⁰⁴ A.g.e., 124-125.

²⁰⁵ Cemil Koçak, *Demokrat Parti Karşısında CHP Bir Muhalefetin Analizi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 167-172.

muhalefeti ezmek istediğini veya kendisine göre kukla bir muhalefet yaratma hevesinde olduğunu iddia etti. Bunu da parti, “İktidarın arzusuna göre ayarlanmış bir muhalefetle demokrasi olamazdı” şeklinde ifade ediyor ve eleştiriyordu.²⁰⁶

CHP’ye göre, DP iktidarının niçin böyle bir yola başvurduğunu Genelgede şu şekilde açıklandı:

“İktidarın bu asabiyeti ve tehditleri sebepsiz değildir. 14 Mayıs’tan beri yapılan dört seçimde milyonlarca vatandaşın etrafında toplandığı bir siyasi teşekkül olarak CHP, kendilerini rahatsız etmektedir. Demokrasi davasına gönülden inanmış olanlar muhalefet ne kadar kuvvetli olursa olsun, bunun mevcudiyetinden rahatsızlık duymazlar... Muhalefeti yıldırma ve sindirme gayretleri, hiçbir zaman bizi memleket ve tarih karşısında şerefli vazifemizi yapmaktan alıkoyamayacaktır.”

Kocak’a göre de, bu genelgeyle CHP’nin Demokrat Parti iktidarına karşı ilk yıllarda anlayışlı, olumlu ve ılımlı bir muhalefet yaptığı söylenemezdi.²⁰⁷

Toker’e göre de siyasi gerginliğin nedeni iktidarda aranıyordu:

*“Muhalefetin hırçın olup olmamasının hükümetin tutumunda hiçbir tesir bulunmaması gerekirdi. Ondan beklenen; kendi işine bakması ve iktidarını sürdürmeyi kavgada, sertlikte, huzursuzluk verici tedbirlerde değil, sandık başında aramalıydı.”*²⁰⁸

Bu konuyla ilgili İsmet İnönü 9 Ekim 1950 tarihli radyo konuşmasında eleştirisini şu sözlerle yapmıştı:

“İktidar ilk gününden itibaren kendisine göre bir devlet teşkilatı ve gene kendi anlayışında bir demokrasi rejimi kurmayı önemli bir iş saymıştır. Bugün iktidardakileri meşgul eden başlıca mevzu, muhalefete karşı açtıkları mücadeledir. Bu mücadele uzun süreden beri kurmaya çalıştığımız demokratik idarenin geleceği için endişeler uyandırıyor.”

İnönü’ye göre bu hususlar, siyaset adamları ve gazetecilerin mahkemeye verilmesi, demokratik idarenin gelişmesini sağlayamazdı. Oysa bunlarla uğraşacak boşa

²⁰⁶ A.g.e., 173.

²⁰⁷ A.g.e., 174.

²⁰⁸ A.g.e., 175.

zaman yoktu; asıl sıkıntı milletin içinde bulunduğu mali sıkıntıydı.²⁰⁹

2.2.4. 5830 Sayılı Yasası'nın Kabulü ve Halk Evlerinin Kapatılması

Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetin ve Türkiye Devleti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu ve ölünceye kadar da Genel Başkanlığı'nı yaptığı bir partidir. Tek parti zamanında devlet ile parti bütünleşmesi sonucu mal varlığı hızlı bir şekilde artmıştı. Ayrıca Atatürk'ün vasiyetiyle de önemli oranda mal varlığına sahip oldu. DP, CHP'nin bu mal varlığını kullanıp yeniden iktidarı ele geçirmesinden korkuyordu.

1932'de kurulan halkevleri, mühim bir kültür ve siyasi eğitim kurumları olarak kullanıldı. CHP'ye bağlı olarak çalışan halkevlerinin sayıları iyice arttırıldı. 1939 yılında sayısı 373'e varan Halkevleri, 1950 yılına varıldığında sayı 478 ve Halkodalarının sayısı 4322'ye kadar çıkmıştı. 1947 yılında toplanan yedinci CHP Kurultayında Halkevlerinin CHP ile ilişkisinin kesilmesi kararı alındı ama uygulanamadı. Halkevlerinin CHP'nin bir yan kuruluşu olarak çalışmasını CHP'de istemiyordu ama CHP hükümeti zamanında bu bağ kesilemedi. Menderes iktidara geldiği ilk günlerde bu durumdan rahatsız olduğunu dile getirir ve halkevlerine yardım adı altında devlet bütçesinden CHP'nin para temin ettiğini dile getirir. Menderes bu durumun tek parti döneminden gelen haksız bir alışkanlık olduğunu düşünür ve ödenek yokluğu gerekçesiyle halkevlerini kapatmak ister. İki parti arasında uzun görüşmeler yapılsa da bu konuda uzlaşma sağlanamadı.²¹⁰

Daha önceleri direkt olarak Halkevlerine karşı olmayan Demokrat Parti, seçimden zaferle ayrıldıktan sonra, CHP'nin ekonomik ve nüfus gücünü kullanarak iktidarı tekrar almasını önlemek istiyordu. Seçimden sonra Zafer gazetesinin "Hesap Günü Gelmiştir" başlıklı yazısında Maliye bakanının açıklamasına atıfla: "Milletin parasıyla yapılan Halk partisi binalarının ve o zamanki iktidarlarca Halkevlerine verilen 50 milyon liranın hesabının sorulacağı..." şeklinde açıklamaya yer verilmişti. Bu haber CHP elindeki malların geri alınması ve Halk evlerinin kapatılması için iktidarın bir

²⁰⁹ A.g.e., 177.

²¹⁰ Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*, 73-74.

hazırlık içinde olduğunun ilk işareti olmuştu.²¹¹

Daha sonraları Menderes, Halk evlerine yapılan ve toplam 59,5 milyon lirayı bulduğu sanılan özel idare ve hazine yardımlarından 9-10 milyonunu CHP tarafından kullanıldığını iddia etti.²¹²

Halkevleri birçok binası ve demirbaşları ile CHP'nin haksız kazanç ve mal edinildiği savunulmaktaydı. İktidar DP hükümeti de bundan oldukça rahatsız olduğundan Halkevlerinin kapatılmasıyla boşalan binaların ve mallarının Türk Ocaklarına geçebileceğini savunmuştu.²¹³

CHP'ye göre halk evlerinin kapatılması ve mallarına el konulması gasp ve müsadere kanunundan başka bir şey değildi. Ancak muhalefet iddialarına karşın keskin ve susturucu nitelikte cevaplar verilecekti. İktidara göre eğer bir gasp ve müsadere varsa bunu geçmişte CHP yapmıştı. Yine iktidara göre, CHP bu malları devlet hazinesinden ve millet malından edinmişti ve konuda "milli vicdan" kararını çoktan vermişti.²¹⁴

CHP'nin daha önceki kongresinde aldığı karar doğrultusunda halkevlerinin hukuki durumunun yeni bir tüzel kişiliğe kavuşturulmasını talep etmesi üzerine Menderes ile CHP'li Barutçu arasında uzlaşma görüşmeleri başladı. Sonuç olarak Barutçu halkevlerinin kanuni düzenlemesi için Menderes'ten zaman istedi ve Menderes de bu isteğe olumlu yaklaştı.

12 Aralık 1950'de Demokrat Parti Meclis Grubu, CHP mallarının alınarak hazineye devrini görüşmeye başladı. DP'li milletvekilleri Hamit Şevket İnce, Halil Nuri Yurdakul ve Remzi Oğuz Arık söz alarak CHP'nin sağladığı haksız kazancın boyutlarını mali istatistiklerle açıkladılar. DP Meclis Grup söz alan Menderes, sözlerine halkevleri müfettişliği yaptığı ve halkevlerinin kurulduğu günden beri istenen amaca ulaşmadığını dile getirerek konuşmasına başlar ve konuşmasında halkevlerinin bugünün toplumsal yapısında yabancı bir cisim gibi önemsiz olduğundan toplumsal bir işlevi kalamadığından bahseder ve bunların kapatılıp yeniden yani bir düzen kurulması

²¹¹ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 209.

²¹² A.g.e., 210.

²¹³ A.g.e., 241.

²¹⁴ Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*, 75.

gerektiğini dile getirerek halkevlerinin kapatılması konusundaki kesin tavrını ortaya koyar. DP Meclis Grup Toplantısında halkevlerinin kapılması ve CHP'nin mal varlığının hazineye devri kabul edildi. Ama Celal Bayar araya girerek halkevlerinin kapatılmasını engelledi ve konu geçici kapandı.

Menderes'in, CHP'ye halkevlerini düzenlemesi için verdiği süre sonucunda yeniden görüştüler ama herhangi bir uzlaşma sağlayamadılar. DP'liler daha fazla beklemedi ve DP'li milletvekilleri harekete geçerek yasal düzenleme için hazırlıklara başladılar.

Yasa tasarısı 24 Temmuz 1951'de DP Meclis Grubu'nun önüne geldi. Grup 'Halk Partisi'nin ve Halkevlerinin haksız elde ettiği malların devlete iadesi hakkındaki yasa tasarısını' oybirliği ile kabul etti. Konu Meclise geldiğinde CHP, halkevlerinin kendilerinden alınmasına karşı çıkmadılar ama kültür kurumu olarak korunmayıp kapatılmasına ve malların hazineye devrine CHP'li yöneticiler karşı çıktılar. 8 Ağustos 1951 tarihinde CHP'nin karşı çıkışlarına rağmen mecliste yasa kabul edilerek geçti. Yasanın yürürlüğe girmesi için Bayar'ın onayı gerekiyordu. Celal Bayar, Adanan Menderes ile aynı fikirde değildi ve yasayı onaylamak istemedi hatta bir ara tekrar görüşülmek üzere meclise göndermeyi düşünse de Demokrat Partiden gelen baskıya daha fazla direnemedi ve yasayı onayladı. Bu kararla halkevleri kapatılarak mallarının tamamı, CHP mallarının da bir kısmı hazineye aktarıldı. Böylece uzun süre açık olan ve aydınlanmanın ve ulus olma bilincinin oluştuğu Halkevleri kapatıldı ve unutulmaya yüz tuttu.²¹⁵

DP muhalefet yıllarında tek parti sistemini çoğu zaman eleştirmişti ama iktidara geldikten sonra yapılan değişiklikler, tasfiyeler, muhalefeti güçsüzleştirip yok etmek için yapılan eylemler DP'nin iktidara gelmeden önce sergilediği tavrına zıt bir durum sergiliyordu.

2.2.5. Türkiye Köylü Partisi

Bu dönemde en önemli muhalefet partisi, Cumhuriyet Halk Partisiydi. Demokrat Parti iktidardayken Türkiye'de siyasi yaşam genel olarak ikiye bölünmüş gibi

²¹⁵ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 208-212; Demir, *Düello*, 282-288; Yücel, *Demokrat Parti*, 101-102.

gözükse de CHP dışında da muhalefet partileri bulunmaktaydı.

Türkiye Köylü Partisi'nin kurulmasına neden olan olay Demokrat Parti Üçüncü Büyük Kongresine gidecek delegelerin seçimi oldu. Demokrat Partili milletvekilleri kendi illerine hakim olmak istiyorlardı ama hemen her ilde birden çok Demokrat Partili Milletvekili bulunuyordu. Mayıs 1951'de Demokrat Parti Seyhan İl Kongresinde iki grubun mücadelesi söz konusu oldu. Bu gruplardan biri Başbakan Adnan Menderes, Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü, Meclis Başkanı Refik Koraltan ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu yer alırken diğer grupta Seyhan Milletvekilleri Remzi Oğuz Arık, Cezmi Türk, Yusuf Ziya Eker yer alıyordu. Demokrat Parti kurucularının baskısı altında devam eden kongre sonunda Menderes ve grubunun desteklediği Ömer Başeğmez İl Başkanlığı'na seçildi.

Bu olaya tepki gösteren Demokrat Partili Milletvekilleri partiden istifa etti. Bunların arasında, Remzi Oğuz Arık, Cezmi Türk, Yusuf Ziya Eken, Reşat Güçlü ve Tevfik Çoşkan bulunuyordu. Bundan bir gün sonra da Adana Belediye Başkanı Daniş Arıkoğlu partiden istifa ettiğini açıkladı. Bu istifanın da ardından yeni bir parti kurulacağı söylemleri başladı.

Söz konusu yeni parti, 19 Mayıs 1952 yılında Türkiye Köylü Partisi adıyla kuruldu. Partinin Fahri Başkanlığına Ethem Menemencioğlu, Genel Başkanlığına ise Remzi Oğuz Arık getirildi. Türkiye Köylü Partisi teşkilat kurma çabalarına girdi ama Anadolu'da partiye fazla ilgi gösterilmedi, Türkiye Köylü Partisi sadece 10 ilde teşkilat kurabildi. Partinin ilk Büyük Kongresi 26 Ekim 1952'de Ankara'da yapıldı. Bu kongrede CHP'ye karşı olumlu bir tavır sergilendi. Türk siyasi hayatında fazla bir yer alamayan Türkiye Köylü Partisi 1957 yılında yapılan genel seçimler sonrasında Osman Bölükbaşı'nın Genel Başkanı olduğu Cumhuriyetçi Milliyet Partisi'ne katılarak siyaset sahnesinden çekildi.²¹⁶

²¹⁶ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 497; Ayşegül Komşuoğlu, *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*, (İstanbul: Bengi Yayınları, 2008), 231; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 117-118; Yücel, *Demokrat Parti*, 91-92.

2.2.6. Millet Partisi'nin Kapatılması

1948'de Demokrat Partinin, özellikle kurucuların kendilerine baskı yaptığını söyleyerek Demokrat Parti'den ayrılanlar yeni bir parti olan Millet Partisini kurdular. Millet Partisi hem CHP'ye hem de DP'ye karşı sert bir muhalefet oldu. Demokrat Parti de sadece CHP'nin muhalefetine karşı değil Millet Partisinin muhalefetine karşı da mücadele veriyordu.

Demokrat partinin etkili muhalefet yapamadığını ileri sürenler, parti genel merkezinin ve özellikle de kurucuların kendilerine baskıda bulundukları belirtmiş ve bu görüş ayrılıkları DP birinci büyük kongresinde giderek artmış, İzmir il idare kurulundan Dr. Mustafa Kentli 9 Şubatta istifa etmişti.²¹⁷

İstanbul İl başkanı Prof. Kenan Ömer'in "kurucuların baskısını" gerekçe göstererek 14 Ocak 1948'de istifa etmişti.

7 Şubat 1948 tarihinde de kurucularından Fuat köprülü, Grup başkan vekilliğinden düşürülmesi, DP de yeni bir muhalefete neden olmuştu. Daha sonra Köprülü genel merkezin desteği ile tekrar Grup başkan vekilliğine getirilince, bu sonuca tepkiler olmuş ve sonrasında da, 19 Mart 1948 yılında Osman Nuri Köni, Sadık Aldoğan, Mithat Sakaroğlu, Necati Erdem Kemal Silivrililer Partiden ihraç edilmişlerdi.²¹⁸

Daha sonraki günlerde de kurucuların partideki sonsuz egemenliğine karşı çıkanların istifaları ya da partiden ihraçları devam etmişti. 20 Mart'ta Hazım Bozca, DP den istifa ettiğini açıklamıştı. Daha sonra da sırayla birçok partili partiden istifa etmeye başladı. Demokrat partiden çıkanların ilk önce Müstakil demokratlar Grubunu kurdukları açıklanmıştı. Daha sonra da 20 Temmuz 1948'de Ankara'da Millet partisi resmen kurulmuş oldu.²¹⁹

Millet Partisi'nin programı incelendiği zaman, bu partinin Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, liberalizm ve adalet ülkülerine bağlı olduğu insan hak ve özgürlüklerini sınırlayan ve ortadan kaldıran yasaların iyileştirilmesine ve değiştirilmesine çalışacağı,

²¹⁷ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 231; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 118.

²¹⁸ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 231.

²¹⁹ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 232.

sınıf ayrılıklarını reddeden, ekonomik alanda ılımlı liberal ilkelere bağlı bir parti olduğunu belirtir ve aynı zamanda partinin, din müessesesine ve milli geleneklerine hürmetkar olduğunu belirtir. Millet Partisi'nin bu programı ile CHP ve DP içindeki tutucu ve dinci kesimleri çekmek amacıyla olduğu anlaşılmaktadır.

Millet Partisi 14 Mayıs 1950 seçimlerinde büyük bir hayal kırıklığı yaşadı çünkü bu seçimlerde sadece %3 oy alabildi ve sadece Kırşehir'den Osman Bölükbaşı milletvekili seçilebildi.

Kısa sürede Millet Partisi, giderek dinci ve gerici kesimlerin denetimine girmeye başladı ve aynı zamanda da Atatürk ve Türk Devrimi'ne karşıt bir tutum aldı. Millet Partisinin bu tutumu, iktidar olan DP'nin sert eleştirisine maruz kaldı. Millet Partisi gün geçtikçe dini siyasete alet eden bir parti olmaya başlamıştı.

Demokrat Partililer, sadece ana muhalefet partisi CHP'ye sert davranmakla yetinmiyorlardı. Daha kendileri muhalefetteyken onları terk eden ve mücadelelerini iyice zorlaştıran Millet Partisi'ne eskiden beri husumet beslemişlerdi.

MP'nin Haziran 1953 yılındaki Beşinci Büyük Kongresi'nde, bu partinin dinci kesimi ile Atatürkçü kesimi arasında anlaşmazlık çıktı ve bunun üzerine aralarında Hikmet Bayur'un başını çektiği kırk kadar üye partiden istifa etti. Ankara İl Başkanı Hüseyin Orak da Millet Partisi'nin gizli bir dosyasından söz eder ve bu parti iktidara gelirse Medeni Kanunları kaldıracağını, şeriatı, saltanatı, halifeliği ve Arap harflerini geri getireceğini dile getirerek partiden istifa etti. Bu konuşmalar üzerine Cumhuriyet Savcılığı Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna'nın ifadelerini aldı ve 6 Temmuz tarihinde Millet Partisi Genel Merkezi aranarak 50 civarı dosyaya el konuldu. 8 Temmuz tarihinde de Millet Partisinin merkezleri 5.Sulh Ceza Mahkemesi kararı ile mühürlendi.²²⁰

Millet Partisi'nin soruşturması devam ederken Demokrat Parti Meclis Grubu toplantısında da Millet Partisi'nin kapatılması gündeme geldi. Adnan Menderes, Demokrat Parti'nin din aleyhtarı olmadığını ama gericiliğe karşı olduğunu dile getirir ve ülkede dinle ilgili bir baskı yokken Millet Partisi'nin böyle bir baskı varmış gibi göstermeye çalışmasını eleştirir.

²²⁰ A.g.e., 231-235 ; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 127-128; Yücel, *Demokrat Parti*, 97.

Millet Patisi davası, 27 Ocak 1954 tarihinde sonuçlandı, Sulh Ceza Mahkemesi parti programının 7, 12 ve 13. maddelerinde din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan ve amacını gizleyen bir dernek durumuna geldiğini belirterek genel merkezi ile bütün birimlerinin kapatılmasına karar verdi. Memleketin üçüncü büyük partisinin bu denli kolay kapatılabiliyor olması, o günlerde devam eden demokratik rejimin için çok önemli bir göstergeydi. Demokrat Parti'yi sonuna kadar destekleyen bazı aydınlar bile bu kararın büyük bir siyasi hata olduğunu söyledi. Nitekim bu konuda bir şey yapılamamış ve mahkeme kararı ile Millet Partisi alelade bir dernek gibi kapatıldı.²²¹

Millet Partisi kapatıldıktan sonra bu partinin yerine MP'nin ileri gelenlerinden bir kısmı yaklaşan seçimlere katılabilmek için Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni 10 Şubat 1954'te kurdular. Bu parti 1958 yılında muhalefeti birleştirmek adına Köylü Partisiyle birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını aldı.²²²

2.2.7. CHP Mallarının Hazineye Aktarılması

CHP'nin malvarlığının bir kısmına 1951'de el konmuştu. İki yıl sonra CHP'nin malvarlığı ile ilgili yasa tekrar gündeme geldi. Bu konun gündeme gelmesindeki en büyük neden seçimlerin yaklaşıyor olması ve CHP'yi maddi yönde güçsüzleştirme isteğiydi. Bunun yanında CHP'nin Millet Partisini destekler gibi olması da etkili oldu. Demokrat Parti, CHP'nin elindeki malvarlığını siyasi yatırım amacı ile kullandığını iddia ediyor ve bundan da çekiniyorlardı.

Demokratlar seçimler yaklaştıkça üzerlerindeki baskıyı azaltmak için muhalefete yüklenmeye devam edeceklerdi. Bunun içinde karşı saldırıya geçerek 250 imzalı önerge DP Grubuna verilerek CHP mallarına dair tasarının acilen yürürlüğe girmesi istendi. Ancak ondan önce bir başka önemli koz olan, üniversite profesörlerin partilerde yer almaması hakkındaki kanun tasarısı idi. Üniversite çevreleri CHP'ye daha çok yakın olduğu ve birçok profesörün CHP'de görev yaptığı için, bunun önüne geçilmesi amaçlanmıştı. İktidarın muhalefeti bu destekten yoksun bırakmak ve profesörleri siyasetten uzak tutma amacı taşıyan bu tasarının 21 Temmuz 1953'te

²²¹ A.g.e., 127-128; Komşuoğlu, *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*, 230.

²²² Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 235-238; Komşuoğlu, *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*, 230-231.

kanunlaşması sağlandı.²²³

14 Kasım 1953'te Uşak'ta yapılan ara seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin kazanması, iktidarda olan Demokrat Parti'nin CHP ile ilgili yasayı gündeme getirmesinde etkili olan unsurlardan biri oldu. Demokrat Parti Meclis Grubu'nun 17 Kasım 1953 tarihli oturumunda konuşan Menderes; Cumhuriyet Halk Partisi'nin para kaynaklarının çok, kendilerinin ise az olduğunu ileri sürmüş ve CHP'nin elinde bulundurduğu bu para gücü ile ihtilal yapabileceğini iddia etti.

Meclis Grubu'nda yapılan konuşmalardan sonra CHP'nin haksız iktisaplarının hazineye geçirilmesi için yeni bir kanun tasarısı oluşturmaya karar alındı. Demokrat Parti grubu adına 9 Aralık 1953'te Akif Sarıoğlu ve 91 arkadaşı "CHP'nin Haksız İktisapların Hazineye Devri Hakkında Kanun" adlı bir yasa önerisi hazırlayarak meclise sundular. Dokuz maddelik bu metin, tam anlamıyla el koyma niteliği taşıyordu. CHP tek parti döneminde mal varlığını oldukça arttırdı. Bu el koymadaki asıl amaç, CHP'nin bu malvarlığını kullanarak bir sonraki seçimlerde iktidarı ele geçirmenin önünü kesmekti.²²⁴ CHP bu yasa tasarısının anayasaya aykırı olduğu dile getirerek bu tasarıya tepki gösterdi.²²⁵ Ancak mahkeme önünde ispat edilmemiş bu iddialar demokrasi ilkesi ile yola çıkan demokratlara, sadece muhalefeti kapsayan böyle devrimci bir yasayı onaylama usulü aslında pek yakışmamaktaydı. İnönü'nün mecliste bu tasarımı eleştirmesinin ardından Halk partililer meclisi terk ettiler ve Ulus gazetesine doğru yürümeye başladılar ve orada CHP'yi destekleyen büyük bir halk topluluğu da İnönü ve arkadaşlarının ardından Ulus Gazetesi'ne doğru harekete geçtiler. İnönü'den sonra kürsüye gelen Menderes, CHP'nin bu tutumunu ve İnönü'yü eleştirdi ve sahip oldukları malların haksız kazanç olduğunu ileri sürdü. Bu kararın millet tarafından hata olarak görülmesi durumunda 3 ay sonra yapılacak seçimlerin sonucunda bu hatanın bedelini ödemeye hazır olduklarını dile getirir.²²⁶

²²³ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 125-126.

²²⁴ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 208.

²²⁵ A.g.e., 213-216; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 125-126; Yücel, *Demokrat Parti*, 102.

²²⁶ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi*, 127.

Menderes çoğunluk kozunu oynayarak tasarıyı onaya sundu. Yasa tasarısı aynı gün 5 olumsuz oya karşılık 341 olumlu oyla kabul edildi. 120 vekil bu oylamaya katılmamıştı. Bu yasa, İktidar ile CHP ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştu. CHP'ye göre bu yasa "müsadere kanunu" olarak adlandırılmıştı.²²⁷ Bu yasayla beraber Halk Partisi'ne ait olan tüm taşınır ve taşınmaz mallarla, paralar, haklar ve alacaklar hazineye devredilecek bu mallar ile ilgili bilgiler on beş gün içinde bildirilecekti.

Ankara barosunun telgrafları ve üniversite öğrencilerin yayınladığı bildirilere rağmen 15 Aralık 1953 tarihinde bu yasa Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından imzalanarak yürürlüğe girdi. Böylece 6195 sayılı Kanunla CHP'nin sahip olduğu bütün taşınır taşınmaz mallar ile paralar, öteki değerler, haklar ve alacaklar hazineye devredilecekti.²²⁸

2.2.8. Genç Demokratlar Teşkilatı

Halkevleri kapatılana kadar CHP'nin Halkevleri ile olan ilişkisi gençlerin bu partiye ilgi duymalarını sağladı. Halkevleri kapatıldıktan sonra da bu ilgi devam etti. Özellikle üniversitelilerin, partinin gelişmesine ve propaganda çalışmalarına olan katkıları devam etti.

Gençlerin CHP'ye gösterdiği ilgiyi Demokrat Partisine göstermemeleri, DP'nin gençlerden oy almakta güçlük çekmesi, seçim dönemlerinde gençlerin gücüne ihtiyaç duymaları gibi nedenler Demokrat Parti'nin bu durum üzerinde düşünmesine neden oldu ve bu genç kesim DP tarafından kazanılmak isteniyordu. Bunun için Demokrat Parti Genç Demokratlar Teşkilatı'nı kurdu.

Genç Demokratlar Teşkilatı, Demokrat Parti'nin dokuzuncu kuruluş yıl dönümünde, 7 Ocak 1954'te kuruldu. Bu teşkilata üye olabilmek için 28 yaşından küçük olmak gerekiyordu.²²⁹

²²⁷ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 208-209.

²²⁸ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 217-221; Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 289-292; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 127; Yücel, *Demokrat Parti*, 102.

²²⁹ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 238; Yücel, *Demokrat Parti*, 103.

Teşkilata her kesimden genç katılabilirdi herhangi bir zümre ayrımı yoktu, halktan her tabaka katılabilirdi ama bu teşkilat DP'den ayrı bir siyasi teşkilat olarak kurulmadığı için bu teşkilatın ideolojisi DP'nin ideolojisi ile aynıydı.

Genç Demokratlar Teşkilatının amaçları:

- a. Politika eğitimini, konuşma ve dinleme kurallarını gençler arasında yaymak,
- b. Memleketin kültürel, sosyal ve ekonomik sorunlarını siyasi eğitimin gerektirdiği yöntemler çerçevesinde görüşmek ve tartışmak,
- c. Bu çalışmalardan elde edilen bilgi ve deneyimleri yaymak,
- d. Türk Devrimlerini korumak,
- e. Yurtiçi ve dışında bulunan benzeri gençlik örgütleriyle ilişkiler kurmak.

Genç Demokratlar Teşkilatı'nın çalışma konuları ise şöyle belirlendi:

1. Demokrat Parti'nin tüzük ve programını iyi incelemek,
2. Demokrat Parti'nin göndereceği veya önereceği yayınları incelemek,
3. Üyelerinin semtlerinde, duydukları haber ve olayların doğruluğunu arkadaşları ile birlikte görüşmek ve tartışmak,
4. Memleketi tanımak için ortak geziler, ziyaretler düzenlemek,
5. Üyeler arasında bağlılığı arttırmak amacıyla, eğlenceler tertip etmek ve her türlü çalışmalarında “usulü dairesinde” siyasetle uğraşmak.²³⁰

Bunlardan başka, üyelerin görev alacağı, kitaplık ve yayın sağlanması; gezi, müzik ve eğlence; spor komitesi gibi komitelerin kurulması, böylelikle daha etkili bir propaganda çalışması yapılması, üye ve DP yandaşlarının siyasi ve ekonomik doktrinler konusunda bilgilendirilmeleri öngörülmüştü. Bu teşkilatın ilk toplantısı, 23 Ocak 1954 tarihinde yapıldı, toplantıya DP'nin bütün ileri gelenleri katıldı. Böylelikle Genç Demokratlar Teşkilatı'na verdikleri önemi gösterdiler.²³¹

²³⁰ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 239; Yücel, *Demokrat Parti*, 104.

²³¹ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 239; Yücel, *Demokrat Parti*, 104.

2.2.9. 1954 Genel Seçimleri Öncesi İktidar- Muhalefet İlişkileri

1954 yılın başından itibaren seçim havasına giren iktidar ve muhalefet, birbirlerini etkisiz hale getirmeyi devam ettirmekte idi. Seçim havasının erken başlanacağı ve gergin geçeceği daha önceleri, CHP mal varlığına el konması, Millet Partisinin kapatılmasıyla zaten belliydi.

CHP'ye göre 1950 ve 1951 ara seçimlerinden seçmen kendilerine bir uyarıda bulunmak istemişti. Ancak kantarın topuzunu kaçırmıştı. Seçmen bu hatasını ilk fırsatta düzeltecekti. Nitekim CHP 1954 genel seçimlerine bu psikolojik ortamda giriyordu. Ancak CHP, seçmenin neye niçin oy verdiğinin pek farkında olamamıştı. Onlara göre İnönü tecrübeli biri idi ve Türkiye'yi 2. Dünya Savaşı belasından uzak tutmuştu ve seçimleri kazanması gerekirdi. Oysa seçmene göre ekonomik sıkıntılar ve hayat pahalılığı daha önemli idi. Dolayısıyla CHP'nin devlet merkezli düşünce yapısı, seçmenin bu kaygı ve düşüncesini görmesini engellemektedir.²³²

CHP Genel Başkanı İnönü, 1 Ocak'taki İstanbul mitinginde iktidarı eleştirmişti ve ayrıca Ulus gazetesi mitingin çok coşkulu ve kalabalık geçtiğini belirtmesine karşın, Zafer gazetesi oldukça sönük geçtiğini ve ulus gazetesini olayları abarttığı ve hakikatleri yazmadığı için eleştirmektedir.²³³

Seçimlerden önce önemli bir gelişme de, Köy Enstitülerinin kapatılması idi. İktidar, Hasanoğlu ve Hamidiye Köy Enstitülerinde "komünizm yapıldığı" ve bu "Enstitülerin ders programlarının ehliyetli öğretmen yetiştirmeye elverişsiz olduğu" gerekçesi ile ilk olarak kız-erkek olarak okulları ikiye ayırdı ve uygulamalı dersler yerine kültür dersleri koydu daha sonrada 27 Ocak 1954 tarihinde 6234 sayılı yasa ile Köy Enstitülerini, Köy Öğretmen Okulları adı altında birleştirerek bu kurumların varlığına son verdi.²³⁴

İktidarın seçimler öncesi muhalefet üzerine baskı sayılabilecek bir diğer uygulaması da Basın yasasını değiştirmek oldu. 9 Mart 1954 tarihinde "yayın yolu ile veya radyo ile işlenecek bazı suçlar hakkındaki 6334 sayılı yasa" kabul edilir ve bu yasa

²³² Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*, 103.

²³³ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 252.

²³⁴ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti*, 253.

ile yayın yolu ile işlenecek suçlara daha ağır cezalar getirilerek; basının iktidar aleyhine yayın yapma hakkı kısıtlanmakta idi. Yine bu yasalardaki değişikliklerle "basın davalarının ağır ceza mahkemelerinde görülmesi" ilkesi benimsenmişti.

2.2.10. Kırşehir'in İlçe Yapılması

Demokrat Parti, 1954 seçimlerinden sonra TBMM'de büyük orandaki çoğunluğu elde etti, muhalefet ise neredeyse azınlık şeklinde kaldı. Bunun da etkisiyle Demokrat Parti, kendine muhalefet edenleri etkisiz hale getirmeye çalışıyordu. İlk olarak da iktidara oy vermeyen Kırşehir ilini yasa çıkararak Nevşehir iline bağlayacaktı. Bu yasa tasarısı muhalefet tarafından oldukça eleştirildi, bunun demokratik olmadığını, siyasi seçimlerinden dolayı Kırşehir'e bir ceza olduğunu dile getirdiler. Bundan dolayı iktidar ve muhalefet arasında sert tartışmalar oldu.²³⁵

Muhalefetin tüm itirazlarına rağmen bu yasa meclise sunuldu: 541 milletvekilinden 259'u olumlu oy verdi, 38 milletvekili ret oyu verdi, 237 üye ise oylamada bulunmayarak bu yasaya olan tepkilerini gösterdi. Tüm bunlara rağmen yasa, 30 Haziran 1954 tarihinde yürürlüğe kondu.

Kırşehir'i il statüsünden ilçe statüsüne düşürmeden on beş gün önce de Malatya ili verdiği oylardan dolayı ilçe statüsüne düşürülme de Malatya ve Adıyaman olarak ikiye bölündü.

30 Haziran'da 6428 sayılı yasayı kabul ederek seçimlerde, bir seçim bölgesinden ya da bir siyasi partinin aday listesine giren adaylar, başka bir siyasi partinin aday listesine giremeyecek ya da bağımsız olarak aday olamayacaktı. Bunun yanı sıra devlet memurlarının aday olabilmesi için görevlerinden altı ay önce istifa etmesi zorunluluğu getirildi. Bu yapılanların Demokratik olmadığı iddia edilerek iktidar tepki aldı mecliste ve basında eleştirildi.²³⁶

²³⁵ "Kırşehir'e Ceza", *Forum Dergisi*, I.sayı, 15 Haziran 1954, 6.

²³⁶ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 266-267; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi*, 153-154.

2.2.11. Hürriyet Partisi'nin Kurulması

Meclise İspat Hakkı Önergesi veren milletvekillerinin verdiği önerenin hükümet tarafından kabul görmeyip basına ispat hakkı verilmemesi üzerine bazı milletvekilleri istifa etti bazıları ise partiden ihraç edildi. Bu milletvekillerinin yeni bir parti kuracağı ön görülüyordu. 20 Aralık 1955 tarihinde de bu söylemler gerçekleşti ve Demokrat Parti'den ayrılan milletvekilleri Hürriyet Partisini kurdular. Bu partinin kurulması Demokrat Partiye 20 milletvekili kaybettirdi. Aynı zamanda dış politikada da Kıbrıs Sorunu, Türkiye'nin Yunanistan ile diğer bazı ülkeler arasındaki ilişkilerini olumsuz etkiledi. Yani Hürriyet Partisi'nin kurulması hem Demokrat Parti hem de hükümet için basın önünde yıpratıcı sonuçlar doğurdu. Çünkü bu partinin kurucuları kendi alanlarında güvenilen insanlarken bazıları da akademisyen olan Menderes hükümetinde görev yapan önemli insanlardı. Bu dönemde bir de ekonominin gitgide kötüye gitmesi basın ve halk tarafından halk ve basın tarafından Demokrat Parti'nin daha fazla eleştirilmesine neden oldu. Muhalefet tepkilerinin hem meydanlarda hem de mitingler yoluyla dili getirdi bu durum hükümeti oldukça rahatsız ediyordu.²³⁷

²³⁷ Albayrak, *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, 281,284; Bozdağ, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, 53-54; Komşuoğlu, *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*, 212-213.

SONUÇ

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türk inkılaplarının her anında disiplinli bir tavır sergilendi ve Türkiye’nin çağdaş devletlerle aynı seviyede olması sağlandı. Böylelikle Türkiye’nin her açıdan gelişmesi için büyük çaba harcandı.

1939-1945 yılları arasında İkinci Dünya savaşı yaşandı ve İsmet İnönü bu savaşa girmemek için elinden geleni yaptı. İkinci Dünya Savaşı’nın koşulları gereği toplumsal, siyasal ve ekonomik anlamda İsmet İnönü’nün uyguladığı aşırı otoriter politikalar, toplumun büyük çoğunluğunda CHP’ye karşı olumsuz bir bakış açısının oluşmasına neden oldu. Bu savaş koşulları nedeniyle yapılan stoklarlar halk üzerinde olumsuz etki yaratırken çıkarılan Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi Kanunu da burjuvazinin üzerinde olumsuz bir etki yarattı. Yine bu dönemde çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi’de tarımla uğraşan köylü kesim tarafından büyük bir tepkiye neden oldu.

Bunların yanı sıra basın üzerindeki sınırlamalar, üniversite yasası, bürokratik baskılar, polis yetki yasaları, Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığı görevlerinin tek bir kişide toplanması gibi sorunlarda CHP’ye karşı alınan olumsuz tavrın artmasına neden oldu.

Türkiye’nin çok partili demokrasiye geçişi hem iç hem de dış gelişmelerin sonucunda gerçekleşen bir süreç oldu. Sonuç olarak bu sürece geçişte etkili olan üç ana neden vardı: Birinci neden, Batılı ülkeler Türkiye’yi kendi içlerine kabul etmek için Türkiye’nin düzenini demokratikleştirmeye zorluyorlardı; ikinci neden, halkın tek parti rejiminden rahatsız olmaya başlaması ve çok partili hayata geçmek istemeleriydi; üçüncü neden, kapitalist bir sınıfın oluşması oldu. İşte bu iç ve dış nedenlerin zorlamasıyla çok partili hayatla birlikte demokrasiye geçiş süreci başladı.

Türkiye’de çok partili hayata yeniden geçildikten sonra, özellikle Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu konusunda anlayamayan bazı milletvekilleri CHP’den istifa etti bazıları ise partiden ihraç edildi. CHP içinden ayrılan milletvekilleri 7 Ocak 1946 yılında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından Demokrat Parti kuruldu ve kurulduğu gün, partinin Genel Başkanlığı’na Celal Bayar getirildi.

Böylelikle iktidar partisi olan CHP için güçlü bir muhalefet partisi oluştu. CHP'den ayrıldığı için Demokrat Parti hem sol kesime hitap ediyordu hem de CHP'ye karşı olumsuz tavır sergileyenlere hitap ediyordu. Aslında Demokrat Parti kurulduğu zaman CHP'den çok farklı bir parti olarak kurulmadı ama en önemli iki söylemi vardı birisi demokrasi diğeri ekonomide liberalizmdi.

Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği zorluklar içinde yaşayan otoriter tek bir parti yönetiminin yarattığı koşullar içinde kuruldu. Demokrat Parti muhalefet olduğu yıllarda iktidar ile iyi bir mücadele verdi. O zamana kadar sözü edilmeyen söylemlerde bulunmaya başladı. Eğer iktidara gelirse bireysel özgürlüklerin artacağını, basın özgürlüğünün olacağını, grev hakkının olacağı, demokrasiye karşı olan yasaların kalkacağı ve ekonomide liberalizmin benimseneceği böylelikle üretim hayatında devlet müdahalesinin azaltılacağı ve devlete ait kurulların uygun koşullarla özel kesime devredilmesi gibi birçok konuyu gündeme getirip bu söylemlerle iktidar partisine karşı iyi bir mücadele verdi.

Tüm bu koşullar yaşanırken Demokrat Parti kendi tabanını gitgide genişletti ve tek başına iktidara gelebilecek güce sahip oldu. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde de Demokrat Parti halkın desteği ile iktidara geldi. Mustafa Kemal Atatürk'ün son başbakanı Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına getirilirken Aydın Milletvekili olan Adnan Menderes'te Başbakanlığa getirildi. Böylelikle ülkedeki 27 yıllık tek parti iktidarı sona ererek 1950-1960 yıllarını kapsayacak olan Demokrat Parti devri başlamış oldu.

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra özellikle 1950-1954 yılları arasında ilk devrinde her kesimi kapsayacak memnun edecek yasalar çıkarmaya başladı.

DP iktidara gelir gelmez yaptığı ilk değişiklik Arapça ezan okunma yasağını kaldırmak oldu ve bu değişiklikle halkın sempatisini kazandı ve muhalefetken verdiği sözleri yerine getirdiği için saygınlığı daha da arttı. İkinci önemli adım ise genel af kanunu çıkarmak oldu. Genel af kanunu ile CHP zamanında işlenen bütün suçlar af edildi ve bu yasanın bayramdan önce çıkması da halk üzerinde olumlu bir etki yarattı.

Yine Demokrat Parti muhalefetteyken basına özgürlüklerin artacağı söylemlerinde bulunuyordu ve iktidara gelince bu sözünü yerine getirmek için Basın Kanunu çıkararak basına daha özgür, sansürsüz bir hayat sağladı böylelikle basınla iyi ilişkiler kurdu ancak bu iyi ilişkiler basının iktidarı eleştiren yazılar yazması ile bozuldu

ve daha sonrada basının üzerinde baskı kuran yasalar çıkardı. Böylelikle muhalefetteyken iktidarı en çok eleştirdiği durumu kendi de iktidara geldiğinde gücünü kaybetmemek için uygulamış oldu.

Ekonomik yönden de yabancı sermayeyi ve özel sektörü destekleyen yasalar çıkardı. Bunun yanı sıra iktidarlığını güçlendirmek için ve muhalefetin gücünü azaltmak için CHP malvarlığına el koyan ve bunların devlete iadesini zorunlu kılan bir yasa çıkardı. Aynı zamanda halk evlerini de kapattı ve sermayesini hazineye aktardı. Böylelikle CHP mal varlığının, yarısı halkevlerinin mallarının tamamı devlet sermayesine aktarıldı. Ekonomik yönden muhalefet zor durumda bırakarak muhalefetin gücünü azaltmaya başladı.

DP muhalefet yıllarında tek parti sistemini çoğu zaman eleştirdi ama iktidara geldikten sonra yapılan değişiklikler, tasfiyeler, muhalefeti güçsüzleştirip yok etmek için yapılan eylemler DP'nin iktidara gelmeden önce sergilediği tavrına zıt bir durum sergiliyordu.

Sonuç olarak Demokrat Parti ilk dönemlerinde ılımlı bir politika izlerken ve muhalefetteyken verdiği vaatleri yerine getirmek için uğraşırken zaman geçtikçe iktidardaki gücünü pekiştirmek ve koruyabilmek için halk, basın ve muhalefet üzerinde bir takım kısıtlamalar getirerek baskı oluşturdu.

EKLER

EK-I

DÖRTLÜ TAKRİR (7 Haziran 1945)

CHP Meclis Grubu Yüksek Başkanlığına

Daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk milletinin ancak bu prensiplerin tamamıyla tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekette ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaatledir ki, milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri partimizin Meclis Gurubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik.

Atatürk'ün ölmez adına bağlı olan mukaddes Kurtuluş Savaşımızdan doğan Türkiye Cumhuriyeti, ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile dünyanın belki en Demokratik Anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede gerek ferdi hürriyetleri, gerek milli murakabeyi en geniş surette sağlamak imkânı vermiştir.

Memleketi, Ortaçağ'dan kalma bir takım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticayı kırmak maksadıyla, 1925'den sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı takyitlere uğratıldığını, biliyoruz. Lakin Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve Cumhuriyet Kurucusu Büyük Atatürk'ün, bunu tamamı ile demokratik bir sekile ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştır.

Burada izahına lüzum görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı muvaffakiyetsizlikle neticelenen Serbest Fırka tecrübesi bu maksatla yapılmış hareketti. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasi hürriyetlerin yeni bir takım tahditlere uğratıldığı inkâr edilemez. Bununla beraber, Cumhuriyet idaresinin her şeye rağmen demokratik tekâmül yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüsler de vardır. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde müstakil mebuslara gittikçe daha artacak bir nispette yer ayrılması tecrübesini, buna bir delil olarak zikredebiliriz.

İkinci Dünya Savaşının belirmeye başlamasını ve harp tehlikesinin memleketimizi daimi bir tehdit altında bulundurması, pek tabii olarak siyasi hürriyetleri

bir kat daha tahdide sebep olmuş ve bu suretle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaştırılmıştır. Gerçi Cumhuriyet Halk Partisi içinde müstakil bir grup teşkili, milli murakabe isinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve tek parti usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber, kuruluşundaki gayri tabiiyet sebebiyle bundan da müspet bir netice alınamadığını görüyoruz.

Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı, demokratik hürriyetlere riayet prensibinin milletlerarası teminata bağlanmak üzere bulunduğu su günlerde memleketimizde de, cumhurbaşkanından en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından hiç şüphe edilemez.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yasayan Türkiye'de, hatta okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini şuurlu kullanacak bir seviyede bulundukları inkâr edilemez bir hakikattir.

Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasında bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamları yetiştirmiş olan milletimizin, bilhassa Cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan yirmi yıl evveline nispetle çok daha yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte, bir taraftan, iç hayatımızdaki bu mesut tekâmülün yarattığı siyasi olgunluk, diğer taraftan, bugünkü medeniyet dünyasının umumi şartları daha ilk Teşkilat-ı Esasiye kanununuzda hâkim olan demokratik ruhu bu günkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun bir an evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hülâsa ediyoruz:

1. Milli hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini, Anayasamızın yalnız sekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.
2. Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerinin, daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği kullanılabilme imkânlarının sağlanması.
3. Bütün Parti çalışmalarının, yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeni bastan tanzimi.

Muhterem milletvekili arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle, daha ilk kuruluşundan beri hâkimiyet gayesine erişmeyi, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve bütün Türk milletinin yüksek arzularına tercüman olduğumuza, Atatürk'ün idealine sadık kaldığımıza tamamı ile inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında: “Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği” hakkındaki ifadeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Milletimizin bütün kuvvet ve ifadesini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın, Türkiye Cumhuriyeti'ne Türk milletine dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi, kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve bu takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica eyleriz.

İzmir

Kars

İçel

Aydın

Celal Bayar

Fuat Köprülü

Refik Koraltan

Adnan Menderes

Kaynak: Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, (Ankara: Phoenix Yayınları, 2004), 597-598.

EK-II**HÜRRİYET MİSAKİ (ÖZGÜRLÜK ANDI)****(7 OCAK 1947)**

Yüksek heyetimiz dört maddeyi ihtiva eden takririn incelenmesini ana meseleler diye adlandırarak ve diğer dilekler ve meselelerden ayırmak suretiyle hususi bir heyete atfederek ayrıca seçtiği komisyonumuza havale etmiştir.

Bu takririn ana meseleler diye ayrılmasının ve adlandırılmasının çok yerinde olduğunu bildirmekle söze başlayalım.

Dört maddelik bu takrire dikkat edilecek olursa, bütün olarak mütalaayı icap ettirecek ve birbirine bağlı ve birbiri içinde bulunan meseleleri ihtiva ettiği kolayca görülebilir. Filhakika takririn ihtiva ettiği maddeler anayasaya aykırı kanunlar, idare cihazı karşısında partimizin durumu, seçim kanununun değiştirilmesi ve Demokrat Parti Meclis Grubu'nun durumu gibi meseleler olduğuna göre bunların birinin halli diğerinin halline bağlı ve müessir olduğu açıktır.

Bu takririn verilmesini icap ettiren sebepler olarak kısaca, partimizin kuruluşundan beri karşılaştığı gayri tabii şartlar gösterilebilir. Bunlar üzerinde partimiz genel başkanının açılış konuşmasında da ehemmiyetle durulmuştur.

Kanunlar arasında Anayasa'nın ruhuna ve metnine aykırı olan kanun hükümlerinin mevcut olduğuna ve bunların vatandaş hak ve hürriyetlerini baskı altında bulundurmakta ve milli iradenin serbestçe tecellisine engel teşkil etmekte olduklarına şüphe yoktur.

İdare cihazının tek partili devrede olduğu gibi kayıtsız şartsız iktidar partisi emrinde çalışmakta devam ettiği ve partimizin kurulmasını önlemeğe, geciktirmeğe ve partimiz mensupları ile partimize taraflar olan vatandaşlar üzerinde her türlü tazyiklere tevessül ettiği, kuruluşundan beri partimizin muhtelif faaliyetlerinde vazifeler almış olan sizlerce de gayet iyi bilinmektedir.

Devlet faaliyet ve idaresine milletçe el konmamasına ve topluluk hayatımızda millet murakabesinin bir türlü tahakkuk ve bir kelime ile millet hâkimiyetinin teessüs edememesine başlıca amil olan vatandaşın reyini kullanırken her türlü tesirden azâde olarak vicdanının emrettiği gibi reyini kullanabilmesi ve kullandığı reyin de emniyet

altında bulunması ve amme vicdanının buna inanması şartlarının temin edilememesine sebep olan seçim kanununun değiştirilmesinin bütün milleti alakalandıran bir mesele haline geldiğini takdir etmeyen kalmadığı gibi taşıdığımız temsil sıfatı dolayısıyla hepiniz bu meselenin halini basta gelen bir vazife olarak deruhte etmiş bulunuyorsunuz.

Grubumuzun Meclisteki durumuna gelince: Tek parti zihniyetinin devam etmekte olmasının türlü tecellileri, bilhassa milletvekili seçimlerinin malûm şartlar altında cereyan etmiş olması neticesi olarak grubumuzun Meclisteki durumunun nezaket ve ciddiyet arz etmekte olduğu hiç kimsenin gözünden kaçmayacak açıktır. Son günlerde grubumuzun Meclisi terk etmek mecburiyetinde kalması bu halin yeni bir delilini teşkil etmektedir ki, yüksek heyetinizin henüz bu hadisenin tesir ve teessürü altında bulunduğunu da bugüne kadar devam eden idare cihazının vatandaşları ve muhtelif partileri tesir altına alabilmesi anayasanın ruhuna ve metnine aykırı olan bir takım kanuni hükümlerin meriyette bulunmasına; vatandaşlar ve muhtelif partiler üzerindeki böyle bir baskının ise; seçimlerde vatandaş iradesinin serbest tecelli edememesine, reylerin masum bulunmamasına sebep olduğu ve bunun ise doğrudan doğruya millet hakimiyetinin tamamen tahakkuk edememesine ve hatta devletin kuruluşuna kadar tesirler icrasına yol açtığı ve nihayet bütün bunların da partimizin grubunun Meclisteki vaziyetini ağırlaştırarak tehlikeler doğurduğu, reddine imkan bulunmayacak bir hakikat olarak ortada durmaktadır. Görülüyor ki takririn ihtiva ettiği meseleler tamamen birbirine bağlı ve birbirinin sebep ve neticesidir.

Yüksek Heyetinizin Ana davlar diye adlandırdığı ve bir bütün teşkil eden bu meselelerin hal yolunun bulunması partimizin kuruluş maksatlarıyla doğrudan doğruya alakalı olduğu kadar Türk demokrasinin gerçekleşebilmesi için de halli mutlak zaruri meseleler olarak ortada durmaktadır. Kongremizin ruznamesine dahil diğer meseleler bugün arzettiğim manzara karşısında tali bir ehemmiyette kalmaktadır.

Diğer tarafından yukarıda da temas ettiğimiz gibi kongre açılış nutkunda üç maddede ifade edilen ve her hangi bir partinin görüşü olmaktan ileri, milli vicdanda şuûrlaşan davalar olarak ele alınan üç meseleyi hatırlatmak isteriz.

- 1- Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve Anayasamızın ruhuna ve metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması,

2- Vatandaş reynin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hakimiyet prensiplerini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanununda değişiklikler yapılması,

3- Devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü.

Kongre açılış nutkunun ve binnetice bu üç esasın yüksek heyetinizce tasvip edilmiş olması ve tahrir muhteviyatının da bu meselelerle sıkı sıkıya bağlı ve hatta aynı mahiyet taşımakta bulunmasını bir defa daha müşahade etmek yerinde bir iştir.

Asıl kayda sayan olan nokta gene yukarda da temas ettiğimiz veçhile vilayetlerden gelen delegelerin ekserisinin de komisyonumuza tevdi edilen tahririn ihtiva ettiği dört meseleyi ele almış olmasıdır. Nitekim bu delillerin hemen hepsinde seçim kanununun vatandaş iradesinin serbest tecellisini, reylerin masuniyetini teminat altında bulunduracak şekilde tadilinin temini, Anayasaya uygun olmayan kanun hükümlerinin ortadan kaldırılması ve idare cihazının tarafsızlığından doğan ve bir arada mütalaası her vatandaşın yüreğini sızlatan, endişeye düşüren idari tasarrufların nihayete ermesinin ilk şartı olmak bakımından da Devlet Reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zatın uhdesinde birleşmemesinin kabulü milli hâkimiyet esasının zaruretleri olarak tespit edilmiş ve bu meseleler karşısında parti grubumuzun Meclisteki durumunun günün şartlarına göre mütalaa edilerek bu hususta bir karar alınması yüksek heyetinize bırakılmış bulunmaktadır.

Bu itibarla komisyonumuz tahririn ihtiva ettiği ilk üç mesele hakkında ayrıca bir mütalaa serdine lüzum görmeyerek üç günlük çalışmalarını parti meclis grubumuzun durumu üzerinde toplamıştır.

Çok kısa bir zamanda yurdun her kösesinde, geniş ölçüde vatandaşların partimiz etrafında toplanmış olması ve bilhassa seçimlerde milyonlarca vatandaşın reylerini partimiz lehinde kullanması ve seçimlerden sonra da cereyan eden hadiselerin ümit kırıcı ve üzücü olmalarına rağmen parti içinde çalışmalarına azimle devam etmesi ve bu azim kararını yüksek heyetimizle temsil edecek kadar bütün bir varlık meydana getirmesi elbette ve elbette muayyen milli maksatların elde edilebilmesi için yapılmış fedakârlıklardır. Grubumuzun Meclisteki faaliyetleri bu maksatlar istikametinde en küçük bir inkişaf elde edilmesi söyle dursun bilakis tek parti zihniyetinin bütün devlet

faaliyetlerini tanzim edecek olan Büyük Millet Meclisi'nde de eskisi gibi hüküm sürmekte olduğu meydandadır.

Demokratik gelişmemizin uzun bir sürüncemeye düşmesi demek olan ve parti faaliyetlerimizin akâmete uğraması gibi bir netice doğurabilecek bu hali daima göz önünde bulundurmak lazım gelmektedir. Doğuşundan beri her istikametteki faaliyetlerini kanunlara ve meşruiyet esaslarına göre devam ettirmekte olan, her hal ve karda daima bu yolda yürümek azminde olan partimizin, Meclis Grubumuz'un durumunu ciddiyetle ele alması bir zarurettir. Tek parti zihniyetinin milli vicdana mal olan meseleler karşısında gidiş istikametinde memleketin demokratik inkişafını sağlayacak mahiyette küçük belirtiler göstermemekte devam etmesi karşısında Grubumuzun Meclis'ten çekilmesi Partimiz için içtinabı mümkün olmayan tabii bir karar olacaktır. Partimiz kuruluş maksatlarını sürüncemeye ve sürüklenmeye bırakmak suretiyle memleketimizde demokratik inkişafın gecikmesine göz yummak Demokrat Parti'nin asla kabul edemeyeceği bir neticedir. Bu sebeple böyle bir kararın devlet kuruluşunda meydana getireceği akisler üzerinde durmayarak bu tarihi kararı almak Partimiz için zaruret olacaktır. Yüksek heyetimizin toplanmasıyla ve Parti faaliyetlerine el koymasıyla bir dönüm noktasına ulaşmış olan Partimiz Grubunun Meclisteki faaliyeti hakkında bugünden kati bir karar almayarak hadiselerin inkişafını bundan sonra da sıkı sıkıya takip ederek her yolda bir karar alması salâhiyetini seçiminizle teşekkül edecek Genel idare Kuruluna vereceğimiz bu salâhiyet ve bu selhiyetin gerektiği zaman kullanılması keyfiyeti Parti Meclis Grubumuzu demokrasi aleyhindeki tecellilerine şahitlik etmek mevkiinde kalmak gibi bir durumdan kurtaracak ve yüksek heyetimizde tam ve kati ifadesini bulmuş olan Türk demokrasisi davasının mutlak gelişmesini temin yolundaki azim ve kararımızın bir ifadesini teşkil edecektir. Hadiselerin icap ettirdiği zaman karar almak üzere yüksek heyetimizin toplanabilmesindeki müşkülâtın bu yetkinin Genel idare Kuruluna kayıtsız ve şartsız olarak verilmesi hususunda ayrı bir sebep teşkil ettiğini arz etmek isteriz. Karar yüksek heyetinizindir.

Kaynak: Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, (Ankara: Phoenix Yayınları, 2004), 612-614.

EK-III

12 TEMMUZ BEYANNAMESİ

“Hükümet Reisi ile ve muhalefet lideri ile son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarımı ve bu hususta kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir.

7 Haziran tarihinde, görüşmek için çağırdığım Bay Celal Bayar bana: Demokrat Parti’nin, idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikayet etti. Haberdar ettiğim başbakan, aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştüklerini hikâye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyette tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi. Bundan sonra, iki tarafı bir arada dinlemek için, 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim.

Başbakan ve yardımcısı Devlet Bakanı ile Demokrat Parti Başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. Demokrat Parti Başkanı, partisinin baskı altında bulunduğu noktasında ısrar ve partisinin kanun dışı maksatlar ve ihtilal usulleri takip ettiğine dair ihtimalleri reddetti.

Hükümet reisi, mekanizmasının baskı yaptığı, iddiasını kabul edemeyeceğini ve şikâyet vesikalarını takip ve tetkike hazır olduğunu tekrar söyledi ve muhalif partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım geldiği iddiasında kaldı.

17 Haziran tarihinde Bay Celal Bayar’ı tekrar kabul ettim; Bana vaziyeti arkadaşlarıyla görüştüğünü, benim durumuma karşı teşekkürle mütehassis olduklarını söyledikten sonra, baskı vardır kanaatinde olduklarını teyit etti. Bunun üzerine, iki defa görüştüğümü Başbakan, iktidar partisi ile muhalefet partisinin Büyük Meclisteki münasebetleri ve karşılıklı çalışmaları yolunda hayırlı terakkiler olduğunu takdirle söyledikten sonra, “Biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatle ifa edeceğiz. Size söz veriyorum!” dedi ve iki ay sonra, Büyük Meclis toplanıncaya kadar partileri münasebetlerinde itimadı artıran terakkiler olacağına ümidi kuvvetli olduğunu ilave etti.

Bu beyanatı Bayar’a 24 Haziran tarihinde naklettim. Bay Bayar bana fiili neticeye intizar edilmesi lazım geldiğini bildirdi. Bundan sonraki tartışmalar, muhalefet

liderinin Sivas nutkunda ve hükümet reisinin 2 Temmuz tarihli beyanatında ve ondan sonraki karşılıklı cevaplarda görülmüştür. Vaziyet hülâsa olunursa, iki taraf şikâyet ve savunmasında ısrar etmiş ve şiddetli tartışmalar esnasında, karşılıklı iyi niyetlerin ifadesi olan, bazı tatmin edici parçalar hatırlarda kalmıştır. Siyasi havayı yumuşatan bir iyilik olmak üzere, dertleri bilenlerin, kendilerinden, karşı tarafı teskin edici tedbirler alacakları ümidi uyanmıştır. Bunun dışında olarak durum, muhalefet partisinin liderinin: “fiili bir netice bekleme” şeklinde ifade ettiği hükümde görünüyor. Yani, bir başka türlü söylenirse, vaziyet, karşılıklı iddialar bakımından düğüm halini muhafaza etmiştir.

Şimdi ben bu düğümü çözmeğe çalışacağım. İki tarafın şikâyet ve müdafaalarının delillerini tafsil etmekte fayda görmüyorum. Zaten bunlar, umumi efkârca da kâfi miktarda bilinmektedir. Görüyorum ki, taraflardan hangisinin haksız veya hangisi dava evvel karsısındakini kırmaya başlamış olduğunu aramakta da fayda yoktur. Ben, idare mekanizmasının baskı yaptığını hükümet reisinin kabul etmemesini, böyle bir hareketi tasvip etmeyeceğini katiyetle beyan eylemesini, bir teminat ifadesi olarak aldım; bunu Bay Bayar’a söyledim. Sen, muhalefet liderinin kanun dışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, muhalif parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair, tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve başbakana bunu söyledim. Her iki tarafla da yaptığım uzun konuşmalardan çıkardığım bu neticelere inanmak istiyorum, Bizi, bu inanişâ getiren bugünkü durumu, memleketteki siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine, kati ümit veren en mühim merhale sayıyorum. Şimdiye kadar memlekette geçen iktidar-Muhalefet tecrübesinin muvaffak olmasını, bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler, onların dayanamamış ve bugünkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatimce, bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler ağır ve bazen ümit kırıcı olmuştur ama, gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkaracak bir muvaffakiyet de temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazım gelir.

Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, su noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim bu son dileğim, karşılıklı şikâyetleri için mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil, kanuni bir siyasi partinin metotlarıyla çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin

etmek lazımdır. Bu zeminde ben, devlet reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm.

İdare mekanizması, yanı vekillerimiz ve maiyetleri, bir seneden beri ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki, memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi.

Sorumlu hükümetin, huzur ve asayiş vazifesi münakasa götürmez. Fakat meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada siyasi partilere mensup olan veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder. Siyasi partilerin hangisi iş basına gelirse gelsin, onlar, idare mekanizmasında çalışanların haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olacaklarına inandıracaklardır.

Zannediyorum ki, hükümet reisi ile muhalefet lideri arasındaki son tartışmada, iki taraf, sebat ettikleri noktadan ayrılmak gayretine düşmeksizin, her iki tarafın bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş oluyorum.

Vatandaşlarıma hükümet ile ve iktidar partisi ile muhalefet partisi arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani, emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakıma, memleketin emniyeti manasını taşıdığı için, gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yasayacak ve iktidarın kendisini ezmekten başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kitlesi ise, iktidarın su partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini, vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir. Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler, çok zaman, yalnız ruhi mahiyette olan amillerdir. Bu güçlükleri yenmek için, siyasi hayatımızı idare eden iktidardaki ve muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını isterim. Bu beyanatımı, nesrinden önce, Başbakan ile muhalefet lideri görmüşlerdir.

Cumhurbaşkanı

İsmet İnönü

Kaynak: Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, (Ankara: Phoenix Yayınları, 2004), 615-617

EK-IV

MİLLÎ TEMİNAT MİSAKİ

Kongremize sunulan Genel idare Kurulu raporunun “antidemokratik kanunlar değiştirilmez, seçim kanunu emniyet verecek ve adli teminatı ihtiva eden bir şekle konmaz, az veya çok farklarla 21 Temmuz metotlarının önümüzdeki umumi seçimlerde de tatbikine kalkışılacak olursa ne olacaktır?” Suallerini inceleyen komisyonumuz birinci büyük kongrede tespit edilen Hürriyet Misakı ruhuna sadık kalarak aşağıdaki hususatı yüksek kongrenin tasvibine arz eder.

1- Seçim kanununun ve seçimlerde alakalı hükümlerin vaz‘ından maksat millet iradesinin serbestçe tecellisini teminden ibarettir. Mevzuu kanunlara ve müesses nizama aykırı hareket kuvvet darbesi, millet ve vatandaş haklarının ihlali neticesine varacağından buna meydan verilmemek üzere memleket için büyük zarar ve tehlikeleri mucip olacak bu hale müsaade edilmemesi, bu mevzuda haklarına tecavüz olunan bütün vatandaşların meşru müdafaası halinde kalmaları, haklarını Anayasa ve Türk Ceza Kanunu’nun müeyyidelerine dayanarak hareket etmeleri kaçınılmaz bir zaruret olacaktır. Bu hususların rey sahibi bütün partililere ve Türk umumi efkârına bildirilmesi, ayrıca hükümetin ve vazifelilerin keyfiyetten haberdar edilmelerinin temini zaruri görülmüştür.

2- Ancak tek parti zihniyetinin ve Halk Partisi iktidarının, kanunların ihlali pahasına da olsa, devamını kararlaştırmış olanlar kongremizin bu kararı almış olmasını, ihtilale teşvik mahiyetinde tefsir etmeye kalkışabilirler. Halbuki ihtilal mevcut ve müesses içtimai ve siyasi nizamın cebren değiştirilmesine matûf bir hareket olup, yukarıda tavsif edilen hareketler, ihtilal tabirinin tamamıyla şümulü dışında, meşru hakların ve meşrûiyetin müdafaası mahiyetindedir. Bu itibarla vatandaş siyasi hak ve hürriyetlerinin kullanılmasına ve milli hâkimiyet esaslarının tahakkukuna her hangi bir surette engel olacak kanun dışı hareketlerden tevakkî olunması lüzumunu memleketin en yüksek menfaatleri hesabına belirtmek isteriz. Aksi yolda harekete teşebbüs edenlerin ise, milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkûm olacakları muhakkaktır.

Kaynak: Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, (Ankara: Phoenix Yayınları, 2004), 618.

YATIRIMCI
YATIRIMCI
YATIRIMCI

VATAN

Yıl: 6 - Sayı: 1944
EĞRİYE EĞRİ - DOĞRUYA DOĞRU.
Fiyatı 10 Kuruş

Mareşal, dün Boğazda bir gezinti yaptı

Gazeteciler ve bir Üniversiteli grubu sayın Çakmağ'ı evinde ziyaret ettiler

Mareşal, Üniversiteli gençlere hitabında: "Çocuklarım, istikbal sizindir ve sizin kalplerinizden fıskıracaktır, dedi"

Mareşal Mustafa Kemal Atatürk

Berlinde bulunan Mareşal Pehlivan Çakmağ, dün Boğazda bir gezinti yaptı. Çakmağ, gazeteciler ve bir Üniversiteli grubu sayın Çakmağ'ı evinde ziyaret ettiler. Çakmağ, gençlere hitabında, "Çocuklarım, istikbal sizindir ve sizin kalplerinizden fıskıracaktır, dedi"

Ankara'da yeniden birçok D. P. ocakları açıldı

Celâl Bayar dedi ki:

Yolumuz Balkan komitecilerinin yolunun tam zıddıdır. Milletimiz sadece kanunlar himayesinde serbestçe reyini kullanmak istiyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Hayır ile şer çarpışıyor

Yazarı: Ahmet Emin Yalman

İZMİR BÖLGESİ

Bildiren: Fehri Fehri

İzmir, Celâl Bayar'ı heyecanla bekliyor

Mareşal Fevzi Çakmağ'ın ayın 10. gecesinde haberi tamirde büyük sevinç uyandırdı

TRAKYA BÖLGESİ

Bildiren: Mustafa Çarık

Meriç'in 5.000 seçmeninin 4080'i Demokrat Partili

BURSA BÖLGESİ

Bildiren: Alihan Dobra

Şökrü Onbaşı köyleri kasıp kavuruyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

Bolu'da kanunsuz hareketler birbirini kovalıyor

C. H. P. Gazetemizin ve Millet Mecmuasının dağılması için tedbirler alıyor Parti gazeteleri bedava dağıtılıyor

EK-X

VATAN

ÇARŞAMBA
7
EYLÜL
1935

YERİNE İZMİR - DOĞRUYA DOĞRU

GÜNÜN YAZISI
Kira Kanunu hakkında bazı sualler
Yazan : Doç. Dr. Feyzi Necmeddin Feyzioglu
Zengin ilmiî sağıda

TAHRİKLER, YAĞMALAR VE YANGINLAR ÇIKARILMASI ÜZERİNE

İSTANBUL VE İZMİR'DE DÜN GECE
ÖRFİ İDARE İLÂN EDİLDİ

Başvekâlet, Kıbrıs dâvası ve Selânikteki bomba hâdisesi vesile edilerek girişilen toplu hareket, yağma ve yangın teşebbüsleri üzerine bu kararı verdi

EK-XI

Kaynak: Fahri Çoker Arşivi, *6-7 Eylül Olayları, Fotoğraflar- Belgeler*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005).

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Samet. *Arkadaşım Menderes*, İstanbul: Alkım Yayınları, 2004.
- Ağaoğlu, Samet. *Siyasi Günlük Demokrat Parti 'nin Kuruluşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Ahmad, Feroz. *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Akalın, Cüneyt. *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 Olaylar Belgeler 1945-1952*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.
- Akandere, Osman. *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Akşin, Sinan. *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2008.
- Albayrak, Mustafa. *Türkiye Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004.
- Asker, Ayşe. *Askeri Darbeye Doğru*, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 2013.
- Aydemir, Ş. Süreyya. *Menderes'in Dramı*, İstanbul: Remzi Yayınevi, 1999.
- Aydemir, Ş. Süreyya. *İkinci Adam*, C.3. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1968.
- Bağcı, Hüseyin ve Akçiçek, Arda. “Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası 2*, Editör Kemal Yakut ve Murat Erdoğan. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013, 2-20.
- Bağlum, Kemal. *Anıpolitik 1945-1960*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1991.
- Balkanlı, Remzi. *Mukayeseli Basın ve Propaganda*, Ankara: Resimli Posta Matbaası, 1961.
- Boratav, Korkut. *İktisat Tarihi 1908-1980*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2008.
- Can, A. Tahir. *Menderes Trajedisi*, Ankara: Tutku Yayınevi, 2014.
- Çavdar, Tefvik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*, C.2 Ankara: İmge Yayınları, 1995.

- Çavdar, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995, C.2*. Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- Çizmeli, Şevket. *Menderes Demokrasi Yıldızı*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2007.
- Çoker, Fahri. *6-7 Eylül Olayları, Fotoğraflar- Belgeler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2005.
- Dağlı, Nuran ve Belma, Aktürk. *Hükümetler ve Programları 1920-1960*, Ankara: TBMM Yayınları, 1988.
- Demir, Şerif. *Düello Menderes ve İnönü Demokrat Partiden 27 Mayıs Darbesine Olaylar*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Demir, Şerif. *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, İstanbul: Paraf Yayınları, 2010.
- Deringil, Selim. *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Devrim, Hakkı. *Demokrasinin 50 yılı 1945-1995, C.1*. İstanbul: Radikal- Aydın Kitaplar, 1990.
- Dönmezer, Sulhi. *Basın Kanunu*, İstanbul: Beta Yayınları, 2013.
- Erdoğan, D. İnce ve Kabadayı, Talip. *Türk Tarihinde Adnan Menderes*, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayını, 2012.
- Erdoğan, M. Murat., Yakut, Kemal ve Bağcı, Hüseyin. *Türk Dış Politikası-I*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2013.
- Erhan, Çağrı. “Türkiye-ABD İlişkileri'nin Mantıksal Çerçevesi”, *21. Yüzyıl Eşiğinde Türk Dış Politikası, Der. İdris Bal*. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2001, 120.
- Eroğul, Cem. *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi, 1998.
- Hürkan, Serhan. *Ak Karşı Devrim 14 Mayıs 1950*, Ankara: Sinemis Yayınları, 2010.
- İrvan, Süleyman. *Medya, Kültür, Siyaset*, Ankara: Alp Yayınevi, 2002.
- Kabacalı, Alpay. *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1994.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram. *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012.

- Karpat, K. Haşim. *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Kayış, Yasin. *Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür*, İstanbul: Libra Yayıncılık, 2009.
- Kaynar, M. Kaan. *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Kirby, Fay. *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2010.
- Koçak, Cemil. *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Koloğlu, Orhan. *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1992.
- Kongar, Emre. *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.
- Mersin, Kamil ve Atik, Mehmet. *Başbakan Adnan Menderes'in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi*, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayını, 2012.
- Önder, İzettin. *Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri 1927-1967*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1974.
- Öztürk, Kazım. *Türk Parlamento Tarihi: TBMM IX. Dönem 1950-1954*, Ankara: TBMM Yayınları, 1999.
- Schick, İ. Cemil ve Tonak, E. Ahmet. *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Belge Yayınları, 1998.
- Som, Can. *Parazitli Demokrasi Demokrat Parti'nin Radyo Davası*, İstanbul: Dağıtım Yayıncılık, 2008.
- Timur, Taner. *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge Kitabevi, 1997.
- Timur, Taner. *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP Yokuş Aşağı 1954-1957*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1991.

- Toker, Metin. *DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.
- Topuz, Hıfzı. *100 soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1972.
- Tunaya, T. Zafer. *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul: Arba Yayınları, 1995.
- Tuncer, Erol. *1923'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, Ankara: Tesav Yayınları, 2013.
- Turan, Şerafettin. *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara: Bilge Yayınevi, 2003.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Türkiye*, 4. Kitap. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi IV-2 14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.
- Uyar, Hakkı. *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*, İstanbul: Doğan Kitabevi, 2017.
- Uyar, Hakkı. *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1999.
- Üste, R. Bahar. *Türkiye'de Siyaset: Dönemler, Etkileri ve Sonuçları*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016.
- Yalman, Emin. *Gördüklerim, Geçirdiklerim*, İstanbul: Pera Turizm Yayıncılık, 1997.
- Yaylagül, Levent. *Kitle İletişim Kuramları*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2006.
- Yeşil, Ahmet. *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Yılmaz, Ensar. *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları 1946-1950*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2008.
- Yücel, M. Serhan. *Demokrat Parti*, İstanbul: Ülke Kitapları, 2001.
- , *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der. Irvin C.Schink, Ahmet Tonak. İstanbul: Belge Yayınları, 2013, 183-184.

Gazeteler

Bayar, Celal. *Vatan Gazetesi*. 15 Temmuz 1946.

Gören. “Devletçilik”. *Vatan Gazetesi*. 12 Temmuz 1946.

Menderes, Adnan. *Vatan Gazetesi*. 18 Temmuz 1946.

Sadak, Necmeddin. “Açık ve Samimi Bir Konuşma”. *Akşam Gazetesi*. 13 Temmuz 1946.

Sadak, Necmeddin. “Geçirilecek Üç Nazik Devre”. *Akşam Gazetesi*. 12 Temmuz 1946.

Sadak, Necmeddin. “Demokrasiyi, Demokrasi Olmayanla Tarif Denemesi”. *Akşam Gazetesi*. 15 Temmuz 1946.

Yalman, A Emin. “Aramızda Hastalar Var”. *Vatan Gazetesi*. 8 Temmuz 1946.

Akşam Gazetesi. 20 Aralık 1955.

Cumhuriyet Gazetesi. 20 Aralık 1955.

Cumhuriyet Gazetesi. 23 Aralık 1952.

Cumhuriyet Gazetesi. 7 Haziran 1950.

Ulus Gazetesi. 24 Mart 1951.

Ulus Gazetesi. 14 Mart 1951.

Vatan Gazetesi. 20 Aralık 1955.

Yeni Asır Gazetesi. 7 Haziran 1950.

Zafer Gazetesi. 20 Aralık 1955.

Ansiklopedi

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.1. İletişim yayınları, 1983.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.2. İletişim Yayınları, 1982.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, C.2. Anadolu Yayıncılık, 1984.

Dergiler

“ Kırşehir’e Ceza”. *Forum Dergisi*. S.1. (1954): 6.

Alemdar, M. Korkmaz. “Demokrat Parti ve Basın”. *Tarih ve Toplum*. C.9, S.53 (1988): 19-20.

Kanca, O. Cenk. “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C.9, S. 19 (2012): 48-59, 55-60.

Yıldız, Nuran. “Demokrat Parti İktidarı 1950-1960 Ve Basın”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. C.51, S.1 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3110/43075> (1998): 7.

DİZİN

-1-

14 Mayıs 1950, viii, xii, 11, 20, 26, 28,
29, 31, 41, 55, 68, 85, 92, 95, 102, 111,
114, 116

-6-

6-7 Eylül olayları, 82

-A-

Af, 31, 35, 111
Aktif, 6
Almanya, 5, 20, 25
Altın, 57, 73
Altyapı, 36, 60
Amerikan, 11, 52, 55
Ana, 42, 123
Anayasa, 1, 38, 43, 91, 122, 129
Ankara, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16,
17, 19, 21, 29, 30, 32, 33, 34, 37, 42,
47, 49, 50, 54, 55, 57, 62, 63, 69, 70,
74, 78, 79, 80, 85, 86, 88, 89, 92, 93,
100, 101, 102, 105, 113, 114, 115,
116, 118, 121, 125, 128, 129
Arapça, viii, 33, 34, 36, 41, 88, 111
Aşar, 7
Atina, 53
Avukat, 84

-B-

Bağdat Paktı, ix, 55
Bağımsız, 4, 19, 29, 54, 108
Balkan Paktı, ix, 54
Barış, 5, 54, 55
Basın, v, vii, 14, 15, 17, 31, 34, 37, 41,
56, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71,

72, 73, 74, 75, 76, 82, 83, 84, 85, 107,
109, 110, 111, 112
Baskı, 15, 16, 17, 18, 19, 31, 41, 43, 62,
63, 73, 76, 82, 83, 84, 90, 93, 100,
102, 107, 112, 122, 126, 127
Başarılı, v, 4, 38, 67
Batı, 5, 20, 21, 52, 68, 87
Belediye, ix, 38, 40, 42, 48, 80, 100
BM, 25, 51
Bütçe, 7, 8

-C-

Celal Bayar, 2, 3, 10, 11, 12, 16, 17, 19,
26, 27, 30, 31, 32, 37, 39, 42, 47, 49,
56, 65, 67, 68, 74, 87, 92, 99, 105,
110, 111, 121, 126
Ceza, 37, 74, 75, 77, 83, 84, 107, 108
Cumhurbaşkanı, 2, 3, 10, 15, 18, 24, 32,
39, 42, 49, 54, 56, 68, 74, 79, 105
Cumhuriyet, v, vii, xi, xiii, 1, 2, 8, 10,
11, 12, 17, 24, 26, 27, 50, 54, 63, 65,
67, 69, 73, 78, 79, 81, 85, 89, 91, 92,
94, 97, 99, 102, 104, 116, 117, 118,
119, 120
Cumhuriyet Halk Partisi, v, xi, xiii, 1, 2,
8, 10, 11, 12, 24, 26, 27, 65, 67, 89,
91, 94, 97, 104, 116

-Ç-

Çağdaş, 63, 110
Çankaya, 30, 32
Çiftçi, 57
Çiftçi, 38
Çoğunluk, 20, 29, 40, 46, 47, 93, 104
Çok partili, v, vii, 1, 2, 8, 13, 14, 18, 20,
24, 25, 28, 110

-D-

Demokrasi, v, vii, 17, 31, 37, 51, 57, 64, 85, 87, 90, 96, 104, 111, 119, 120, 125

Demokrat, 4, v, vii, ix, x, xi, xiii, 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 121, 122, 125, 126, 128, 129

Demokrat Parti, 4, v, vii, ix, x, xi, xiii, 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118

Denetim, 4, 13, 17, 20

Devalüasyon, 22

Devlet, 1, 5, 6, 30, 31, 32, 34, 39, 44, 52, 54, 58, 62, 87, 92, 94, 96, 97, 98, 107, 108, 111, 112, 120, 124, 125, 127

Dış politika, 45, 51, 57

Dil, 31, 33, 36

Din, 33, 34, 36, 41, 66, 101, 102

Dolar, 57

Dönüm, 68, 104, 125

Dörtlü Takrir, 10, 12

Döviz, 36, 49, 57

Durgunluk, 57

Dünya, 20, 51, 78, 87, 107, 121

Dünya Savaşı, 4, 5, 7, 8, 20, 21, 24, 25, 56, 57, 65, 110, 111, 114

-E-

Ekonomik, 5, 6, 20, 24, 45, 48, 52, 53, 54, 56, 58, 65, 67, 73, 75, 80, 97, 101, 106, 107, 110

Eleştiri, 74, 88

Enflasyon, 6, 25

Ezan, 33, 34, 36, 41, 88, 111

-F-

Fethi Okyar, 1, 2

Fevzi Çakmak, 2

Fransa, 5

-G-

Gayrimüslim, 7

Gazeteci, 76, 77

Gazetecilik, 63, 69, 74

Gazi, 1, 97

Genç Demokratlar Teşkilatı, xi, 105, 106

Girişim, 19, 66, 94

Girit, 53

Görev, 3, 4, 10, 11, 39, 42, 76, 92, 103, 106, 109

Grup, 2, 40, 44, 58, 80, 119

GSMH, 58, 59

Güvenlik, 18, 55, 60, 64

Güvenoyu, 8, 33, 34, 40, 47, 50, 91

-H-

Hareket, 5, 18, 68, 79, 84, 89, 127, 129

Hatay, 5

Hükümet, 2, 3, 4, 11, 13, 18, 20, 27, 31, 33, 37, 40, 41, 43, 47, 50, 53, 62, 70, 76, 79, 87, 90, 108, 126

Hürriyet Partisi, xi, 48, 108, 109

-İ-

İç politika, 3
 İçişleri, 40, 43, 80
 İhtiyaç, 1, 8, 29, 34, 72, 105
 İktisat, 3, 6, 10, 113
 İl, 4, 5, 11, 13, 44, 101, 108
 İlan, v, 1, 2, 24, 25, 41, 47, 48, 52, 67, 72, 78, 79, 80
 İlçe, xi, 108
 İlhak, 53
 İlköğretim, 4
 İngiliz, 55
 İsmet İnönü, vii, 1, 2, 3, 4, 8, 10, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 56, 65, 66, 67, 68, 80, 91, 92, 93, 96, 110, 116
 İspat, 48, 49, 76, 77, 104, 108
 İstifa, 3, 10, 11, 19, 39, 43, 44, 49, 56, 76, 79, 80, 100, 101, 102, 108, 110
 İtalya, 5
 İthal, 6

-K-

Kader, 4
 Kanun, 6, 9, 11, 14, 36, 37, 41, 45, 49, 58, 64, 72, 76, 103, 104, 122, 123, 124, 126, 127, 129
 Kapitalist, 20, 25, 110
 Kararname, 6, 70
 Kazım Karabekir, 15
 Kıbrıs, ix, 53, 54, 78, 80, 81, 109
 Kısıtlama, 62, 63, 75
 Kimlik, 4, 67
 Konferans, 53
 Kongre, 42, 48, 77, 124
 Köy, 4, 48, 57
 Köy Enstitüleri, 73, 74, 115
 Kredi, 8, 21, 57, 73
 Kur'an, 34
 Kurultay, 19, 24
 Kurultaydan, 3, 14
 Kurum, 35

-L-

Laiklik, 27, 34, 65
 Londra, 53, 54
 Lozan, 1, 5, 53

-M-

Maden, 6, 36
 Mahkum, 2, 10, 74
 Marshall Planı, 21, 52
 Meclis, 2, 3, 4, 14, 15, 31, 39, 47, 48, 72, 76, 80, 98, 99, 100, 102, 104, 119, 120, 122, 124, 126
 Memur, 10, 31
 Milletvekili, 2, 10, 11, 15, 27, 30, 32, 41, 44, 49, 77, 83, 91, 92, 93, 94, 102, 108, 120, 123
 Milli Eğitim, 4
 Milli Şef, 3, 5, 8, 13, 24, 25, 113, 115
 Milliyet, 63, 72, 79, 100
 Miting, 53, 83, 95
 Muhalefet, v, vii, 8, 10, 13, 14, 16, 17, 18, 26, 27, 30, 38, 44, 45, 46, 49, 54, 56, 63, 64, 66, 67, 69, 71, 83, 84, 87, 88, 89, 93, 95, 96, 98, 99, 101, 102, 106, 107, 108, 111, 112, 126
 Muhalif, 2, 17, 69, 74, 75, 126, 127
 Muhtar, 48
 Mustafa Kemal, 1, 10, 24, 56, 97, 111, 118
 Mülkiyet, 9
 Müslüman, 7

-N-

NATO, ix, 21, 42, 45, 51, 52
 Nitelik, 56

-O-

Olağanüstü, 6, 7, 40

-Ö-

Öğretmen, 4, 107

Özgürlük, 65, 66, 67, 71, 85

-P-

Proje, 4

Propaganda, 19, 27, 62, 105, 106

Protesto, 14, 37, 89

-R-

Radyo, 27, 62, 64, 76, 90, 96, 107

Rum, 53, 80

-S-

Saraçoğlu, 6, 8

Savaş, 5, 6, 8, 20, 21, 24, 25, 51, 56, 65, 110

Seçim Sonuçları, viii, xii, 28, 46

Serbest Cumhuriyet Fırkası, v, xiii, 2, 11

Serbest Cumhuriyet Fırkasıyla, 1

Sıkıyönetim, 2, 50, 65, 79, 80, 81

Sınai, 7

Sınıf, 58, 101

Sistem, 3

Siyasal, 2, 3, 4, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 28, 67, 110

Siyaset, 1, 19, 67, 87, 88, 97, 100, 120

Soğuk Savaş, 20, 21, 51, 113

Sovyet, 51, 54, 55, 68

SSCB, 20, 21

-Ş-

Şükrü Kaya, 2, 3

-T-

Tablo, xii, 28, 29, 46, 59, 60

Taşınmaz, 6, 105

Taşra, 13

TBMM, xiii, 1, 2, 3, 5, 7, 8, 10, 15, 20, 26, 32, 42, 47, 50, 51, 69, 70, 87, 108, 114, 115

Tek parti, v, 15, 18, 20, 25, 29, 43, 64, 65, 68, 88, 94, 97, 99, 104, 110, 111, 112, 119, 124, 129

Telgraf, 63

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, v, xiii, 1

Teşebbüs, 6, 129

Teşvik, 15, 35, 57, 84, 129

Tevfik Rüştü Aras, 2, 3

Toplantı, 83, 84, 92

Toprak, 7, 10, 65, 67, 110

Türkiye Büyük Millet Partisi, xiii

Tüzük, 3, 11, 26, 106

-U-

Ulus gazetesi, 63, 70, 72, 74

Ulusal, 30, 62

-Ü-

Üniversite, 31, 89, 103, 105, 110

Üretim, 6, 8, 59, 111

-V-

Vali, 4

Vatan gazetesi, 15, 70, 74

Vergi, 7, 8, 33, 39

-Y-

Yabancı, 30, 33, 35, 57, 66, 68, 98, 112

Yazar, 70, 92

Yeni, x, 1, 2, 4, 11, 13, 20, 27, 30, 32, 35, 63, 69, 82, 92, 117

Yolsuzluk, 3, 66

Yugoslavya, 54

Yunanistan, 21, 51, 53, 54, 78, 80, 109

Yurt, 4, 8, 27, 74, 90

-Z-

Zafer, 31, 46, 120

Zafer gazetesi, 63, 107

Zarar, 17, 20, 37, 75, 78, 83, 95, 129

